T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEB BİNT ALİ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

MAŞİDE YÜKSEL

2501200627

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. HALİL İBRAHİM HANÇABAY

İSTANBUL – 2025

ÖZ

ZEYNEB BİNT ALİ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Maşide YÜKSEL

Zeyneb bint Ali, Hz. Peygamber'in Hz. Fâtıma'dan torunu olup Ehl-i beyt'in önde gelen simalarındandır. Kerbelâ Vakası'nda ve sonrasında sergilediği tavır ve hitaplarıyla geçmişten günümüze müslümanlar arasında önemli bir şahsiyet olarak anılmıştır. Bu çalışmada, Zeyneb bint Ali'nin hayatı ve şahsiyeti üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde hayatı ve ailevî ilişkileri incelenmiş, ikinci bölümde siyasî ve sosyal ilişkilileri, özellikle de Kerbelâ Vakası'ndaki konumu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde şahsiyeti hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Zeyneb bint Ali, Kerbelâ Vakası, Ehl-i beyt,

ABSTRACT

THE LIFE AND PERSONALITY OF ZAYNAB BINT ALI

Maşide YÜKSEL

Zaynab bint ‘Alī, a granddaughter of the Prophet Muḥammad through his daughter Fāṭima, is one of the prominent figures of the Ahl al-Bayt. She has been remembered as a significant personality among Muslims from past to present, particularly for her demeanor and speeches during and after the tragedy of Karbala. This study focuses on the life and character of Zaynab bint ‘Alī. The first section examines her biography and familial relations; the second section explores her political and social engagements, with particular emphasis on her role in the Karbala incident. The third section provides an analysis of her personality and moral attributes.

Keywords: Islamic History, Zaynab bint ‘Alī, Tragedy of Karbala, Ahl al-Bayt,

ÖNSÖZ

Bu çalışma Hz. Peygamber'in torunu Zeyneb bint Ali'nin hayatını ve şahsiyetini konu edinmektedir. Onun hayatını incelememizin sebebi sadece tarihle ilgili bir çaba değildir. Aynı zamanda Zeyneb bint Ali'nin günümüzde farklı müslüman topluluklar üzerindeki etkisini daha iyi anlamaya yönelik bir teşebbüstür. Umarım ki bu çalışma, hem Zeyneb bint Ali'nin hayatının daha iyi anlaşılmasına hem de onun günümüzde müslüman toplumlardaki konumunun kavranmasına yönelik mütevazi bir katkı sağlar.

Böyle bir konunun çalışılmasının faydalarına işaret eden ve bu süreçte desteğini esirgemeyip çalışmanın her aşamasında bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Halil İbrahim Hançabay'a saygı ve şükranlarımı sunarım. Literatürle ilgili karşılaştığım zorlukları aşmada yardımcı olan ve aynı zamanda jürimde yer alan Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Enes Midilli'ye kıymetli katkıları, tavsiyeleri ve tashihlerinden ötürü müteşekkirim. Yine jürimde yer alan Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Kaya Ünal'a değerlendirmeleri, yapıcı eleştirileri ve yönlendirmeleriyle çalışmama sunduğu katkılar için teşekkür ederim.

Süreç boyunca manevî desteğini her daim hissettiğim Elvan Çoşkun'a teşekkür borçluyum. İlmî hayatımın bir parçası olan EDEP Merkezi'ndeki hocalarıma ve sınıf arkadaşlarıma bana yoldaşlık ettikleri için şükranlarımı arz ederim. Elif Akdin Önder, ilmî yolculuğumda yanımda yer aldı; ihtiyaç duyduğumda beni dikkatle dinledi ve destekledi. Raziye Sena Bulut bazı bölümleri okuyarak kıymetli tavsiyelerde bulundu. Rukiye Yiğit, bu tezin ilk okuyucusuydu özellikle son aşamalarda her anlamda bana yol gösterdi. Enise Önder ise her daim bana maddî ve manevî destek oldu; zor anlarımda yardımını esirgemedi ve yoldaşlık etti. Her birine yanımda oldukları için gönülden teşekkür ederim.

Son olarak başta babam Seyit Ahmet Yüksel ve annem Fatma Yüksel olmak üzere aileme bana duydukları güven ve destek için minnettarım. Duaları beni doğru yolda tuttu ve eğitimimin başından itibaren ilerlememde büyük rol oynadılar.

Bütün bunlara ek olarak nehirden denize özgür Filistin için mücadele eden kahraman mücahitlerin ve cesur Filistin halkının haklı davalarında muzaffer olmalarını ve beni de bu davaya hizmetkar kılmasını Rabbimden niyaz eder, şehitlere rahmet dilerim.

Gayret bizden, başarı elbette Cenâb-ı Hakk'tandır.

Şubat 2025
Üsküdar

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... İİ
ABSTRACT ..... İİİ
ÖNSÖZ ..... İV
KISALTMALAR ..... Vİİ

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE SINIRLILIKLARI 1
II. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR 7

BİRİNCİ BÖLÜM:HAYATI VE AİLEVİ İLİŞKİLERİ

I. HAYATI 19
A. Doğumu ve İsimlendirilmesi 19
B. Kız Kardeşlerden Hangisinin Büyük Olduğu Meselesi 24
C. Yetişmesi 28
II. AİLEVÎ İLİŞKİLERİ 33
A. Evliliği ve Eşi Abdullah b. Ca'fer 33
B. Çocukları 40
C. Kızı Ümmü Külsûm'ün Evliliği 45

İKİNCİ BÖLÜM:SİYASÎ VE SOSYAL İLİŞKİLERİ

I. KERBELÂ VAKASI'NDAN ÖNCEKİ TAVRI 50
II. KERBELÂ VAKASI'NDAKİ ROLÜ 52
III. KERBELÂ VAKASI'NDAN SONRAKİ HAYATI 61
A. Ailenin Hamisi Olması 61
B. Zeynelâbidîn'nin Kurtulmasını Sağlaması 63
C. Zeyneb bint Ali ve Yezîd b. Muâviye'nin Birbirine Karşı Tavrı 67
D. Ehl-i beyt'in Medine'ye Dönüşü 70
E. Vefatı 73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:ŞAHSİYETİ

I. İLMÎ YÖNÜ 75
II. LAKAPLARI 78

III. HİTABÎ YÖNÜ 79

IV. ŞİÎ KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ 87

SONUÇ 91

KAYNAKÇA 95

EK: ZEYNEB BİNT ALİ'NİN SOYAĞACI 105

KISALTMALAR

b. : Bin

bk. : Bakınız

çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

ed. : Editör

Hz. : Hazreti

r.a : Radıyallahu Anh

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkik eden

t.y. : Tarih yok

v.d. : Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE SINIRLILIKLARI

Hz. Peygamber neslinden gelen kişilerin gerçekleştirdikleri siyasî ve dinî faaliyetler İslam toplumunun şekillenmesinde nispeten önemli bir rol oynamıştır. Bu şahsiyetlerin içerisinde Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'inden Ali-Fâtıma evladının hayatları ve içinde bulundukları olaylar İslam tarihinin hemen her döneminde ilgi odağı olmuştur.

Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın kızı ve Hz. Peygamber'in torunu olan Zeyneb bint Ali, İslam tarihinin önemli olaylarından biri olan Kerbelâ Vakası sırasında ve sonrasında sergilediği güçlü duruşla Ehl-i beyt içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Kerbelâ'da kardeşi Hz. Hüseyin'in az sayıdaki destekçisiyle birlikte katledilmesinin ardından, Ehl-i beyt'in en saygın ve önder şahsiyeti hâline gelen Zeyneb, hem ailenin bir arada kalmasını sağlamış hem de varlığını sürdürmesinde kayda değer bir rol üstlenmiştir. Bu yönüyle Zeyneb Kerbelâ'nın kadın kahramanı olarak anılmıştır. Onun bu süreçte yaptığı konuşmalar, şahsî tavrını ve Ehl-i beyt'in içinde bulunduğu ağır şartları ortaya koyması açısından olduğu kadar, dönemin toplumsal yapısını ve özellikle Kûfe halkının ruh hâlini anlamak bakımından da dikkat çekicidir. Zeyneb bint Ali'nin hayatı ve şahsiyeti, bütün bu yönleriyle çalışmamızın ana konusunu teşkil etmektedir.

Zeyneb bint Ali'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgiler, özellikle Şiîlerin etkisiyle zamanla tarihi gerçekliklerden uzaklaştırılmıştır. Onun hakkındaki anlatılar, tarihi olayları idealize eden bir bakış açısıyla yorumlanmış ve Şiî inanışlarına özgü unsurlarla harmanlanmıştır. Bu durum Zeyneb'in yaşamına dair bilgi edinmek isteyenler için bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Şiî bakış açısına sahip anlatılarda hangi bilgilerin tarihi gerçeklere dayandığını tespit etmek pek mümkün görünmemektedir. Bu bakış açısının etkisiyle ortaya çıktığı düşünülen yorumlara ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Bu durum, sadece Zeyneb bint Ali'nin şahsiyetinin anlaşılmasında değil, aynı zamanda Şiî kültürünün İslam toplumlarında nasıl şekillendiğini ve geniş bir etki alanı oluşturduğunu anlamada da önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda Zeyneb bint Ali'nin hayatını ilk dönem kaynaklarında yer alan rivayetler çerçevesinde ele almak ve tarihsel süreçte bu rivayetlerin nasıl şekillendiğini tespit etmek önem arz etmektedir. Bu yaklaşımla Sünnî ve Şiî birincil kaynaklarda yer alan aktarımlardaki ortaklıklar ve farklılıkların ortaya konulması Zeyneb bint Ali'nin hayatı ve şahsiyetine dair daha doğru bir anlayış geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Çalışmamızda Zeyneb bint Ali'nin hayatı ve şahsiyetine dair Sünnî klasik kaynaklardaki

bilgiler merkeze alınmış ve bu bilgiler Şiî kaynaklardaki aktarımlarla genel kurguyu bozmayacak şekilde karşılaştırılarak sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Şîa merkezli teşekkül eden ikincil literatürdeki anlatımlara alternatif bir bakış açısı ortaya koymaya gayret edilerek Zeyneb'in tarihteki konumunun ve şahsiyetinin mezhebi taassuplardan beri, dengeli bir yaklaşımla anlaşılması amaçlanmıştır. Böylece Zeyneb'in hayatı ve şahsiyetine dair daha tutarlı/gerçekçi bir bakış açısı geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Zeyneb hakkındaki araştırmalara başlanırken, birincil ve ikincil literatür arasında önemli farklar olduğunu gözlemlenmiştir. Zeyneb'e dair birincil literatürdeki bilgilerin kısıtlılığından ötürü hakkındaki akademik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu fark edilmiştir. Bununla birlikte klasik kaynaklarda Zeyneb'e ayrılan başlıkların zaman içinde görece arttığı modern çalışmalarda ise belirli bir dönemden sonra onun hayatının anlatılar ve menkıbeler üzerinden patlama denecek şekilde fazlaca ele alındığı tespit edilmiştir. Daha sonra Zeyneb'in Kerbelâ'daki tavırlarından ötürü özellikle Şiî toplumlarda ayrı bir öneme haiz olduğu anlaşılmıştır. Ona dair biyografi çalışmalarının Humeyni Devrimi sonrasına tekabül etmesi de dikkat çekmiştir. Her ne kadar bu dönem öncesinde Zeyneb'e dair mersiye ve ağıtlar Şiî meclislerinde okunmuş olsa da hem Doğu'da hem de Batı'da konuya yönelik akademik ilginin büyük ölçüde devrim sonrasında arttığı tespit edilmiştir. Bu artış, ikincil literatürün önemli ölçüde Şiî bakış açısıyla şekillenmesine neden olmuştur. Nitekim, Sünni yazarlar tarafından kaleme alınan bazı metinler de bu hâkim literatürün bir örneğini teşkil etmiştir ve Ehl-i sünnet perspektifiyle hazırlanmış müstakil bir akademik çalışma bugüne dek ortaya konmamıştır.

Klasik kaynaklarda Zeyneb'e dair bilgiler sınırlı olmasına rağmen modern araştırmalar bu boşluğu önemli ölçüde doldurmuş ve Zeyneb hakkında pek çok anlatı üretmiştir. Bu tür çalışmalar ne Sünnî ne de Şiî klasik kaynaklardan faydalanabilmiştir; çünkü klasik kaynaklarda Zeyneb'in hayatına dair kesin ve somut yargılara varabileceğimiz bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu çalışma, özellikle dayanağı olmayan bilgileri ayrıştırarak, Zeyneb hakkında yapılan tarihsel anlatıları ve üretilen bilgileri eleştirel bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamıştır. Böylece, uydurulmuş bilgilerin aşikâr olması sağlanmış, klasik kaynaklardan elde edilen verilerle yapılan tespitler ön plana çıkarılmıştır.

İkincil literatürün büyük ölçüde Şiî perspektif etrafında şekillenmiş olması, Zeyneb bint Ali'ye dair araştırmalarda belirgin bir yönelimi beraberinde getirmiştir. Sünnî klasik kaynaklarda yer alan bilgiler mevcut çalışmalarda yeterince dikkate alınmamıştır. Bu durum, Zeyneb hakkındaki anlatıların çoğunlukla tek taraflı bir çerçevede ele alınmasına yol açmıştır. Bu nedenle yürütülen çalışmada Sünnî kaynaklar merkeze alınmış; Zeyneb'in hayatı bu perspektiften

değerlendirilerek hem Şiî kaynaklar hem de modern dönemde yapılan çalışmalar karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir. Böylece literatürdeki tek yönlü anlatımın yeniden gözden geçirilmesine, sonradan üretilen bilgilerin ve anlatıların daha net bir biçimde ayırt edilmesine ve Sünnî zaviyeden bir bakışın eksikliği bağlamında bu boşluğun kısmen de olsa giderilmesine katkı sunulması amaçlanmıştır.

Zeyneb bint Ali'nin hayatını konu edinen farklı dillerde pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların yalnızca küçük bir kısmı akademik nitelik taşımaktadır. Zeyneb hakkında yapılan akademik çalışmaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Âişe Abdurrahman, *es-Seyyide Zeyneb: Betâletü Kerbelâ'* (Beyrut: Dârü'l-Hilâl, 1985).
2- Abdüsselam Kâzım el-Ca'ferî, *Zeyneb el-Kübrâ ve devruha fi nahdati'l Hüseyniyye* (Kum: Dârü'l-Gâdir, 2000).
3- Badr Shahin, *Lady Zaynab* (Qum: Ansariyan Publications [Müessese-i Ensariyan], 2002)
4- Nûreddin el-Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye* (Beyrut: Darü'l-Havrâ, 2004).
5- Sharer-Bano Yousuf, *Princess of Martyrs: Zaynab bint Ali Ibn Abi Talib and the Model of Martyrdom in Imami Shi'ism* (University of Illinois at Chicago, Yüksek Lisans Tezi, 2005).
6- Diane D'Souza, *Partners of Zaynab: A Gendered Perspective of Shia Muslim Faith* (Columbia, South Carolina: The University of South Carolina Press, 2014).
7- Diane D'Souza, "The Figure of Zaynab in Shî'î Devotional Life," *Spiritual Traditions: Essential Visions for Living*, der. David Emmanuel Singh (Bangalore: United Theological College, 2014), 23-45.
8- Christopher Paul Clohessy, *Half of my heart: the narratives of Zaynab, daughter of 'Alî* (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2018).
9- Tahera Qutbuddin, "Orations of Zaynab and Umm Kulthūm in the Aftermath of Husayn's Martyrdom at Karbala: Speaking Truth to Power", *The "Other" Martyrs: Women and the Poetics of Sexuality, Sacrifice, and Death in World Literatures*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2019),103-132.
10- Hajjah Chahnaz A. Kbaisi-Hazari, *Who is Zaynab* (Dearborn: Imam Mahdi Association of Marjaeya, 2021).
11- Ömer Yıldız, *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

Mezkûr çalışmaların çoğunda, Kerbelâ öncesi Zeyneb bint Ali'ye dair anlatıların büyük bir kısmı herhangi bir klasik kaynağa dayanmadan aktarılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı cinsiyet

çalışmaları, bir kısmı Şîa'ya dair araştırmalar, bir kısmı edebiyat alanında, diğer kısmı ise -Clohessy'nin kitabında olduğu gibi- Mariyoloji[1] çalışmaları kapsamında ele alınmıştır. Çalışmaların yetersiz olması genellikle yazarlarının Sünnî klasik kaynaklara hakimiyetlerinin olmamasından veya bu kaynakları dikkate almamalarından kaynaklanmakta, hataları ise Şiî kültüründeki anlatıları klasik kaynaklardaki bilgilerle karıştırarak aktarmalarından doğmaktadır.

Bu minvalde Sharer-Bano Yousuf ve Ömer Yıldız'ın yüksek lisans çalışmalarında belli ölçüde benzer hataların olduğu görülmektedir. Araştırmacılar, konuyla ilgili birincil kaynaklara yeterince inmeyip, genellikle ikincil literatürü dikkate almışlardır. Özellikle Yıldız'ın "Hz. Zeyneb'in hayatının ve İslâm tarihindeki rolünün araştırıldığı bu çalışmada Şiî ve Ehl-i Sünnet kaynaklarının mutedil olanlarından ağırlıklı olarak faydalanılmıştır"[2] şeklindeki ifadesi oldukça karmaşık bir anlam taşımaktadır. Çünkü ilgili çalışmaya bakıldığında yazarın Zeyneb'in hayatıyla ilgili bazı bilgilerdeki belirsizlikleri gidermek için ikincil literatüre başvurduğu anlaşılmaktadır. Esasen bu durum ilk etapta kabul edilebilir gibi görünse de yazarın müracaat ettiği ikincil literatürdeki bilgilerin, klasik kaynaklara dayanmaktan ziyade kurgusal (veya duygusal) bir anlam taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla, yazarın yukarıda "Şiî ve Ehl-i Sünnet kaynaklarından faydalanıldığı" şeklindeki iddiasının aksine klasik kaynaklar yerine büyük oranda Şîa merkezli modern literatüre başvurduğu söylenebilir.

Modern araştırmacılardan Diane D'Souza, *Partners of Zaynab: A Gendered Perspective of Shia Muslim Faith* isimli çalışmasında Şîa içerisindeki Zeyneb bint Ali algısı üzerinden kadın rollerini yorumlamaya çalışırken buradaki verileri zaman zaman genel müslüman kadın algısı olarak sunmuştur. Bu durum yazarın yorumlarına esas kabul ettiği bilgilerin kaynağının Sünnî ve Şiî hangi düşünceye dayandığını ayrıştırmamasından kaynaklanmıştır.

Dikkatimizi çeken bir diğer hata Clohessy'nin *Half of My Heart: The Narratives of Zaynab, Daughter of 'Alî* adlı çalışmasında görülmektedir. Bu çalışmadaki en önemli sorun, Sünnî ve Şiî kaynaklara dair ayrıntılı ve doğru bir ayrıştırma yapılmamış olmasıdır. Özellikle yazarın

---

[1] Mariyoloji, Hz. Meryem'in "Meryem Ana" şeklinde Hristiyanlıkta önemli bir figür olarak incelendiği akademik disiplindir. Bu alan, Meryem'in yaşamı, kişiliği, teolojik rolü ve ona duyulan dinî sevginin tarihsel ve kültürel etkilerini araştırır. Mariyoloji, sadece Meryem'e olan inanç ve ibadetin teolojik yönleriyle değil, aynı zamanda sanattaki, literatürdeki ve halk kültüründeki yansımalarıyla da ilgilenir. Katolikler ve Ortodokslar arasında Meryem'e duyulan özel sevgi ve saygı, bu disiplinin temel çalışma konularından birini oluşturur. Bk. Dorian Llywelyn, "Mary and Mariology", *Oxford Handbook Topics in Religion*, ed. Oxford Handbooks Editorial Board (Oxford University Press, 2016).

[2] Ömer Yıldız, *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 80.

klasik müellifleri Sünnî ve Şiî şeklinde ayrıma tabi tutarken nasıl bir kriter benimsediğine dair herhangi bir açıklama yapmamış olması dikkat çekmektedir. Böyle bir kriterin bulunmaması yazarın Taberî (ö. 310/923) ve İbn Ebû Tâhir (ö. 280/893) gibi müellifleri Şiî olarak zikretmesi şeklinde önemli bir yanlışlığa düşmesine sebep olmuştur. Bunların dışında, Zeyneb bint Ali ile Katoliklerdeki Meryem algısı arasındaki benzerlikleri ortaya koymaya çalışan Clohessy, bu konudaki yorumlarını sağlam bir temele dayandıramamıştır. Bazı ayetlerin tefsirini yaparak her iki figür arasında benzerlik kurmaya çalışan Clohessy, Sünnî/Şiî tefsir ve tarih müktesebatına yeterince nüfuz etmemiş gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Her ne kadar Zeyneb ve Meryem'in kültürel etkilerinde sonradan bazı paralellikler gelişmişse de bu durum teolojik bağlamda kıyaslanmalarını sağlıklı kılmamaktadır. Bu tür karşılaştırmalar, genellikle yüzeysel kalmakta ve klasik kaynakların derinlemesine bir analiziyle yapılmadığı için eksik ve yanıltıcı sonuçlar doğurmaktadır.

Edebiyat alanında çalışan Tahera Qutbuddin "Orations of Zaynab and Umm Kulthūm in the Aftermath of Husayn's Martyrdom at Karbala: Speaking Truth to Power" isimli makalesinde Zeyneb ve Ümmü Külsûm'a dair hitapları aktarırken tarihî kaynaklara başvurmayarak sadece İbn Ebû Tâhir'in belagat kitabındaki aktarımlara dayanmıştır. Ayrıca İbn Ebû Tâhir'in Ümmü Külsûm bint Ali'ye isnad ettiği rivayetin Zeyneb'e ait olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü Ümmü Külsûm Kerbelâ olayından önce vefat etmiştir. Ayrıca yazarın Zeyneb bint Ali'nin Ümmü Külsûm olarak anıldığının farkında olmaması dikkat çekmektedir.

Çalışmamızın muhtevasına gelinecek olursa ilk bölümde, Zeyneb bint Ali'nin doğumuyla ilgili Sünnî kaynaklardaki sınırlı bilgiler aktarılmış, ardından modern literatürdeki varsayımlar ele alınmıştır. Ulaşılan rivayetlere dayalı olarak kesin bir tarih belirlenememiş olsa da Zeyneb'in doğumuyla ilgili bir tarih aralığı tercih edilmiştir. Kız kardeşi Ümmü Külsûm'ün doğum tarihi de belirsiz olduğu için hangisinin daha büyük olduğu konusunda ihtimaller sunulmuş ve bir tercih yapılmıştır. Zeyneb'in yetişmesi ve eğitimi ile ilgili doğrudan rivayetlerin eksikliği nedeniyle, diğer Ehli beyt üyelerinin yaşantısı üzerinden çıkarımlar yapılmış ve modern çalışmalardaki dikkat çeken anlatımlara yer verilmiştir.

Zeyneb bint Ali'nin hayatı üzerine yapılan çalışmalarda, ailevî ilişkileri ve evlatları hakkında yeterli bilgi verilmediği gözlemlenmiştir. Abdullah b. Ca'fer ile olan evliliği, genellikle Şiî anlatılar etrafında şekillenmiş ve Zeyneb'in ondan ayrılması üzerinde pek durulmamıştır. Çalışmamızda Abdullah b. Ca'fer'in Muâviye ve Yezîd ile ilişkisinin, Zeyneb ile evliliği üzerindeki potansiyel etkileri detaylıca açıklanmıştır. Diğer taraftan, modern çalışmalarda Zeyneb'in ev-

latlarıyla ilgili meselelerde klasik kaynaklara yeterince başvurulmadığı görülmüştür. Kerbelâ'da vefat edenlerin üvey oğulları olduğu Sünnî klasik kaynaklarda açıkça ifade edilirken, bu durum Şiî anlatılarda genellikle öz oğulları olarak aktarılmıştır. Çalışmamız, bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Birinci bölümde ayrıca Zeyneb'in nesebi de ele alınmıştır. Klasik Sünnî kaynaklarda, Zeyneb'in en çok bilinen evladı Ümmü Külsûm'dür. Ancak Ümmü Külsûm'ün evliliklerine dair rivayetler genellikle Zeyneb ile ilgili çalışmalarda göz ardı edilmiştir. Oysa, Ümmü Külsûm'ün evlilikleri, dönemin sosyal ve siyasî şartlarını anlamak açısından oldukça önemlidir. Şiî anlatılar, Zeyneb'in kızı Ümmü Külsûm'ün Haccâc b. Yusuf ile evlenmesini örtbas etme eğilimindedir. Ancak, biz bu konuda Sünnî kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri sunarak dönemin sosyal ve siyasî şartlarının aile hayatı üzerinden okunmasına dair bir perspektif getirmeyi amaçladık.

Kerbelâ sürecinin anlatıldığı çalışmanın ikinci bölümünde, Zeyneb'in Kerbelâ öncesindeki tavrı Sünnî kaynaklar üzerinden ele alınmış, ardından Şiî kaynaklardan elde edilen bilgiler aktarılmış ve aralarındaki farklar vurgulanmıştır. Kerbelâ Vakası'ndaki rolünün aktarıldığı ikinci başlıkta hem Sünnî hem de Şiî klasik kaynaklardan yararlanılmış ancak Sünnî kaynaklar merkeze alınmıştır. Kerbelâ'da yaşanan olaylar ve kayıpların anlatıldığı bu başlıkta, Zeyneb'in tutumu ve eylemleri aktarılmıştır. Hem Sünnî hem de Şiî kaynaklarda benzer aktarımlar olsa da bu aktarımların yorumlanışındaki farklılıklar vurgulanmıştır. Üçüncü başlık olan *Kerbelâ Vakası'ndan Sonra*'da Zeyneb'in hayatının incelenmesinin neden önemli olduğuna işaret edilmeye çalışılmış ve bu bölüm beş alt başlık çerçevesinde ele alınmıştır. Ailenin hamisi olması, Zeynelâbidîn'i kurtarması ve Yezîd'e karşı tutumu gibi konuların işlendiği bu başlıkta, Sünnî ve Şiî klasik kaynaklarda yer alan bilgiler aktarılmıştır. Zeyneb'in Yezîd'e karşı tutumu ve ilgili rivayetlerdeki büyük farklılıklar bu bölümde tartışılmıştır. Zeyneb'in vefatıyla ilgili son alt başlıkta ise, modern hipotezlere yer verilmiş ve bu konuda öne çıkan görüşlerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, Zeyneb bint Ali'nin şahsiyetine odaklanmıştır. Burada, Zeyneb'in ilmî yönü, lakapları, hitabî yönü ve Şiî kültüründeki yeri ele alınmıştır. Zeyneb'in ilmî yönü, Sünnî ve Şiî kaynaklardaki farklılıklar göz önünde bulundurularak ayrı ayrı incelenmiştir. Zeyneb'in lakapları konusunda ise Sünnî kaynaklarda yer alanlar ile zamanla Şiî bakış açısıyla gelişen modern anlatılarda zikredilenlerin birlikte ele alınması tercih edilmiştir. Hitabî yönü alt başlığında hitaplarının analizi yapılmış, ikinci bölümde ele alınan Kûfe halkı tasvirleri, bu me-

tinler çerçevesinde yeniden değerlendirilmiştir. Son olarak, Şiî kültüründeki etkisi üzerine yapılan değerlendirmede, Zeyneb'in zamanla Şiî kültürü içinde edindiği yer ve rol belirlenmeye çalışılmıştır.

II. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Zeyneb bint Ali'nin hayatını, şahsiyetini, Kerbelâ Vakası'ndaki konumunu, hutbelerini ve ailevî ilişkilerini bütüncül bir şekilde ele almak, oldukça çeşitli kaynağa başvurmayı gerekli kılmıştır. Çünkü Zeyneb'e dair bilgiler; özellikle ensab literatürü, tabakât eserleri, tarih kitapları, hadis mecmuaları ve belagatla ilgili metinlerde dağınık ve sınırlı biçimde yer almaktadır. Sünnî klasik kaynakların yanı sıra Şiî rivayet geleneğine ait metinlere de başvurulmuş; her iki geleneğin Zeyneb'e dair sunduğu aktarımlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, modern dönemde kaleme alınan biyografiler ve çeşitli akademik çalışmalar da dikkate alınarak, bu metinlerdeki bilgilerin güvenilirliği eleştirel bir yaklaşımla sorgulanmıştır.

Çalışmamızda, Zeyneb bint Ali'nin nesebiyle ilgili ana hatların oluşturulmasında Zübeyrî'nin (ö. 236/851) *Nesebü Kureyş*'i[3] temel kaynaklarımız arasında yer almıştır. Bu eserin öncelikli tercih edilme sebebi, Zeyneb bint Ali'nin yaşadığı döneme en yakın tarihli ensab eserlerinden biri olmasıdır. Zübeyrî, Zeyneb'in doğumu, isimlendirilmesi ve ailesiyle ilgili sunduğu bilgilerde hem güvenilir hem de detaylı bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, Zeyneb'in çocukları ve torunlarına dair ulaşılan bilgilerde bu eserin katkısı büyüktür. Bu bakımdan *Nesebü Kureyş* çalışmamız için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olmuştur.

Araştırmamızda ensab kitaplarından en çok başvurduğumuz eser Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) *Ensâbü'l-eşrâf'*dır.[4] Belâzürî, tarihi olayları nesep bağlamında ele alarak genel tarih kitaplarından farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Zeyneb bint Ali'nin evliliği ve eşi Abdullah b. Ca'fer hakkındaki bilgilere de bu eserden faydalanarak ulaşılmıştır. Ayrıca, Kerbelâ Vakası ve diğer pek çok mesele hakkında detaylı bilgilerin yer aldığı *Ensâbü'l-eşrâf* temel kaynaklarımızdan biri olmuştur.

Zeyneb bint Ali'nin nesebine dair bilgi veren bir diğer temel eser, İbn Hazm'ın (ö. 496/1064)

---

3 Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, thk. E. Lévi-Provençal (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1951).

4 Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, thk. Riyâd Ziriklî, Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996).

*Cemheretü ensâbi'l-Arab'*ıdır.[5] İbn Hazm'ın bu eseri, ensab literatüründe sadece nesep bilgilerini sıralamakla kalmayıp, aynı zamanda soyların tarihî ve toplumsal bağlamlarına da ışık tutmaktadır. Zeyneb bint Ali'nin diğer kaynaklarda bulunmayan torunlarını ve onların evliliklerini zikretmesi gibi detaylar, bu eseri ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle *Cemheretü ensâbi'l-Arab*, bizim çalışmamızda nesep hususunda Zübeyrî'nin *Nesebü Kureyş'*ini tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir.

Zeyneb'in doğumu ve çocukluk dönemiyle ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak adına, İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*[6] (ö. 230/845) isimli eseri önemli bir kaynak olmuştur. Eserin altıncı cildi, çocuk sahâbîlere ayrılmış olup Hz. Hasan ve Hüseyin'in çocukluk dönemlerine dair verdiği detaylarla Zeyneb'in doğum sırası gibi önemli hususlarda bir perspektif geliştirmemize olanak tanımıştır. Bu eserde Zeyneb bint Ali'ye dair doğrudan bilgilere yer verilmiş olsa da bu bilgilerin sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, Hz. Hasan ve Hüseyin başlıklarında da yalnızca doğumuna dair birkaç rivayet yer almaktadır. Bu nedenle, Zeyneb'in doğumu ve çocukluk dönemi hakkında bilgi edinirken, Hz. Hasan ve Hüseyin'in doğumlarına dair bilgi verilen kısımlardan faydalanmak zorunda kaldık. Bunun yanında Zeyneb'in çocukluk dönemiyle ilgili kısıtlı bilgilerin yer aldığı eserde eşi, çocukları ve vefatına dair diğer kaynaklardaki rivayetleri destekleyici aktarımların sunulması çalışmamız için faydalı olmuştur.

İsfahânî'nin (ö. 356/967) *Makâtilü't-Tâlibiyyîn*[7] adlı eseri Ehl-i beyt'ten şehit edilenlerin biyografileri ile öldürülme sebeplerini ele aldığı için ve Kerbelâ Vakası'na geniş bir yer ayırmasından ötürü başvurulan kaynaklardan olmuştur.

İbn Hibbân'ın, (ö. 354/965) hadis râvileri ve güvenilirlikleri hakkında önemli bilgiler sunduğu *es-Sikât*[8] eseri ise Zeyneb bint Ali'nin nesebi, çocuklarına dair verdiği bilgiler ve Zeyneb'i râvi olarak zikretmesi nedeniyle araştırmamızda yer yer başvurduğumuz bir kaynak olmuştur.

---

5 Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arab*, thk. Abdüsselâm Muhammed Harun (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1987).

6 Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001).

7 Ebû'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed el-İsfehânî, *Makâtilü't-Talibiyyîn*, thk. Seyyid Ahmed Sakar (Beyrut: Dârü'l-Mârife, 1946).

8 Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât* (Haydarabad: Dâiretü'l-Ma'ârifi'l-Osmaniyye, 1973).

İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) sahâbenin hayatını ele aldığı *Üsdü'l-gâbe*[9] adlı eseri de araştırmamızda istifade ettiğimiz tabakât türü eserlerdendir. Bu eser, özellikle Hz. Peygamber'in Hz. Ali ve Hz. Fâtıma ile olan bağlarını ortaya koyması bakımından başvurduğumuz temel kaynaklardan biri olmuştur. Zeyneb bint Ali ile ilgili açtığı başlıkta İbnü'l-Esîr erken dönem tarihçilerinin sunduklarının ötesinde, Zeyneb'in lakapları ve hitaplarının önemi gibi ayrıntılara da yer vermiştir. Ayrıca, Mizzî'nin (ö. 742/1341) Kütüb-i sitte râvilerini ele aldığı *et-Tehzîb*[10] adlı eseri de Zeyneb bint Ali'nin Kerbelâ'daki tutumuna ve konuşmalarına dair sunduğu detaylardan ötürü müracaat ettiğimiz kaynaklar arasında yer almıştır.

Araştırmamızda istifade ettiğimiz bir diğer kaynak, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'sıdır.[11] Zeyneb bint Ali'nin doğum tarihi ve çocuklar arasındaki sırasını belirlemede çalışmamıza önemli bir katkı sunmuştur. Şöyle ki Ümmü Külsûm'ün doğum tarihini açıkça ifade eden Zehebî, bu sayede Zeyneb'in doğum tarihi hakkında da önemli ipuçları vermiştir. Bu nedenle eser, Zeyneb'in doğum sırasını belirlemek ve onun hayatına dair daha net bir zaman çizgisi oluşturmak adına merkezi bir yere sahiptir.

Çalışmamızda genel tarih kaynaklarından da sık sık faydalandığımızı belirtmeliyiz. İbn Habîb'in (ö. 245/860) *el-Muhabber*'i[12] ve İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *el-Ma'ârif*'i,[13] muhtasar niteliklerine rağmen özellikle Zeyneb'in kızı Ümmü Külsûm'ün evliliği gibi konularda verdikleri bilgiler açısından çalışmamıza önemli katkılar sağlamışlardır. Dîneverî'nin (ö. 282/895) *Ahbâru't-tıvâl'ı*[14] ise Kerbelâ ile ilgili bilgiler için başvurulan önemli kaynaklar arasında yer almıştır.

---

9 Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. M. İbrâhim el-Bennâ vd. (Kahire: Dârü'ş-Şa'b, 1970).

10 Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *et-Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992).

11 Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1985).

12 Ebû Ca'fer Muhammed Muhammed b. Habîb, *el-Muhabber*, thk. Ilse Lichtenstadter (Beyrut: Dâiretü'l-Ma'ârifi'l-Osmaniyye, 1942).

13 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1981).

14 Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend ed-Dîneverî, *Ahbâru't-tıvâl* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ', 1960).

Genel tarih kitaplarından en çok başvurduğumuz eserlerden biri, olayları kronolojik bir biçimde aktaran Taberî'nin (ö.310/923) *Târîh*[15] adlı eseridir. Bu eser, özellikle Kerbelâ Vakası'nı anlamamızda ve Zeyneb bint Ali'nin Kerbelâ'daki durumu hakkında bir perspektif geliştirmemizde oldukça aydınlatıcı olmuştur. Taberî, genellikle olayları ayrıntılı bir şekilde anlatan Ebû Mihnef'ten (ö.157/773-74), daha öz bir biçimde aktaran Ammâr ed-Duhnî'den (ö.?), Avâne b. Hakem (ö.147/764) ve İbn Şebbe (ö.262/876) gibi önceki dönemde yaşamış ve bir kısmının eserleri günümüze ulaşmamış tarihçilerden nakillerde bulunmuştur. Böylece meseleye dair farklı rivayetleri bir arada görmemize olanak tanımıştır. Zeyneb'in Kerbelâ'daki tavrını ve rolünü daha iyi kavrayabilmek adına, *Târîh* eseri sadece olayların kronolojik akışını değil, aynı zamanda bu olaylara dair duygusal, toplumsal ve siyasî bağlamı da anlamamızı sağlamıştır. Bu yönleriyle *Târîh*, araştırmamızın temel kaynaklarından biri olmuştur.

Bunların yanı sıra genel tarih kitapları arasında yer alan İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Muntazam*'ı[16] ve Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 654/1256) *Mir'âtü'z-zaman*'ı,[17] Zeyneb bint Ali'nin ailesine dair bilgiler içermenin yanı sıra Kerbelâ'daki tutumuna ilişkin özellikle İbn Ziyâd ve Yezîd'le olan diyalogları hakkında ayrıntılı veriler sunmaktadır. Bu nedenle, bu eserler de istifade ettiğimiz kaynaklar arasında yer almıştır.

İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-târîh* eseri de başvurduğumuz kaynaklar arasındadır. O da büyük ölçüde Taberî'nin eserinden faydalansa da zaman zaman Zeyneb bint Ali ve Hz. Hüseyin'in iletişimi meselesinde farklı detaylar ve bakış açıları ekleyerek veya çıkararak anlatıları zenginleştirmiştir. Örneğin Taberî'nin Kerbelâ öncesinde telaşından ötürü Zeyneb'in başı açık bir şekilde Hz. Hüseyin'e müdahalede bulunduğu halini İbnü'l-Esîr aktarmamaktadır. Bu durum iki müellifin meseleyi yorumlama tarzlarından kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmamızda en çok başvurduğumuz kaynaklardan bir diğeri İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye*[18] adlı eseridir. Bu eser, Taberî'yi esas almakla birlikte olaylara dair farklı rivayetleri de ihtiva etmektedir. İbn Kesîr'in anlatımı, tarihi olayları daha anlaşılır bir şekilde

---

[15] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Beyrut: Dâru Süveydân, 1967).

[16] Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Alî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l müluk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Âta (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992).

[17] Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman fî tevârîhi'l- a'yân*, thk. Muhammed Berakât (Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-İlmiyye, 2013).

[18] Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Muhyiddîn Muştû (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 2015).

sunarken, özellikle Kerbelâ Vakası, Zeyneb'in Zeynelâbidîn'i tedavi etmesi ve Kerbelâ'da yaşananların vaktinin tayini gibi meselelerde önemli rivayetler aktarmıştır.

İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târihu medînetî Dımaşk*[19] eseri, Zeyneb bint Ali'nin nesebi, ailesi ve toplumsal konumu hakkında ayrıntılı bilgiler sunarak, Zeyneb'e dair önemli bir bakış açısı oluşturmuştur. Bu eserde Zeyneb'e yönelik lakaplar ve ailesinin sosyal statüsü gibi unsurlar, Ehl-i beyt'in soyuna duyulan saygıyı ve toplumdaki konumlarını yansıtan bir anlayış sergilenmektedir. *Târihu medînetî Dımaşk*, ilk dönem tabakât eserlerinden farklı olarak Şam tarihi çerçevesinde Zeyneb bint Ali'ye daha fazla atıfta bulunmakta ve daha ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Zeyneb'in nesebine dair detaylar, genellikle daha kısa ve öz olan tabakât eserlerinden farklı olarak burada daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, İbn Asâkir, Zeyneb'i râvi olarak aktarmaktadır. Bu durum eseri, Zeyneb bint Ali'nin tarihsel kimliğini anlamak adına çalışmamız için önemli bir başvuru kaynağı hâline getirmiştir. Bu özellikleriyle, *Târihu medînetî Dımaşk* Zeyneb'in nesebi ve kişiliği hakkında daha fazla bilgi sunarken, bilgilerin aktarılma biçimiyle de ilk dönem tabakât eserlerinden farklı bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Örneğin ilk dönem tabakât eserleri Zeyneb bint Ali'yi eşine nispetle kısaca anlatırken İbn Asâkir eserinde onu doğrudan ele almakta ve Zeyneb'i taltif edici ifadelere yer vermektedir.

İbn A'sem'in (ö. 320/932) *Kitâbü'l-Fütûh*'u[20] hem konumuzu destekleyici rivayetler içermesi hem de kendi temayüllerini ortaya koyan rivayetler ve yorumlar barındırması açısından istifade edilen bir kaynak olmuştur. Her ne kadar eserin ana teması fetihler olsa da İbn A'sem, Kerbelâ Vakası'nı detaylı bir şekilde ele almış ve olaya dair farklı anlatımlara yer vermiştir. Özellikle, olayın duygusal yönünü vurgulayan anlatımı ve bazı Şiî rivayetleri aktarması, eserin Kerbelâ anlatıları açısından yeri geldiğinde önemli bir referans olmasını sağlamıştır.

Zeyneb bint Ali'nin yetişme dönemine dair klasik kaynaklarda sınırlı bilgi bulunması, bu dönemin anlaşılmasında Ehl-i beyt'in genel yaşam tarzını yansıtan örnekler üzerinden bir perspektif geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, çalışmamızda Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmi'u's-sahîh* [21] adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

---

[19] Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, thk. Muhibbüddîn Ebî Saîd Ömer Ğarâme el-Amravî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995).

[20] Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-Fütûh*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992).

[21] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmaîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Şuayb Arnaut, Âdil Mürşid (Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Alemiyye, 2011); Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1972).

Zeyneb bint Ali hakkında Şiî literatürde pek çok eser kaleme alınmıştır. Ancak çalışmamızda başvurulan klasik Şiî literatüründe Zeyneb bint Ali'nin doğumu ve yetişmesiyle ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, Zeyneb'in ilmî yönüne dair farklı görüşleri ele almak amacıyla Şiîlerin dört büyük hadis kitabından biri olan *Kütüb-i erbaa*'dan Küleynî'nin (ö. 329/941) *el-Kâfî*'sine[22] başvurulmuştur. Bu kaynak, Zeyneb'in Şiîlik içerisindeki konumunu anlamaya yönelik önemli bir referans sunmaktadır. Ayrıca, *Kütüb-i erbaa*'dan bir diğer önemli eser olan İbn Bâbeveyh'in (ö. 329/941) *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*[23] adlı eserine başvurulmuş, İbn Bâbeveyh'in aktardığı hadis ile Ehl-i beyt evliliklerine atfettiği kutsiyet Sünnî kaynaklarla karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve Ehl-i beyt evliliklerine dair daha dengeli bir bakış açısı geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Zeyneb'in Kerbelâ'daki konumuna ilişkin bilgilerin aktarılmasında Şeyh Müfîd'in (ö. 413/1022) Hz. Ali ve imamların biyografilerini ele aldığı *el-İrşâd*'ı[24] sıkça başvurduğumuz eserlerden biridir. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Ehl-i beyt mensupları hakkında önemli bilgiler ihtiva eden Tabersî'nin (ö. 548/1154) *İ'lâm*'ı[25] ve İbn Şehrâşûb'un (ö. 588/1192) *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib*'i,[26] çalışmamızda başvurduğumuz temel Şiî kaynaklar arasında yer almıştır. Meclisî'nin (ö. 1110/1698-99) *Bihârü'l-envâr*'ı[27] ise bu konuda en kapsamlı bilgileri sunan eserlerden biridir. Yazarın, Sünnî kaynaklarla aynı nitelikteki rivayetleri daha sonra ortaya çıkan menkıbelerden ayırmış olması çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Bu eser, sıkça başvurduğumuz temel kaynaklardan biri olmuştur.

Olağanüstü nitelikler içeren rivayetler sunması bakımından Tabersî'nin *el-İhticâc*'ı da[28] zaman zaman incelenmiştir. Ayrıca, İmâmiyye âlimlerinden İbn Tâvûs'un (ö. 664/1266) Kerbelâ

---

[22] Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, *el-Kâfî*, thk. Ali Ekber Gaffarî (Tahran: Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1968).

[23] Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn İbn Bâbeveyh, *Men lâ yahduruhü'l-fakîh* (Beyrut: Dâru Sa'ab, 1981).

[24] Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî Şeyh Müfîd, *el-İrşâd fî ma'rifeti Hucecillahi 'ala'l-'ibâd* (Beyrut: Darü'l-Şeyh Müfîd, 1993).

[25] Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl Tabersî, *İ'lâmü'l-verâ bi-a'lâmi'l-hüdâ*, thk. Ali Ekber Gaffarî (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1985).

[26] Ebu Ca'fer Reşîdüddin Muhammed b. Alî b. Şehrâşûb, *Menâkıbû Âli Ebî Tâlib* (Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1985).

[27] Muhammed Bâkır Meclisî, *Bihârü'l-envâri'l-câmi'a li-düreri ahbâri'l-e'immeti'l-ethâr* (Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1983).

[28] Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl Tabersî, *el-İhticâc* (Beyrut: Müessesetü'l A'lemi li'l-Matbûa't, 1983).

Vakası'nı muhtasar bir şekilde ele aldığı *el-Lehûf*'u,[29] içerdiği farklı rivayetler açısından çalışmamızda yararlandığımız önemli eserlerdendir.

Zeyneb bint Ali'nin hitap tarzını incelediğimizde belâgat kaynakları arasında İbn Ebû Tâhir'in (ö. 280/893) *Belâgâtü'n-Nisâ*'sı[30] öne çıkmaktadır. Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *el-'Avâsım mine'l-kavâsım*[31] adlı eseri ise kelam ve mezhepler tarihi açısından önemli bir kaynak olmakla birlikte Zeyneb'in hitabına yer vermesi dolayısıyla ayrıca değerlendirilmiştir. Her iki eser, Sünnî tarih kaynaklarında yer alan rivayetlerin daha ayrıntılı versiyonlarını sunmaları ve Zeyneb'in belîğ yönünü belirginleştirmeleri bakımından bu çalışmada dikkate alınmıştır.

Klasik kaynaklardan elde edilen bu bilgiler ışığında, konunun günümüz literatüründe nasıl ele alındığını görmek amacıyla akademik çalışmalara da başvurulmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'de yapılan çalışmalar arasında Gülgûn Uyar'ın *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evlâdı*[32] adlı kitabı Ehl-i beyt'in önemi ve konumuzla alakalı olarak onların evlilik tercihleri üzerine derinlemesine bilgi edinmemizi sağlamıştır. Elnure Azizova'nın *Kerbelâ Va'kası*[33] isimli yüksek lisans tezi ise Kerbelâ olayını neden ve sonuçlarıyla birlikte, özellikle Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt perspektifinden ele alan en faydalı araştırmalar arasında yer almaktadır. Bu çalışmadan, Kerbelâ ile ilgili rivayetlerin tespiti ve bu rivayetlerin değerlendirilmesi noktasında yararlanılmıştır.

Yine bizim çalışmamızla aynı konuyu ele alan Ömer Yıldız'ın *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti*[34] adlı yüksek lisans tezine de burada işaret edilmelidir. Daha önce de belirtildiği gibi, Yıldız çalışmasını Şîa odaklı modern araştırmalar ekseninde kaleme almıştır. Modern çalışmalardaki anlatıları genel bir tarih anlatısı gibi sunması ve klasik kaynaklardan yeterince istifade etmemesi çalışmanın en büyük eksikliklerinden biridir.

---

[29] Radıyyüddîn Alî b. Mûsâ b. Ca'fer İbn Tâvûs, *el-Lehûf (el-Melhûf) 'alâ (fî) katlâ't-tufûf.* (Beyrut: Müessetü'l-'Alemi'l-Matbu'ât, 1993).

[30] Ebü'l-Fazl Ahmed b. Tayfûr el-Mervezî el-Horosânî İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, thk. Muhammed Ebü'l-Ecfan, Ahmed Elfi (Matba'atü Medresetü Vâlidetü 'Abbâsi'l-Evvel, 1908).

[31] Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *el-'Avâsım mine'l-kavâsım*, thk. Muhibbüddîn el-Hatîb, Muhammed Mehdi İstanbûlî (Beyrut: Darü'l-Cîl, 1987).

[32] Gülgûn Uyar, *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı* (İstanbul: İFAV, 2008).

[33] Elnure Azizova, *Kerbelâ Vakası* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

[34] Yıldız, *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti*.

İngilizce yapılan çalışmalara gelince, Christopher Paul Clohessy'nin *Half of My Heart: The Narratives of Zaynab, Daughter of 'Alî*[35] adlı eseri, Zeyneb'in Şiî klasik kaynaklarındaki yeri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Yazar, Sünnî ve Şiî kaynakları yüzyıllara ayırarak bu eserlerden faydalanmış, Zeyneb'in Kerbelâ'daki konumuna ve Şiî inanışındaki yerine odaklanmıştır. Bu yönüyle, Zeyneb'in tarihsel ve kültürel bağlamda ele alındığı bu eser, özellikle Zeyneb'in Kerbelâ'daki rolünü incelemek açısından sıkça başvurduğumuz önemli bir çalışma olmuştur. Bununla birlikte daha önce zikredildiği üzere Clohessy'nin kaynakları Şiî ve Sünnî şeklinde ayrıma tabi tutarken bazı hatalı yaklaşımlar sergilediği belirtilmelidir. Zira yazar Taberî, İbn Ebû Tâhir, Ya'kûbî (ö.292/905) gibi önemli Ehl-i sünnet müelliflerini Şiî olarak nitelendirmiştir. Bu durum, tarihsel ve kültürel bağlamda yanıltıcı genellemelere neden olmuş, çalışmayı bu açıdan sorgulanabilir hale getirmiştir.

Diane D'Souza tarafından kaleme alınan *Partners of Zaynab: A Gendered Perspective of Shia Muslim Faith*[36] ve Kamran Scot Aghaie'nin derlediği *The Women of Karbala: Ritual Performance and Symbolic Discourses in Modern Shi'i Islam*[37] adlı çalışma Şiî inancında Zeyneb bint Ali algısını ele aldıkları için faydalandığımız eserler arasında yer almaktadır. Zeyneb'in dinî ve kültürel rolünü, özellikle cinsiyet perspektifinden ele alan bu çalışmalar onun Şiî toplumundaki yerini ve simgesel anlamını incelememize olanak sağlamıştır. D'Souza Şiî kadınların ritüeller, kutsal mekanlar, dinî liderlik ve aktivizm yoluyla nasıl bir inanç dünyası inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca normatif din anlayışlarını sorgulayarak, kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini aşan, bağımsız ve etkin bir dinî kimlik inşa ettiğini iddia etmektedir. Şiî kadınların dinî ritüellerdeki aktif rollerini, manevî liderliklerini ve toplumsal etkilerini incelerken, Zeyneb'e dayandırdıkları mirası nasıl yaşattıklarını vurgulamaktadır. Ona göre Kerbelâ sonrası Zeyneb'in sadece bir yas tutucu değil, aynı zamanda bir anlatıcı ve direnişçi olarak üstlendiği rol, günümüzde Şiî kadınlarının yas meclisleri düzenleme, dinî hikâyeleri aktarma ve topluluklarını yönlendirme pratiklerinde kendini göstermektedir. Yazar, Şiî kadınların Zeyneb'in izinden giderek, dinî kimliklerini nasıl inşa ettiklerini ve bu kimliği nasıl toplumsal bir güce dönüştürdüklerini ortaya koymaktadır. D'Souza'nın çalışması, Zeyneb'i modern feminist bir figür

---

35 Christopher Paul Clohessy, *Half of my heart: the narratives of Zaynab, daughter of 'Alî* (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2018).

36 Diane D'Souza, *Partners of Zaynab: A Gendered Perspective of Shia Muslim Faith* (Columbia, South Carolina: The University of South Carolina Press, 2014).

37 Kamran Scot Aghaie (ed.), *The women of Karbala: ritual performance and symbolic discourses in modern Shi'i Islam* (Austin: University of Texas Press, 2005).

gibi ele alırken, bu yaklaşımın tarihsel gerçeklikle ne kadar uyumlu olduğu sorgulanmalıdır. Ayrıca, D'Souza'ın Şiî kadınlarının bağımsız bir dinî kimlik inşa ettikleri savı, siyasî yapılar içinde şekillenen dinî otoriteyi göz ardı etmektedir. Bununla birlikte farklı Şiî toplumlarında kadın rollerinin çeşitliliği ve Zeyneb'in mirasının modern bir bakış açısıyla yorumlanışı, kitabın genel argümanını sorgulatabilir. Bu eleştiriler, Zeyneb'in dinî alandaki rolünü daha kapsamlı şekilde incelemeyi gerektirmektedir.

Kamran Scot Aghaie'nin derlediği *The Women of Karbala: Ritual Performance and Symbolic Discourses in Modern Shi'i Islam* isimli eser ise Zeyneb bint Ali'yi direnişçi ve toplumsal eşitsizliğe karşı duran bir figür olarak ele alınmaktadır. Ancak bu yaklaşım anakronizm riski taşımaktadır. Zeyneb'in tarihi rolü, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi modern kavramlarla yorumlanmaya çalışıldığında, onun zamanındaki koşullar ve roller göz ardı edilebilmektedir. Zeyneb bint Ali Kerbelâ'da ailevî ve dinî sorumluluklar çerçevesinde direniş göstermiştir. Onu modern feminist bir figür gibi sunmak onun hayatının gerçek tarihsel bağlamının göz ardı edilmesine ve farklı bir düzeye çekilmesine neden olabilir. Bu durum, Zeyneb'in rolünü dönemin toplumsal yapısıyla uyumlu bir şekilde değil, çağdaş bir perspektifle değerlendirmek anlamına gelir, bu nedenle Zeyneb'in hayatını yorumlarken dikkatli olunmalıdır.

Badr Shahin'in *Lady Zaynab*[38] isimli eseri, Zeyneb'in Kerbelâ ile ilgili durumunu açıklarken, klasik kaynaklardan faydalanması açısından önemli bir kaynaktır. Ancak eserin diğer bölümlerinde Zeyneb'in hayatına dair verilen bilgiler, herhangi bir klasik tarih kitabında yer almamaktadır. Shahin, ayetleri yorumlayarak Zeyneb'e üstün bir paye atfetmiş ancak bu değerlendirmeleri tarihsel verilerle temellendirememiştir. Benzer şekilde, Hajjah Chahnaz A. Kbaisi-Hazari'nin *Who is Zaynab*[39] adlı eseri de Badr Shahin'in çalışmasıyla büyük oranda benzerlik göstermektedir ve bu esere çalışmamızda yer yer başvurulmuştur.

Sharer-Bano Yousuf'un *Princess of Martyrs: Zaynab bint Ali*[40] adlı eseri modern anlatıların genel perspektifinin örneği olan bir çalışmadır. Yazarın çalışmasında doğrudan Sünnî ve Şiî klasik kaynaklara nüfuz edemediği görülmektedir. Çalışmadan Zeyneb'le ilgili çeşitli hipotezleri değerlendirebilmek için faydalanılmıştır.

---

[38] Badr Shahin, *Lady Zaynab* (Qum: Ansariyan Publications [Müessese-i Ensariyan], 2002).

[39] Hajjah Chahnaz A. Kbaisi-Hazari, *Who is Zaynab* (Dearborn: Imam Mahdi Association of Marjaeya, 2021).

[40] Sharer-Bano Yousuf, *Princess of Martyrs: Zaynab bint Ali İbn Abi Talib and the Model of Martyrdom in İmami Shi'ism* (University of Illinois at Chicago, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

Konuyla ilgili modern dönemde Arapça olarak da çalışmalar yapılmıştır. Bunların içinde Âişe Abdurrahman'ın *es-Seyyide Zeyneb*[41] isimli eseri dikkat çekmektedir. Ancak ilk bakışta başlığından hareketle bu eserin muhtevasının Zeyneb'in biyografisine hasredildiği anlaşılsa da kitapta daha çok Kerbelâ olayının gelişimine odaklanılmıştır. Zeyneb'in Kerbelâ öncesi hayatı ile ilgili sunduğu hipotezler, tarihsel vakıa ile bazı benzerlikler gösterse de herhangi bir klasik kaynağa dayanmamaktadır ve bu nedenle geçerliliği tartışmalıdır. Aynı durum, Kerbelâ sonrasına dair aktardığı bilgiler için de geçerlidir. Yazar, Zeyneb'in Kerbelâ'dan sonra Mısır'a geçtiğini savunsa da bu görüş somut verilere dayanmayan spekülatif bir yorumdur.

Abdüsselam Kâzım el-Ca'ferî'nin Zeyneb bint Ali'nin biyografisini kaleme aldığı ve özellikle Kerbelâ kısmında hem Sünnî hem de Şiî kaynakları etkin bir şekilde kullandığı *Zeyneb el-Kübrâ*[42] eseri de başvurduğumuz kaynaklar arasındadır. Bu eser, Zeyneb'in hayatına dair bir perspektif sunması ve özellikle Kerbelâ olayı hakkında farklı bakış açılarını bir arada ele almasıyla başvurduğumuz bir kaynak olmuştur.

Nûreddin el-Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*[43] adlı eserinde Zeyneb'in Şiî inancı açısından taşıdığı önemi biyografik bir biçimde açıklamaya çalışırken ona olağanüstü haller atfetmiştir. Ancak bu tür iddialarını yeterince savunamamıştır. Bu yönüyle tartışmalı bir kaynaktır. Benzer şekilde, Kureşî'nin *es-Seyyide Zeyneb*[44] ve Kazvînî'nin *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*[45] eserlerinde de Zeyneb'e kutsiyet atfedilmiş, ancak bu iddialar tarihsel kaynaklarla yeterince desteklenmemiştir. Bu eserler, Zeyneb'in kerametini, ayet yorumları üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Kerbelâ hadisesini ele alırken hem Sünnî hem de Şiî kaynaklarına başvuran bu eserler, yarı akademik bir nitelik taşımaktadır. Kerbelâ dışında Zeyneb'in hayatına dair sundukları bilgiler akademik geçerlilik açısından sorgulanabilir.

Makale düzeyindeki önemli çalışmalardan biri, Zeyneb bint Ali'nin ilmî kişiliğini tespit etme ve kaynaklara ulaşma noktasında faydalandığımız Gülgûn Uyar'ın "Ali-Fâtıma Evlâdı

---

41 Âişe Abdurrahman Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb: Bataletü Kerbelâ'* (Beyrut: Dârü'l-hilâl, 1985).

42 Abdüsselam Kâzım el-Ca'feri, *Zeyneb el-Kübrâ ve devriha fi nahdati'l Hüseyniyye* (Kum: Dârü'l-Gâdir, 2000).

43 Nûreddin el-Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye* (Beyrut: Dârü'l-Havrâ, 2004).

44 Şerîf Bâkır el-Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb* (Beyrut: Dârü'l-Murtezâ, ts.).

45 Muhammed Kâzım el-Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd* (Beyrut: Dârü'l- Murtazâ, 2003).

Arasında Bilgi İsnâdı"[46] adlı çalışmasıdır. Bu çalışma, Zeyneb'in ilmî yönüne dair önemli kaynaklara ulaşmamızı sağlamıştır.

Zeyneb'in hitaplarını inceleyen Tahera Qutbuddin'in "Orations of Zaynab and Umm Kulthūm in the Aftermath of Husayn's Martyrdom at Karbala: Speaking Truth to Power"[47] başlıklı makalesi Zeyneb'in Kerbelâ sonrasındaki hitaplarıyla ilgili bir bakış açısı sunmuştur.

Çalışmamızda ansiklopedi maddelerinden de istifade edilmiştir. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde Halit Özkan tarafından kaleme alınan *Zeyneb bint Ali*[48] başlıklı madde, araştırmamızda ilk başvurulan çalışmalardan biri olmuştur. Zeyneb'in hayatına dair özet bilgi sunan bu madde, konuyla ilgili en kapsamlı ansiklopedi maddesidir ve çalışmamızda zaman zaman referans olarak kullanılmıştır.

Batı dillerindeki ansiklopedilerden *Encyclopedia of Religion*'da Tahera Qutbuddin'in kaleme aldığı *Zeyneb bint 'Ali*[49] başlıklı madde, Batı literatüründe Zeyneb bint Ali'ye dair yazılan tek ansiklopedi maddesi olarak öne çıkmaktadır. *Brill* ve *Encyclopedia of Islam* gibi prestijli Batı ansiklopedilerinde Zeyneb bint Ali'ye dair bir başlık bulunmaması Batı literatüründe onun yerinin sınırlı olduğunu ya da Zeyneb'in hayatına dair bilgilerin kısıtlı olmasının onun geri plana itilmesine neden olduğunu gösterebilir. Bu eksiklik, Zeyneb'in Şiî inancındaki merkezi rolüne rağmen, Batılı akademik çevrelerde onun öneminin ya yeterince anlaşılmadığını ya da ancak son yıllarda daha fazla takdir edilmeye başlandığını düşündürmektedir.

Zeyneb bint Ali ile ilgili modern dönemde yapılmış Arapça ansiklopedi çalışmalarıdan Ömer Rıza Kehhâle'nin (ö.1407/1987) *A'lâmü'n-nisâ fî âlemevi'l-Arabi ve'l-İslâmî*[50] adlı eseri ve Hayruddîn Ziriklî'nin (ö.1396/1976) biyografik eseri *el-A'lâm*,[51] Zeyneb'in hayatına dair temel bilgileri içermesi bakımından önem arz etmektedir. Şiî alim Muhsin el-Emîn'in (ö.1372/1952)

---

46 Gülgûn Uyar, "Ali-Fâtıma Evlâdı Arasında Bilgi İsnâdı(İlk Üç Asır)", *Mârife* 8/3 (2008).

47 Tahera Qutbuddin, "Orations of Zaynab and Umm Kulthūm in the Aftermath of Husayn's Martyrdom at Karbala: Speaking Truth to Power", *The "other" martyrs: women and the poetics of sexuality, sacrifice, and death in world literatures*, v.1 (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2019), The "other" martyrs.

48 Halit Özkan, "Zeyneb bint Ali", *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

49 Tahera Qutbuddin, *Encyclopedia of Religion Second Edition*, ed. Lindsay Jones (New York: Macmillan Reference USA, 2005).

50 Ömer Rızâ Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ fî âlemeyi'l-Arabî ve'l- İslâmî* (Dımaşk: Matbaâtü'l-Hâşimiyye, 1958).

51 Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn Ziriklî, *el-A'lâm : Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l- Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1992).

A'yanü'ş-Şîa[52] adlı eseri ise, Zeyneb'in Şiî inancındaki yerine ve rolüne dair önemli veriler sunan başlıca biyografik çalışmalardan biridir.

[52] Muhsin el-Emîn, *A'yanü'ş-Şî'a* (Beyrut: Darü't-Te'âruf li'l-Matbu'ât, 1983).

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI VE AİLEVİ İLİŞKİLERİ

I. HAYATI

A. Doğumu ve İsimlendirilmesi

Tam adı Zeyneb bint Ali b. Ebû Tâlib el-Hâşimiyye[53] olup babası Hz. Ali annesi Hz. Fâtıma'dır. Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve doğduktan kısa süre sonra öldüğü kabul edilen Muhassin/Muhsin veya Ümmü Külsûm'ün ardından dünyaya gelmiştir.[54] İsmi Zeyneb olsa da o, "âkile (zeki, soylu)" lakabıyla meşhur olmuştur.[55] Kaynaklarda onun neden böyle bir lakap aldığına dair doğrudan rivayete rastlanmamıştır. Bununla birlikte bazı rivayetlerde Ehl-i beyt içerisinde kendisinden âkile şeklinde bahsedildiği zikredilmektedir.[56] Ayrıca Hz. Ali'nin başka bir eşinden olan aynı isimli küçük kardeşi ile karıştırılmaması için kendisinden *Zeyneb el-Kübrâ* diye de bahsedilmiştir.[57]

Zeyneb'in ne zaman doğduğuna dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat anne ve babasının evlilik süreleri ile Hasan, Hüseyin ve Muhassin'in doğum tarihleri kaynaklarda net bir şekilde mevcut olduğundan bu bilgilerden hareketle Zeyneb'in yaklaşık hangi yıl aralığında doğmuş olabileceği tahmin edilebilir. Buna göre Hz. Ali ve Hz. Fâtıma Zilkâde-Zilhicce 2 (Mayıs-Haziran 624) tarihinde evlenmişlerdir.[58] Evlilikleri sekiz yıl sürmüş ve Hz. Fâtıma 3 Ramazan 11 (22 Kasım 632) tarihinde vefat etmiştir.[59] Hz. Hasan 3 Ramazan 3 (Şubat 625) tarihinde doğmuştur. Hz. Hasan'ın doğumundan bir yıl sonra 4 Şaban 4 (Ocak 626) tarihinde

---

53 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 6/132.

54 Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesâr, *Kitâbü's-Siyer ve'l-megâzî*, thk. Süheyl Zekkâr (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1978), 69; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/247.

55 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/134.

56 İsfehânî, *Makâtilü't-Tâlibiyyîn*, 91; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/545.

57 İbn Habîb, *el-Muhabber*, 56; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 211; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/174; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/25.

58 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/356; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/364.

59 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/28-30; Yaşar Kandemir, "Fâtıma", *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

Hz. Hüseyin dünyaya gelmiştir.[60] Ardından Muhassin doğmuş fakat küçük yaşta vefat etmiştir.[61] Rivayetlerde Hasan ve Hüseyin'in doğum tarihleri hakkında bir ihtilaf yoktur.[62] Ancak kızlarının doğum tarihleri kaynaklarda net olarak yer almamaktadır. Zeyneb ve Ümmü Külsûm erkek kardeşlerinden sonra dünyaya geldikleri için 5 (627) yılında veya sonrasında doğmuş olmalıdırlar. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Zehebî, Ümmü Külsûm'ün doğum tarihini 6 (628) yılı olarak zikretmektedir.[63] Zeyneb'in doğumuyla ilgili ise kaynaklarda Hz. Peygamber yaşarken doğduğu bilgisi dışında tarih içeren bir rivayete rastlanmamıştır.[64] Genel kanaate göre Hz. Peygamber vefat ettiğinde onun beş yaşlarında olduğu söylenmektedir.[65]

Daha önce belirttiğimiz üzere Zeyneb bint Ali'nin doğum yılı bilinmese de bazı önemli ipuçları doğum tarihine dair tahmin yürütülmesine olanak tanımaktadır. Hz. Peygamber'in vefat ettiği dönemde Zeyneb'in etrafında olup bitenleri anlayıp dinlediği ve çevresindekilere karşı bilinçli bir yaklaşım sergilediği aktarılmaktadır.[66] Bu durum, onun çok küçük bir çocuk olmadığını, en azından belirli bir yaşa erişmiş olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber (sav), 13 Rebîülevvel 11 (8 Haziran 632) tarihinde vefat etmiştir. Zeyneb'in, Resûlullah'ın ölümünü anlamlandıracak yaşta olması gerektiği düşünülürse, onun 4-5 yaşlarında olması muhtemel gözükmektedir. Bu yaş, bir çocuğun çevresini fark edebilecek ve olaylar hakkında az çok fikir beyan edebilecek olgunluk düzeyine işaret etmektedir. Bu çıkarımdan hareketle, Zeyneb'in doğumunun 5-6 (627-628) yılları aralığına tekabül ettiği düşünülebilir. Zira Zeyneb'in, Hz. Peygamber'in vefatı sırasında çevresindeki olayları anlayacak düzeyde olması gerektiği göz önüne alındığında, bu tarih aralığı onun doğum tarihi hakkındaki en makul çıkarım olarak kabul edilebilir.

Modern çalışmalarda Zeyneb bint Ali'nin doğum tarihiyle ilgili dört farklı görüş öne çıkmaktadır. Bu görüşler, klasik kaynaklara dayanmasa da tarihsel olayların akışı ve çıkarımlarla oluşturulmuş hipotezlerdir.

---

60 İbn İshak, *es-Sîre*, 310.

61 İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 210; Taberî, *Târîh*, 5/153.

62 Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 40; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah b. Abdülber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. M. Ali Bicâvî (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1992), 1/392.

63 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/500.

64 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 2/144; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*. 6/132.

65 Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, 2/91.

66 İsfehânî, *Makâtilü't-Tâlibiyyîn*, 91.

Birinci görüşe göre Zeyneb, Cemâziyelevvel 5 (Eylül-Ekim 626) tarihinde, bir cuma günü Medine'de doğmuştur. Bu görüş, Zeyneb'in kardeşleri Hasan ve Hüseyin'in doğum tarihleri ile bağlantı kurularak yapılmış bir çıkarımdır.[67] Bu tarih, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'in ve Muhassin'in doğumlarıyla kronolojik olarak uyumlu görünmektedir ve birçok araştırmacı bu tarih aralığını mantıklı bulmaktadır.[68]

İkinci görüş ise Zeyneb bint Ali'nin 5 Şâban 6 (20 Aralık 627) tarihinde doğduğunu belirtmektedir. Zeyneb'in dünyaya geldiği bu tarihin, Müslümanların toplumsal ve siyasî olarak güç kazandığı evreye denk geldiği düşünülür. [69]

Üçüncü görüşe göre Zeyneb'in, Ramazan 9 (Aralık-Ocak 630) tarihinde doğduğu iddia edilmektedir. Bu görüşe göre, Zeyneb, Hz. Peygamber'in son yıllarında, İslam'ın büyük başarılar kazandığı bir dönemde dünyaya gelmiştir.[70] Bu bakış açısı, Hz. Peygamber'in Medine'ye hâkim olduğu ve müslümanların iyice güçlendiği bir zaman dilimine işaret etmektedir. Ancak bu tarih, Zeyneb'in Hz. Peygamber'in vefatına tanıklık edebilecek bir bilinç düzeyinde olduğunu savunan argümanlarla örtüşmediğinden, görüşler arasında bir çelişki doğmakta ve bu tarihi makul olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Son olarak dördüncü görüş, Zeyneb'in Hicret'in 3. yılında, Şâban ayının (Ocak-Şubat 625) başlarında dünyaya geldiğini savunmaktadır.[71] Ancak bu görüş, Zeyneb'in doğumunun, Hz. Hasan'ın doğumundan önceye rastlayabileceği düşüncesine dayandığı için diğer görüşlere göre daha az kabul görmektedir.

Yukarıdaki görüşleri dile getiren araştırmacılar bu konuda herhangi bir klasik kaynağa dayanmamaktadırlar. Bunun yerine daha çok tarihsel olayların seyri ve kronolojik çıkarımlar üzerine görüşlerini inşa etmişlerdir. Dolayısıyla, farklı tarihlerin hangisinin doğru olduğuna dair

---

67 M. Hüseyin el-Hâirî, *Terâcimü 'alâmi'n-nisâ'*, 165; Ali Demirci, *Hz. Ali– Hz. Fâtıma Kızları ve Kız Torunlarının Alevi–Bektaşi Türk Kültüründeki Yeri* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 12.

68 Mûsâ Muhammed Alî, *Âkıletü't-tuhr ve'l-kerem es-Seyyide Zeyneb* (Beyrut: Âlemü'l-Kûtûb, 1985), 18; Shahin, *Lady Zaynab*; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ*; Nûreddin el-Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye,* 37; Sharer-Bano Yousuf, *Princess of Martyrs,* 22.

69 Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb: Betâletü Kerbelâ*', 18; Alî Ahmed eş-Şelebî, *İbnetü Zehrâ' Betâletü'l-fedâ*' *Zeyneb* (Kahire: Meclisü'l-alâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2010), 97.

70 M. Hüseyin el-Hâirî, *Terâcimü a'lâmi'n-nisâ'*, 2/164.

71 Mûsâ Muhammed Alî, *es-Seyyide Zeyneb*, 64.

kesin bir yargıya varmak güçtür. Ancak bu dört görüş, modern akademik çalışmaların Zeyneb'in doğum tarihine dair yaklaşımını çeşitlendirmekte ve bu konuda farklı perspektifler sunmaktadır.

Zeyneb isminin kim tarafından ve nasıl konulduğuyla ilgili klasik kaynaklarda detaylı bilgi yoktur. İbn Asâkir (ö.571/1176), Zeyneb bint Ali'nin isimlendirilmesiyle alakalı olarak Hz. Peygamber'in, kızına bu ismi verdiği için Hz. Ali'yi övdüğünden bahsetmekte ama olayla ilgili detaylardan söz etmemektedir.[72] Dolayısıyla Zeyneb'in adını Resûlullah'ın verdiğini değil de adının onun onayından geçtiğini söylemek mümkündür. Hz. Peygamber'in torunlarının doğumlarından sonra Hz. Fâtıma'yı ziyaret etmeyi gelenek haline getirdiği görülmektedir. Zeyneb'in ismini verdiğine dair rivayet olmasa da bu ziyaretlerinde Hasan, Hüseyin ve Muhassin'in isimlendirilmesine bizzat müdahale ettiği malumdur.[73] Hz. Peygamber'in diğer torunlarına gösterdiği bu dikkat ve özen, Zeyneb'in isimlendirilme sürecine müdahil olduğuna dair rivayeti güçlendirmektedir.

Hz. Peygamber, torunları Hasan ve Hüseyin doğduğunda onların kulaklarına ezan okumuş ve isimlerini vermiş, onlar için akîka kurbanı kesmiştir. Doğumlarının yedinci gününde saçlarını kesip ağırlığınca gümüşü sadaka olarak vermiştir. Ancak kaynaklarda Zeyneb ve Ümmü Külsûm için bu sünnetlerini uyguladığına dair aktarım yoktur. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in erkek torunlarına yaptığı şekilde Hz. Fâtıma kızları Zeyneb ve Ümmü Külsûm doğduğunda onların saçlarını kesmiş ve ağırlığınca gümüş tasadduk etmiştir.[74]

Modern çalışmalara gelince Zeyneb'in doğumu ve isimlendirilmesiyle alakalı pek çok anlatı bulunmaktadır.[75] Zeyneb bint Ali hakkındaki müstakil çalışmasında Bintü'ş-Şâtî Hz. Peygamber'in kendi kızı Zeyneb'in kısa süre önce vefat ettiğini, bu nedenle bizzat kendisinin torunu için bu ismi seçtiğini söylemektedir.[76] Fakat Zeyneb bint Resûlullah'ın Safer 8 (Haziran 630) yılında vefat etmesi, Zeyneb'in ise kesin olmamakla birlikte 5-6 (627-628) yıllarında doğmuş

---

[72] İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/175; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/25.

[73] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/356.

[74] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/353-354.

[75] Ca'ferî, *Zeyneb el-Kübrâ*, 23; Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 41; Şerîf Bâkır el-Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb* (Beyrut: Dârü'l-Murtezâ, ts.), 45; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 37; Shahin, *Lady Zaynab*, 55.

[76] Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb*, 19; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 36; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 31.

olması bu ihtimali geçersiz kılmaktadır. Yine modern çalışmalara bakıldığında Hz. Peygamber'in Hasan, Hüseyin ve Muhassin'in doğumlarında yaptıklarını Zeyneb ve Ümmü Külsûm'e da yaptığına dair bir kanaat mevcuttur. Zeyneb bint Ali doğduğunda Hz. Peygamber'in gelip onun kulağına ezan okuyarak ismini verdiği aktarılmaktadır.[77]

Bintü'ş-Şâtî'ye (ö.1418/1998) göre Zeyneb'in doğumunun ardından tebrik için gelenler bu kızın Kerbelâ'daki rolünün önceden farkına varmışlar ve hayatında *kötü bir gölge* olduğunu düşünmüşlerdir. Bunun önceden anlaşılmasını Cebrail'in Hz. Peygamber'e (sav) Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki durumunu aktaran hadisle alakalandırmışlardır.[78] Hz. Hüseyin'le ilgili aktarımlarda Zeyneb'in adı geçmediği için bu konuda bir şey söylemek mümkün değildir.[79]

Şiî çalışmalara göre onun doğumu "el-velîde el-mübârake" olarak nitelendirilmiştir.[80] Bu doğumla birlikte tüm aile çok sevinmiştir. Bununla birlikte Cebrail Aleyhisselam tarafından Hz. Peygamber'e Zeyneb'in ileride sıkıntıda kalacağı bildirilmiştir.[81] Anlatının detayları şu şekildedir. Esmâ bint Umeys, Zeyneb doğduğunda onu kucağına alıp Hz. Fâtıma'ya "Ey Resûlullah'ın kızı bu bebek güzelliği bakımından sana benzemektedir. Fakat bu küçük kızda nübüvvetin güzelliği bulunmaktadır. O kardeşi Hüseyin'e benzemektedir." demiştir. Zeyneb doğduğunda Hz. Peygamber seferde olduğundan isim vermek için onun dönmesi beklenmiştir. Hz. Peygamber döndüğünde Cebrail Aleyhisselam gelerek ona Zeyneb ismini vermesi gerektiğini bildirmiştir.[82] Hz. Peygamber, Cebrail'den Zeyneb'in ileride ümmetin önemli bir kadını olacağını ancak zor bir hayatı olacağı bilgisini aldığı için torunu için endişelenmiş ve ağlamıştır. Hz. Fâtıma babasını bundan önce hiç böyle telaşlı görmediğini babasının gökyüzüne bakıp saatlerce istiğfar edip dua ettiğini aktarmaktadır.[83] Modern dönem Şiî literatüründeki bu anlatıların klasik

---

77 Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb*, 29; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 35; Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye* (Beyrut: Dârü'l-Havrâ, 2004), 33.

78 Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb*, 29.

79 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/200.

80 Ca'ferî, *Zeyneb el-Kübra*, 27; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 37; Shahin, *Lady Zaynab*, 55; Christopher Paul Clohessy, *Half of my heart: the narratives of Zaynab, daughter of 'Alî* (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2018), 22.

81 Kazvînî*, Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd,* 36; Kureşî*, es-Seyyide Zeyneb*, 62; Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 34; Şelebî, *İbnetü Zehrâ*, 25.

82 Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 33; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 45; Shahin, *Lady Zaynab*, 55.

83 Şelebî, *İbnetü Zehrâ*, 25-26; Badr Shahin, *Lady Zaynab*, 55; Sharer-Bano Yousuf, *Princess of Martyrs*, 23; Diane D'Souza, "The Figure of Zaynab in Shîʿî Devotional Life," *Spiritual Traditions: Essential Visions for Living*, ed. David Emmanuel Singh (Bangalore: United Theological College, 1998), 208.

kaynaklarda yer almaması, söz konusu aktarımların zamanla ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla bu tür anlatılara tarihsel gerçeklik açısından ihtiyatla yaklaşılması gerektiği belirtilmelidir.

Zeyneb'in doğumunun Kerbelâ hadisesine işaret ettiğine dair modern anlatıların yazarların rivayetlerden çıkarımları ve yorumlamalarından öteye geçmediği unutulmamalıdır. Zira tarih ve hadis kitaplarında Zeyneb bint Ali'nin doğumu ve çocukluğu ile ilgili rivayetler oldukça kısıtlıdır. Bunlardan biri Ahmed b. Hanbel'de (ö.241/855) yer alan ve Cebrail'in Hz. Peygamber'e Ehl-i beyt'inden kimselerin şehit olacağını haber verdiğine dair rivayettir.[84] Ancak bu rivayette doğrudan Zeyneb bint Ali'ye yönelik bir ifade bulunmamaktadır. Buna rağmen rivayetlerin kendisiyle alakalandırılması ve hakkında menkıbe tarzında bilgilerin çok oluşu Kerbelâ Vakası'ndaki rolü ve Şiîlik içerisindeki konumundan ötürü olduğu söylenebilir.

B. Kız Kardeşlerden Hangisinin Büyük Olduğu Meselesi

Zeyneb ile kız kardeşi Ümmü Külsûm'ün aralarındaki yaş farkı ve hangisinin daha büyük olduğu meselesine dair klasik kaynaklarda kesin bir bilgi yer almamaktadır. Zehebî'nin Ümmü Külsûm'ün 6 (628) yılında doğduğu rivayetini dikkate aldığımızda Zeyneb'in de Hz. Peygamber'in vefatına aklı erecek bir yaşta olması için 6 (628) yılından önce yahut aynı yıl Ümmü Külsûm'dan önce doğmuş olduğu düşünülebilir.

Modern çalışmalarda konuyla ilgili bazı ihtilaflar bulunmaktadır. Şiî literatürdeki hâkim tavır Zeyneb'in Ümmü Külsûm'den büyük olduğudur. Hatta Şiî inançları açısından Ümmü Külsûm'ün Hz. Ömer'le evlenmesi problemli olacağı için Ümmü Külsûm'ü yok sayanlar dahi olmuştur. Onlara göre bu isim Zeyneb'in lakabıdır.[85] Başka bir görüşe göre ise Ümmü Külsûm olarak bahsedilen kadın Hz. Ali'nin diğer eşi Esma bint Umeys'in Hz. Ebubekir'den olan kızıdır.[86] Martı'nın da belirttiği üzere bu aşırı görüşler muteber hiçbir kaynakta yer almamaktadır.[87] Ayrıca Ümmü Külsûm'ün Hz. Ali ve Fâtıma'nın kızı olduğu hususunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.

---

[84] Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût - Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 21/308.

[85] Alî Şehristânî, *Zevâcü Ümmi Külsûm, Ḳırâ'e fî nusûsi zevâci 'Ömer min Ümmi Külsûm bint 'Alî* (Kum: Darü'l-Kefîl, 2013), 109; Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 48; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 39.

[86] Şehristânî, *Zevâcü Ümmi Külsûm*, 109

[87] Huriye Martı, "Ümmü Külsûm bint Ali" *TDV İslâm Ansiklopedisi.*

Modern dönem Sünnî çalışmalarda Zeyneb'in büyük kardeş olduğuyla ilgili bizimle aynı görüşü benimseyenlerin[88] yanı sıra Ümmü Külsûm'ün büyük kardeş olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır.[89] Klasik kaynaklardaki rivayetler incelendiğinde, kesin bir sonuca varmak mümkün değilse de Zeyneb'in büyük kız kardeş olma ihtimalinin daha yüksek olduğuna dair kanaatimizi yukarıda paylaşmıştık. Bu bağlamda öncelikle Zeyneb'in küçük olduğunu düşünenlerin bu kanıya nasıl ulaştıkları değerlendirilecek, ardından Zeyneb'in büyük olmasının neden daha tercihe şayan olduğu açıklanacaktır.

Ümmü Külsûm'ün büyük kardeş olduğu kanaatine varanlar araştırmacılardan birisi olarak Martı'nın bu sonuca nasıl ulaştığı tam olarak anlaşılamamaktadır.[90] Yıldız ise Hz. Peygamber ile sıhriyet bağı kurmak isteyen Hz. Ömer'in Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın *büyük kızıyla*, yani Ümmü Külsûm'le evlendiğini düşünmektedir.[91] Yıldız bu görüşünü "O zamanın örfüne bakıldığında büyük olan terkedilip küçük olan evlendirilemez." şeklindeki İbnü'l-Esîr'in görüşüne dayandırmaktadır. Esasen İbnü'l-Esîr'in (ö.630/1233) bahsettiği olay Hz. Ali'nin kızı Ümmü Külsûm'le ilgili olmayıp, Hz. Peygamber'in önce büyük kızı Rukiyye'yi, onun vefat etmesi üzerine bu sefer küçük kızı Ümmü Külsûm'ü Hz. Osman'la evlendirmesiyle ilgilidir.[92] Dolayısıyla Yıldız'a göre şayet Hz. Ömer, Ümmü Külsûm'le evlenmişse o zaman büyük kız varken küçük kızın evlendirilemeyeceği düşüncesinden hareketle Ümmü Külsûm'ün, Zeyneb bint Ali'den daha büyük olması gerekmektedir.[93]Ancak bu aktarım Ümmü Külsûm'ün büyük kız kardeş olduğu ve bu nedenle Hz. Ömer'in onunla evlendiği varsayımını kesinleştirmez. Çünkü Hz. Ömer ile Ümmü Külsûm evlenirken Zeyneb'in bekar olduğuna dair bir aktarım yoktur. Bunun dışında Yıldız -kendisi tam olarak net bir ifade kullanmaktan kaçınsa da- bazı müelliflerin Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın çocuklarının isimlerini sayarken Zeyneb'in adını son sırada zikrettiklerini belirterek buradan hareketle Zeyneb'in ailenin son doğan çocuğu olduğunu ileri

---

88 Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb*, 16; Mûsâ Muhammed Alî, *es-Seyyide Zeyneb*, 21; Halit Özkan, "Zeyneb bint Ali", TDV *İslâm Ansiklopedisi.*

89 Martı, "Ümmü Külsûm bint Ali"; Yıldız, *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 15.

90 Martı, "Ümmü Külsûm bint Ali".

91 Yıldız, *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 20.

92 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/216.

93 Yıldız, *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 20-21.

sürmüştür.[94] Ancak aşağıda da zikredileceği üzere kaynakların bu konuda ittifak halinde olmadığı, bazen Zeyneb'in bazen de Ümmü Külsûm'ün adını önce zikrettiği anlaşılmaktadır.[95] Dolayısıyla isimlerin zikredilme sırası dikkate alınarak bu konuda kesin bir yargıya varmak mümkün görünmemektedir.

Zeyneb'in büyük kız kardeş olması ilgili ise şu hususlar zikredilebilir. Hasan, Hüseyin ve Muhassin'in büyükten küçüğe doğru sıralamasının bu şekilde olduğu bilinmektedir. İbn Sa'd'ın (ö.230/845) anlatımına göre Hz. Peygamber zikredilen bu torunlarının doğumlarından sonra onları ziyaret etmiş ve torunlarının isimlerini kendisi koymuştur. İlk iki oğluna Harb ismini koymak isteyen Hz. Ali'ye müsaade etmemiş onlara Hasan ve Hüseyin ismini vermiştir. İbn Sa'd aynı şekilde Muhassin'e isim verilmesinden bahsederken onun üçüncü çocuk olduğunu söylemiştir.[96] Hz. Ali'nin nesebini aktarırken de Zeyneb'i dördüncü çocuk olarak yazmıştır.[97] Bu sıralama nedeniyle Zeyneb'in büyük kız olduğunu düşünenler olmuştur.[98] Fakat İbn Sa'd'ın Hz. Fâtıma'nın nesebini ele alışına bakıldığında önce Ümmü Külsûm'ü zikrettiği görülmektedir.[99] Klasik dönem yazarlarının çoğunluğu da İbn Sa'd'ın görüşünü benimsemiştir.[100] Bununla birlikte yukarıda zikredildiği üzere söz konusu kaynaklar kimi yerde Zeyneb'in kimi yerde Ümmü Külsûm'ün adını önce zikretmektedir. Bu nedenle kardeşlerin neseplerdeki isim sıralamasını hangisinin büyük olduğunu belirlemek için delil olarak kullanmak pek mümkün değildir.

Öte yandan Zeyneb'in büyük kız olduğu kanaatine varılmasında Hz. Ömer'in Ümmü Külsûm'le evlenmesiyle ilgili diğer rivayetlerin de etkili olduğu belirtilmelidir. Hz. Ömer ve Ümmü

---

94 Yıldız, *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 21.

95 Bu konudaki bazı örnekler için bk. İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 206; Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed ed-Dûlâbî, *ez-Zürriyyetü't-tâhire ve'l-mutahhara,* thk. Servet Ukkâşe (Beyrut: Müessesetü'l-'alemi li'l-matbu'at, 1988), 1/61; İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarabad: Dâiretü'l-Ma'ârifi'l-Osmaniyye, 1973), 2/144; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/397.

96 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/356.

97 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/17.

98 Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb*, 19; Şelebî, *İbnetü Zehrâ*, 33; Mûsâ Muhammed Alî, *es-Seyyide Zeyneb*, 26.

99 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/27.

100 İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 206; Dûlâbî, *ez-Zürriyyetü't-tâhire ve'l-mutahhara*, 1/61; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 2/144; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/397.

Külsûm'ün evliliğine dair rivayetlerde düğünleri olduğunda Ümmü Külsûm'ün *henüz oyun çağında bir çocuk olduğunu* ifade eden müellifler vardır.[101] Hz. Ali kızının bülûğ çağına ermediğinden ötürü ilk başta Hz. Ömer'in evlilik teklifine olumsuz bakmıştır.[102] Ayrıca Hz. Ali'nin kızlarını kardeşleri Akîl b. Ebû Tâlib ve Ca'fer b. Ebû Tâlib'in oğullarıyla evlendirmek istemesi de onu etkilemiştir.[103] Sonunda Hz. Ömer'in ısrarıyla bu evliliğe onay vermiştir.[104] Esasen burada bizim konumuzu ilgilendiren husus Ümmü Külsûm'ün Hz. Ömer'le evlendikleri tarihin Zeyneb'in büyük kız olma ihtimalini kısmen de olsa arttırmasıdır.

Ümmü Külsûm, Hz. Ömer'le Zilkade 17 tarihinde (Kasım-Aralık 638) evlenmiştir.[105] Erul, Ümmü Külsûm'ün henüz erginlik çağına ulaşmadığı dönemde evlendirildiğini ve o yıllarda on veyahut sekiz-dokuz yaşlarında olduğunu söylemektedir. Ayrıca Hz. Ömer'in 23 (644) senesinde vefat ettiğini, Ümmü Külsûm'dan Zeyd ve Rukiyye adında iki evladı olduğunu aktaran Erul, bu tarihlerde 13-14 yaşında olan Ümmü Külsûm'ün doğum tarihinin 10 (632) yılı olduğunu iddia etmektedir. [106] Ancak biz doğum tarihiyle alakalı kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlamadık. Biz bu konuda tam tarih verilemeyeceğini düşünmekteyiz. Çünkü daha önce belirttiğimiz üzere Ümmü Külsûm'ün doğumuyla ilgili Zehebî'nin aktarımı dışında kesin tarih belirten klasik bir kaynak yoktur.[107] Ayrıca kaynaklarda Ümmü Külsûm'ün erken yaşta evlendiği rivayetiyle birlikte erken yaşta evlenmediği nişanladığı da aktarılmaktadır.[108] Hz. Ömer'in Ümmü Külsûm'a talip olduğu zaman onun henüz oyun çağında bir çocuk olduğuna dair rivayetler ve Zehebî'nin (ö.748/1348) doğum tarihine ilişkin aktarımı dikkate alındığında, evlendiği sırada kesin bir şekilde Ümmü Külsûm'ün yaşını tayin etmek mümkün olmasa da doğum yılının 6-10 (628-632) arasında olduğunu söylenebilir. Bu çerçevede, Zeyneb'in büyük kız olduğu iddiası, Hz. Ömer'in Ümmü Külsûm ile evliliği bağlamındaki rivayetlerle desteklense de bu konuda

---

[101] Ebû Bekr Abdürrezzâk es-San'anî, *el-Musannef fi'l-hadîs*, thk. Habiburrahman A'zamî (Beyrut: Meclisü'l-ilmî, 1983), 6/163; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/429; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1954.

[102] İbn İshak, *es-Sîre*, 248.

[103] İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arap*, 38.

[104] Hz. Ömer'in bu evlilikte ısrarcı olmasında Zeyneb'in Abdullah b. Ca'fer ile evlenmiş olma ihtimali de düşünülebilir. Ancak bunlar varsayımdan öteye gitmez. Hz. Ömer ve Ümmü Külsûm'ün evlilik tarihleri kesin olduğundan buradan bir çıkarım yapılabilir.

[105] Mustafa Fayda, "Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

[106] Bünyamin Erul, *Siret Tedkikleri* (Ankara: Otto Yayınları, 2013), 198.

[107] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/500.

[108] San'anî, *el-Musannef fi'l-hadîs*, 6/346; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/430; Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 349; Belâzürî, *Ensâb*, 2/189.

kesin bir sonuca varmamızı sağlamamaktadır.

Zeyneb ve Ümmü Külsûm'ün doğum tarihini netleştirme hususunda daha önce de belirttiğimiz üzere diğer kardeşlerinin doğum tarihleri ile anne ve babalarının evlilik süreleri yardımcı olabilir. Hasan, Hüseyin ve Muhassin'in Hz. Ali ve Fâtıma'nın sekiz yıl süren evliliklerinin ilk dört yılında doğduğunu zikretmiştik. Diğer dört yıl içerisinde de Zeyneb ve Ümmü Külsûm doğmuştur. Bu da aralarındaki yaş farkının az olduğunu göstermektedir.

Ümmü Külsûm'ün çocukluğuyla ilgili bir rivayete ulaşamadık. Buna mukabil Zeyneb'in daha büyük olduğu kanaatini güçlendiren bir rivayet mevcuttur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Fâtıma Fedek[109] arazisi üzerinde hak iddia ettiği için Hz. Ebûbekir'le aralarında bir anlaşmazlık olmuştur. Hz. Fâtıma bu konuyu Abdullah b. Abbas'la istişare etmiştir. Abdullah b. Abbas, Fedek arazisi hakkında Hz. Fâtıma ile konuşurken "Âkilemiz Zeyneb'den bana bahset" demiştir.[110] Bu durum Zeyneb'in o dönemde hem aklının erdiği bir yaşta olduğunu hem de görüşlerine kıymet verildiğini göstermektedir. Bu rivayetten hareketle Zeyneb bint Ali'nin Hz. Peygamber vefat ettiğinde en azından 4-5 yaşlarında olduğu ihtimali güçlenmektedir. Ancak, bu rivayet aynı zamanda Zeyneb'e yönelik bir sevgi ifadesi olarak değerlendirilebilir, dolayısıyla Zeyneb'in daha küçük yaşta olması mümkündür. Bu bağlamda, Zeyneb'in doğum yıllarının 5-6 (627-628) arasında olması gerekir. Ayrıca, Zehebî'nin Ümmü Külsûm'ün 6 (627-628) yılında doğduğu aktarımı da bunu destekler mahiyettedir. Zira, tespit edebildiğimiz kadarıyla bu hususta tarih veren tek klasik kaynaktır.[111]

Sonuç olarak, Ümmü Külsûm'ün evlenme yaşı ve yukarıdaki rivayete binaen Zeyneb'in büyük kız olması daha muhtemel görünmektedir. Bununla birlikte iki kardeşin hangisinin daha büyük veya küçük olduğuna dair kaynaklardaki bilgilerin yetersiz kaldığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

C. Yetişmesi

Zeyneb bint Ali'nin doğup yetiştiği sürecin Hudeybiye Antlaşması'nın yapıldığı döneme denk geldiği göz önünde bulundurulursa müslümanların nispeten siyasî ve ekonomik açıdan bir

---

[109] Hayber'in fethinden sonra barış yoluyla alınan ve yarısı Hz. Peygamber'e tahsis edilen köy.

[110] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/ 545; İsfehânî, *Makâtilü't-Talibiyyîn*, 91.

[111] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/500.

rahatlama yaşadıkları söylenebilir. Özellikle Mekkelilerle yapılan antlaşma çerçevesinde müslümanlar savaş tehdidinden uzaklaştıkları için daha geniş sosyal ve ekonomik imkanlara kavuşmuş, bu süreçte toplum içinde güven ortamı sağlanmıştır. Bu dönemin barışçıl yapısı, Zeyneb'in çocukluğuna yansımış olmalıdır. Ancak Zeyneb'in Hz. Peygamber, annesi, babası ve kardeşleriyle özellikle erken çocukluk dönemindeki ilişkilerinin mahiyetine dair kaynaklardaki bilgilerin kısıtlı olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in ailesinin diğer fertleriyle olan ilişkisini inceleyerek bir değerlendirme yapılabilir.

Hz. Peygamberin kızı Fâtıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e olan sevgisini izhar eden pek çok aktarım vardır.[112] Bazı ayetlerin sebebi nüzulü incelendiğinde Hz. Peygamber'in onlara olan sevgisi açıkça görülmektedir.[113] Örneğin, Kur'an'da "Ey Ehl-i beyt, Allah sizden ancak kiri kusuru giderip tertemiz yapmak ister."[114] buyurulur. Ayette Hz. Peygamber'in ailesine verilen manevî değer açıkça görülmektedir. Ehl-i beyt ifadesiyle kimlerin kastedildiği üzerine farklı görüşler olsa da ayetin nasıl ve nerede indiği hususu kesindir. Hz. Peygamber, eşlerinden Ümmü Seleme'nin evindeyken Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'e cübbesini örterek "Bunlar benim Ehl-i beyt'imdir. Onları günahlarından temizle" diyerek yukarıda bahsettiğimiz ayeti okumuştur.[115] Bu olay Hz. Peygamber'in kızı, damadı ve torunlarıyla olan yakınlığını ve onların Allah katında sahip olduğu değeri pekiştirmektedir. Hz. Peygamber'in sabah namazı için Hz. Fâtıma ve ailesini uyandırırken bu ayeti okuduğunun nakledilmesi onların manevî arınmalarına ve ibadetlerine verdiği önemin bir başka ifadesidir.[116] Resûlullah, sadece bir peygamber olarak değil, aynı zamanda bir baba ve dede olarak da onları manevî açıdan korumuş ve kendilerine yol göstermiştir.

Evliliklerinin ilk yıllarında Hz. Ali ve Fâtıma Benî Kaynukâ' Çarşısı'na yakın bir bölgede ikamet ediyorlardı. Hz. Peygamber kendilerine olan muhabbetinden ötürü onların Mescid-i Nebevî civarındaki bir eve taşınmasını sağlamıştır.[117] Hz. Fâtıma'nın hücresi Hz. Peygamber'in hücresinin batı tarafına bitişik olduğu için aile fertlerinin irtibatı kuvvetlenmiştir. Böylece Hz.

---

[112] Uyar, *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, 24-26.

[113] Mahfuz Söylemez, "Ehl-i beyt'in Fazileti", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), 413-417.

[114] el-Ahzâb Suresi 33/33

[115] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/365-366; Namık Kemal Karabiber, *Ehl-i Beyt Tasavvuru ve İlk Dönemdeki Yansımaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2007), 51.

[116] Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, 1/61; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/631.

[117] Elif Arslan, *Peygamberimizin Ailesinde Kadınlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 275.

Ali ve Fâtıma her daim Hz. Peygamber'in yanında olmuşlardır. Hz. Peygamber'in sefere çıkmadan önce tüm ailesini ziyaret ettiği bilinmektedir. Bu ziyaretlerinde son olarak Hz. Fâtıma'yı ziyaret ettiği aktarılmaktadır. Sefer dönüşlerinde ise ilk olarak Hz. Fâtıma'yı ziyaret ettiği bilinmektedir.[118] Ayrıca, Hz. Peygamber'in seferden dönerken torunları ve Ca'fer b. Ebî Tâlib'in çocukları tarafından yolda karşılanması onun sünnetlerindendir. Bazen onları atının terkisine alarak şehre birlikte girmiştir.[119] Bu davranışları, Hz. Peygamber'in Hz. Ali, Fâtıma ve özellikle çocuklara verdiği önemi gösteren önemli örneklerdir.

Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma'yla müstesna bir ilişkisi vardır. Ona sevgi dolu bir şekilde "babasının annesi" diye hitap ettiği bilinir.[120] Bu hitap zaman içerisinde Hz. Fâtıma'nın künyesi haline gelmiştir.[121] "Fâtıma bendendir" diyerek Hz. Fâtıma'dan bahsetmesi ona olan derin bağının bir ifadesidir.[122] Hz. Âişe Hz. Peygamber'e kadınlardan ve erkeklerden en çok kimi sevdiğini sorduğunda kadınlardan Hz. Fâtıma'yı erkeklerden ise Hz. Ali'yi sevdiğini söylemesi bu bağın kuvvetini yansıtır. [123]

Hz. Peygamber, torun sevgisini özellikle Hz. Fâtıma'nın evladı ile yaşamıştır. Torunlarını sevmek için sık sık Hz. Fâtıma'yı ziyaret ettiği kaynaklarımızda mezkurdur.[124] Mescitte dolaşmalarına ve oynamalarına izin vermesi, onlara olan düşkünlüğünü göstermektedir.[125] Onları sevgiyle kucaklamaktan, öpüp koklamaktan geri durmamıştır.[126] Bu minvalde özellikle Hz. Hasan ve Hüseyin'e olan sevgisine dair pek çok rivayet mevcuttur.[127] Ayrıca kızı Zeyneb'den olan torunu Ümâme'yi de çok sevmiştir. Bir defasında onu omuzlarına alarak mescide götürmüş,

---

[118] Ebü'l-Hasen Nûriddîn Alî b. Abdullah es-Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, thk. Kâsım es-Samerrâî (Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türasi'l-İslâmî, 2001), 2/58.

[119] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/ 465.

[120] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/400.

[121] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/216.

[122] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 3/631; Mehmet Emin Çiftçi, "Üç Kız Çocuğunu Yetiştiren Cennete Gider Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Sırat: Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2 (2021), 136.

[123] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, 1/98; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 1/98-99.

[124] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, 2/49; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 4/57.

[125] Uyar, *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, 35-36.

[126] Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 4/65

[127] Uyar, *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, 42.

rükû ve secdeye vardığında Ümâme'yi dikkatlice bırakacak şekilde namaz kıldırmıştır.[128] Bu hadis Hz. Peygamber'in torunlarının hepsine büyük bir sevgi beslediğini her biriyle özel bir bağ kurduğunu göstermektedir.

Bu aktarımlar, Hz. Peygamber'in ailesinin ve özellikle Hz. Fâtıma ve evladının O'nun nazarında önemini görmek açısından kıymetlidir. Zeyneb bint Ali ile Hz. Peygamber arasında doğrudan geçen bir olay ya da iletişime dair herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in Zeyneb'e olan ilgisini ve sevgisini, diğer torunlarına olan ilgisi ve sevgisinden hareketle yorumlamak mümkündür.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in torunlarıyla ilişkisine dair aktarımların Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin üzerine yoğunlaşmış olması, onların başlarına gelen hadiselerden ve Ehl-i beyt'te onlara verilen özel önemden kaynaklanmış olabilir. Bu yoğun ilginin Zeyneb bint Ali gibi diğer torunlara dair rivayetlerin daha az aktarılmasına ya da zamanla unutulmasına sebep olması ihtimal dahilindedir. Bu noktada Zeyneb'in isminin rivayetlerde geçmemesi, onunla ilgili özel bir olayın kaydedilmemiş olabileceğini gösterse de bu onun Hz. Peygamber tarafından ihmal edildiği anlamına gelmez. Aksine Resûlullah'ın bütün torunlarına olan sevgisi ve ilgisi göz önüne alındığında Hz. Peygamber'in aile fertleriyle olan bağının rivayetlerin odaklandığı bireylerin ötesinde olduğu görülmektedir. Onun aile bireylerine gösterdiği ilgi ve şefkat, rivayetlerin çeşitliliğinden bağımsız bir gerçek olarak kabul edilmelidir.

Modern anlatılarda Hz. Peygamber'in Zeyneb'e de diğer torunları gibi ilgi gösterdiği, vakit geçirdiği ve sevgi beslediği anlatılmaktadır.[129] Ancak çoğunlukla tarihsel yorumlara ve dolaylı çıkarımlara dayanan bu tür anlatımlar kaynaklarla desteklenememiştir.

Sonuç olarak kaynaklarda Zeyneb'le ilgili doğrudan bir rivayet olmasa da Hz. Peygamber'in diğer torunlarına gösterdiği ilgiden yola çıkarak Zeyneb'in de onun şefkatinden ve sevgisinden nasibini aldığını düşünebiliriz.

Hz. Peygamber, kız çocuklarının ve kadınların yetişmelerine önem vermiştir. Kız çocuklarına iyi davranmaları için sahabeye tavsiyelerde bulunmuş "kim üç kız çocuğuna iyi muamelede bulunursa cennette girer"[130] hadisiyle kız çocuklarına iyi davranmanın önemini vurgulamıştır.

---

[128] Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, 1/106; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 2/41.

[129] Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 48; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 45; Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 42; Ca'ferî, *Zeyneb el-Kübra*, 26; Shahin, *Lady Zaynab*, 60.

[130] Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 4/26.

Hz. Ali ve Fâtıma Hz. Peygamber'den öğrendikleri bilgileri hayatlarına geçirmek için büyük çaba göstermişlerdir.[131] Onların bu tutumu Zeyneb'in eğitimini de şekillendirmiştir. Zeyneb'in dinî, ahlakî ve toplumsal açıdan derin bir bilgi birikimine sahip olması Ehl-i beyt'in bir ferdi olduğu için oldukça doğaldır.

Hz. Peygamber'in ve Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra Zeyneb bint Ali küçük yaşta dedesiz ve öksüz kalmıştır. Bu dönemde Hz. Ali, Zeyneb'in yetişmesiyle bizzat alakadar olmuştur. Hz. Peygamber'in "Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır" [132] hadisi Hz. Ali'nin derin bilgisini ve Hz. Peygamber'in ona güvenini ortaya koymaktadır. Klasik kaynaklar, Hz. Ali'nin kızı Zeyneb'in eğitimiyle ilgilendiğini aktarmakla birlikte bu süreçle ilgili detaylı bilgi sunmamaktadır.[133] Bu bilgi eksikliği, Hz. Ali'nin Zeyneb'in eğitimi ve yetişmesindeki rolünü tam olarak kavramamızı zorlaştırsa da Hz. Ali'nin ilmî birikimi ve Peygamber'in en yakınındaki kişilerden oluşu, Zeyneb'i ilmî ve ahlakî yönden en iyi şekilde yetiştirdiğini düşündürmektedir.

Hz. Ali'yle birlikte diğer eşleri de Zeyneb bint Ali'nin yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Ümmü'l-Benîn bint Hizâm, Leylâ bint Mes'ûd ve Esmâ bint Umeys Zeyneb'le ilgilenen yetişmesine katkıda bulunan kimselerdir.[134] Hem kendisinin Hz. Peygamber'in ailesinden olması hem de onun ailesine yakın kimseler tarafından yetiştirilmesi dinî bilgi ve ahlakî değerler açısından onu şekillendirmiştir. Zeyneb'in ilerleyen yıllardaki cesareti, dinî bilinci ve liderlik vasfı bunu açıkça göstermektedir.

Zeyneb bint Ali'nin fıkıh ve diğer dinî ilimlerdeki müktesebatı özellikle Kerbelâ Vakası sonrasında Şam'a götürülen Ehl-i beyt'in karşılaştığı zorluklar sırasındaki tutumunda belirginleşmiştir. Zeyneb, Kerbelâ Vakası'nın ardından hem bilgi birikimi hem de cesaretiyle Ehl-i beyt'in daha fazla zarar görmesini engellemiştir. Zeyneb'in bu zorlu dönemdeki direnişi ve Ehl-i beyt'i korumaya çalışması onun ne kadar güçlü bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir.

Kûfe'de ve Şam'da yaptığı etkili konuşmalar sadece ilmî birikimini değil, hitabet gücünü de

---

131 Mizzî, *et- Tehzîb*, 20/473.

132 Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-sahîhayn*, thk. Hamdi Demirdaş Muhammed (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 2000), 5/1744; Ebü'l-Kâsım et-Taberânî Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1984), 11/55.

133 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/463; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarabad: Dâiratü'l-Meârif, 1952), 3/568.

134 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/37; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 2/616; Özkan, "Zeyneb bint Ali".

gözler önüne sermiştir. Zeyneb, Kerbelâ Vakası'nın ardından Ehl-i beyt'in sözcüsü haline gelmiştir. Toplumun karşısına çıkıp Ehl-i beyt'e yapılan haksızlıkları dile getirmesi, halk üzerinde büyük etki bırakmış, toplumun vicdanına hitap eden bir lider haline gelmiş ve İslam toplumunda önemli izler bırakmıştır.

Modern çalışmalarda Zeyneb'in Şiî kültüründeki konumu hasebiyle yetişmesi hakkında abartılı ve herhangi bir kaynağa dayanmayan birçok anlatı bulunmaktadır.[135] Bu anlatılarda özellikle Şiî kültürdeki önemli unsurlar öne çıkmaktadır. Şiî kaynaklar, Hz. Ali'nin ilmî bilgisi ve Zeyneb'in zekâsı üzerinden ona ciddi bir manevî rehberlik sorumluluğu yüklemiştir. Hz. Ali'nin Zeyneb'in sorularının etkisiyle tefsir ilmine yöneldiği ve onun katkısıyla tefsir ilminde derinleştiği anlatılmaktadır. Zeyneb küçük yaşlarda güzel bir tedrisattan geçmiş hatta rüya vasıtasıyla geleceğe dair ilim öğrenecek bir mertebeye ulaşmıştır.[136] Zeyneb'in Kur'an-ı Kerim okurken babasına sık sık ayetlerle ilgili sorular sorduğu ve Hz. Ali'nin bu sorulara cevap vermek niyetiyle tefsir yaptığı aktarılmaktadır. Bunun yanında Hz. Ali'nin onun keskin zekasından etkilenerek geleceğinden endişe ettiği de anlatılar arasındadır.[137]

Sonuç olarak Zeyneb bint Ali'nin Kerbelâ Vakası'ndan önceki hayatı hakkında muteber kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Daha sonra önemli bir figür haline gelmesinin başlıca sebebi ise Kerbelâ Vakası'ndaki tavrıdır. Bu tavrı dolayısıyla Şiî kültürde önemli bir yere sahip olmuştur.

II. AİLEVÎ İLİŞKİLERİ

A. Evliliği ve Eşi Abdullah b. Ca'fer

Kaynaklar, Zeyneb bint Ali'nin tek evlilik yaptığı hususunda ittifak halindedirler. O, amcasının oğlu Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib ile evlenmiştir. Onun adının Abdullah el-Cevvâd olduğu da söylenmektedir.[138] Babası ve annesi Habeşistan'a hicret eden sahabîler arasında yer

---

[135] Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb*, 32-42; Ca'ferî, *Zeyneb el-Kübra*, 33-35; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 48; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 43-46; Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 44-45; Sharer-Bano Yousuf, *Princess of Martyrs*, 24; Shahin, *Lady Zaynab*, 61.

[136] Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 37; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 49; Shahin, *Lady Zaynab*, 62.

[137] Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb*, 20; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 32; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 50; Sharer-Bano Yousuf, *Princess of Martyrs*, 25.

[138] Belâzürî, *Ensâb*, 2/300.

alan Abdullah, hicret sonrasında Habeşistan'da doğan ilk müslümandır. İbn Kesîr'in aktardığına göre Abdullah 2 (623-624) yılında doğmuştur. Babası Ca'fer b. Ebî Tâlib, annesi Esmâ bint Umeys'tir. Habeşistan'dan döndüklerinde 7 yaşındayken Hz. Peygamber'e biat etmiştir. Ondan daha küçük yaşta biat eden başka bir sahâbî olmamıştır.[139] Hz. Peygamber vefat ettiğinde Abdullah'ın 10 yaşında olduğu aktarılmaktadır.[140] Bu nedenle Abdullah İslam tarihinin en genç sahâbîlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Abdullah b. Ca'fer Hz. Peygamber tarafından sevilen biri olmuştur. Babası Ca'fer, Mûte Savaşı'nda şehit olunca, Hz. Peygamber annesi Esmâ bint Umeys'in yanına gitmiş ve "Kardeşimin oğullarını bana getirin." diyerek yetim kalan Abdullah ve kardeşlerini çağırmasını istemiştir. Onlar da rivayette geçen ifadeyle kuş yavrusu gibi Hz. Peygamber'in yanına koşmuşlardır.[141] Hz. Peygamber, bir berber çağırarak çocukların saçlarını tıraş ettirmiş "Dünya'da ve ahirette ben sizin velinizim." diyerek onları himayesi altına almıştır.[142] Hz. Peygamber, Abdullah ve kardeşlerini kendi torunlarıyla bir tutmuş ve onlara özel bir şefkat göstermiştir. Bu da Abdullah'ın hem maddî hem de manevî anlamda Hz. Peygamber'den destek gördüğünü ve yetişmesinde pay sahibi olduğunu göstermektedir. Özellikle en büyük kardeş olan Abdullah b. Ca'fer için "Allah'ım Ca'fer'in ailesini gözet, Abdullah'ın işlerini bereketli kıl" diye dua ettiği rivayet edilmektedir.[143] Abdullah'ın ileriki hayatında da bu dua ve Hz. Peygamber'in ona olan sevgisinin izlerini görmek mümkündür.

Abdullah, cömertliği ile tanınmış, özellikle hayır işleriyle ön plana çıkmıştır. Malının çoğunu ihtiyaç sahibi kimselere infak ettiği bilinmektedir.[144] Zehebî ondan "cömertin oğlu cömert" olarak bahsedildiğini söylemektedir. Bu özelliğinden dolayı Abdullah "Celîl", Bahrü'l-cûd" ve "Kutbü's-sehâ" lakaplarıyla anılmıştır.[145]

---

[139] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/175-176.

[140] Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavviz. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998) 4/37.

[141] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/174; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed es-Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe fî Târîhi'l-Medîneti'ş-şerîfe*, thk. Arif Ahmed Abdülgani, Halid Ahmed Molla Süveydi (Dımaşk: Dâru Kinân, 2010), 2/25.

[142] İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/619; Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî Fâsî, *el-'İkdü's-semîn fî târîhi'l-beledi'l-emîn*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 5/425.

[143] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/174; İbn Hacer Askalânî, *el-İsâbe*, 4/619.

[144] Hüsâmüddîn Hüseyn b. Alî es-Siğnâkî, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Ahmed el-Hakkanî el-Afganî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2023), 20/332.

[145] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/207; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/460; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/175.

Zeyneb bint Ali pek çok talibi arasından amcasının oğlu Abdullah ile evlenmiştir.[146] İmâmiye Şîa'sının önde gelen hadis âlimlerinden biri olan İbn Bâbeveyh (ö.381/991)[147] evlilik çağına geldiğinde Zeyneb'i isteyenler arasında amcasının oğlu Abdullah'ın da bulunduğunu, Zeyneb'in Abdullah'la evlenme sebebinin ise Hz. Peygamber'in hadisi olduğunu nakletmiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber, Ali ve Ca'fer'in evlatlarına bakarak "Kızlarımız oğullarımız için oğullarımız da kızlarımız içindir" buyurmuştur.[148] İbn Bâbeveyh'e göre bu hadis Ebû Tâlib'in soyundan gelenlerin birbirleriyle evlenmesinin bir geleneğe dönüşmesinin başlıca sebebidir. İbn Bâbaveyh'in bu yorumu, Şiîler'in Ehl-i beyt'e bakış açısını yansıtmaktadır. Şiî kaynaklarda bu tür evlilikler, Ehl-i beyt'in kutsiyetini ve soyun muhafazasını sağlamak gayesiyle önemli görülmüştür.

Sünnî kaynaklarda ise Ehl-i beyt'in kendi içlerinde evlenmelerine işaret eden böyle bir rivayet bulunmamaktadır. Sünnî perspektifte kendi içlerinde yaptıkları evlilikler dinî bir gereklilikten ziyade dönemin siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel koşullarının bir yansıması olarak görülmektedir. Bu bağlamda Ehl-i beyt'in kendi içinde yaptığı evlilikler kutsal bir mecburiyet olarak değerlendirilmemiştir. Özellikle Hz. Ali ve Hz. Hüseyin döneminin şartları dikkate alındığında bu evlilikler Ehl-i beyt'in gücünü ve birliğini muhafaza etme eğilimi olarak yorumlanabilir.

Öte yandan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in eş seçimleri göz önüne alındığında, eşlerinin Hz. Peygamber'in hanımlarının ailelerine mensup olmaları dikkat çekmektedir. Uyar'ın deyimiyle Hz. Peygamber'in hanımlarının aileleriyle kurulan evlilik bağı ve akrabalık münasebetinin Ali-Fâtıma evladının eş seçiminde müessir olduğu görülmektedir.[149] Bu durum İbn Bâbaveyh'in aktarımını zayıflatmaktadır. Bu bağlamda Ehl-i beyt'in kendi içinde yaptığı evlilikleri Hz. Peygamber'e dayanan bir anane olarak görmek güçtür. Esasen bir sünnetten bahsedilecekse bunun Hz. Peygamber'in eşlerinin ailelerinden kadınlarla evlenme tercihleri şeklinde tezahür ettiği söylenebilir.

Ek olarak, Ehl-i beyt soyunun sonraki nesillerde Hâşimoğulları, Ümeyyeoğulları ve diğer Kureyş kabileleri ile yaptıkları evlilik akitlerinin dikkate değer olduğunu belirtmek gerekir. Şiî

---

146 Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 41.

147 İmamiye Şiîsı tarafından benimsenen dört hadis kitabından ikincisinin yazarıdır. Hadis ve fıkıh alimidir.

148 İbn Bâbeveyh, *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*, 3/249.

149 Uyar, *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, 457.

kaynakların Ehl-i beyt içi evlilik vurgusunun aksine farklı ailelerle yapılan evlilik akitlerinin temelinin daha ziyade denklik (*küfüv*) esasına dayalı olduğunu düşündürmekte ve bu evliliklerin dönemin sosyal, siyasî ve kültürel normlarına uygun bir yapı taşıdığını ortaya koymaktadır.[150]

Bu noktada, İbn Babâveyh'in yorumunun Şiî perspektifini yansıttığını ve Sünnî kaynaklarda benzer bir rivayetin bulunmamasından ötürü, konunun temkinli bir şekilde ele alınmasının uygun olacağını vurgulamak yerinde olacaktır.

Abdullah b. Ca'fer'in babası şehit olduktan sonra annesi Esma bint Umeys Hz. Ebubekir'le evlenmiş, onun vefatının ardından da Hz. Ali ile hayatını birleştirmiştir. Böylece Abdullah ve Hz. Ali'nin ilişkisi daha da kuvvetlenmiştir. Abdullah b. Ca'fer'in "Hz. Ali'den bir şey istediğimde vermezse ona Ca'fer'in hakkı için derdim, o da verirdi" sözleri Hz. Ali'nin ona duyduğu sevgiyi ve aralarındaki bağı ortaya koymaktadır. [151] Bu sevgi ve yakınlık, Hz. Ali'nin kızı Zeyneb'i, Abdullah b. Ca'fer ile evlendirmesinin sebeplerinden biri olabilir.

Hz. Ali'nin halifeliği zamanında önemli askeri görevlerde bulunmuş kumandanlarından biri olan Abdullah b. Ca'fer, bu dönemde Zeyneb bint Ali ile Kûfe'ye taşınmıştır.[152] Cemel Vakası'nda ordunun sağ kanadına kumandanlık yapmıştır. Hz. Ali'nin önemli kararlar alırken Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in yanı sıra Abdullah b. Ca'fer'e danıştığı bilinmektedir.[153] Hz. Ali'nin şehadetinin ardından onu şehit eden İbn Mülcem'i cezalandırma görevini üstlenmiştir. İbn Mülcem'in ayaklarını ve ellerini bizzat kesmiş dilinin kesilmesini ise emretmiştir. Bu olay vaki olduğunda Zeyneb'le evli olduğu bilinmektedir. Hatta Zeyneb'in de İbn Mülcem'i cezalandırırken yanında olduğu kaydedilmiştir.[154] Modern dönem Şiî çalışmalarda Hz. Ali şehit edildiğinde yanında bulunan Zeyneb'e Kerbelâ hadisesini işaret ettiği söylense de[155] bu tarz rivayetlere ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Qutbuddin Hz. Ali şehit edildiğinde Zeyneb bint Ali'nin 35 yaşında olduğunu aktarmaktadır.[156]

Abdullah b. Ca'fer ile Muâviye b. Ebû Süfyân arasında yakın ve dostane bir ilişki olduğu

---

150 , *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı,* 414-438.

151 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1/ 344.

152 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/254.

153 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/254.

154 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/168.

155 Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehdi ile'l-ahd*, 64; Ca'ferî, *Zeyneb el-Kübrâ*, 51; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 132; Shahin, *Lady Zaynab*, 185.

156 Qutbuddin, *"Zaynab bint 'Alî"*.

pek çok kaynakta zikredilmektedir. Bu dostluk, Abdullah'ın Muâviye ile olan münasebetlerinde kendini açıkça göstermiştir. Muâviye hacca geldiğinde Abdullah b. Ca'fer'i ziyaret etmiş, onun misafirperverliğinden ve cömertliğinden son derece etkilenmiştir. Bu ziyaretten sonra Muâviye, Abdullah'a 50.000 dinar verilmesini emretmiştir. Muâviye ile Abdullah arasındaki bu dostluk, yalnızca bu olayla sınırlı kalmamış, Muâviye her yıl Abdullah b. Ca'fer'e 1.000.000 dirhem atiyye vermiştir. Bu tür cömert bağışlar, Muâviye'nin Abdullah'a olan saygısını ve takdirini gösteren somut örneklerdir. Hatta Muâviye, ölüm döşeğindeyken oğlu Yezîd'e Abdullah b. Ca'fer'e iyi davranmasını ve ona cömertlik yapmasını vasiyet etmiştir.[157] Bu vasiyet, Muâviye'nin Abdullah'a duyduğu saygının ve dostluğun bir göstergesi olmuştur.

Muâviye'nin vefatından sonra Yezîd, babasının vasiyetini yerine getirerek Abdullah b. Ca'fer'i ziyaret etmiştir. Yezîd, babasının Abdullah'a senede ne kadar atiyye verdiğini sormuş, Abdullah da bu miktarın 1 milyon dirhem olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Yezîd, bu meblağı iki katına çıkarmış ve Abdullah'a bu miktarı her yıl vermeyi taahhüt etmiştir. Abdullah b. Ca'fer, Yezîd'in bu cömertliği karşısında ona "Anam babam sana feda olsun. Bunu ne senden önce birine söyledim ne de senden sonra başkasına söylerim" diyerek Yezîd'i taltif etmiştir. Yezîd de "Benim sana verdiğimi benden önce kimse vermemiştir, benden sonra da kimse vermez" diyerek Abdullah'a olan hürmetini ve cömertliğini göstermiştir.[158]

Hz. Hasan Muâviye ile sulh yapmak istediğinde bu meseleyi Abdullah b. Ca'fer'le ve Hz. Hüseyin'le istişare etmiştir. Bu hususta Abdullah b. Ca'fer sulh yanlısı bir tavırla Hz. Hasan'ı desteklemiş buna karşılık Hz. Hüseyin sulh için anlaşmaya karşı çıkmıştır.[159] Abdullah b. Ca'fer Hâşimîler ve Emevîler arasındaki gerginlik ve çatışmalarda ara bulucu bir rol üstlenmiştir. Emevîler'le olan ilişkilerinde temkinli davranmış, çatışmaların barış yoluyla çözülmesi gerektiğine inanmıştır. Ancak, Abdullah'ın bu yaklaşımı, özellikle Kerbelâ Vakası'nda Hz. Hüseyin ile olan farklı bakış açılarını ortaya çıkarmış ve ayrışmışlardır. Hz. Hüseyin, Emevîler'le olan gerginliği çözmek için Kûfe'ye gitme kararı aldığında, Abdullah ona bu yolculuğun bir hayır getirmeyeceğini söyleyerek gitmemesi yönünde uyarılarda bulunmuş fakat Hz. Hüseyin'i

---

[157] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/175-176.

[158] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5/438; Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa Abdulvahid (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1976), 4/611; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî,* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2005), 2/38.

[159] Uyar, *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, 57.

ikna edememiştir.[160]

İbn Asâkir Muâviye b. Ebî Süfyân'ın "Hâşimîlerden iki adam çıkmıştır. Birisi her hayır kendisinde bulunan Resûlullah'tır. Diğeri ise şeref bakımından pek yüce olan Abdullah b. Ca'fer'dir, Allah'a yemin olsun ki onun dışındaki kimseyi böylesine şerefli diyemem, o sanki Resûlullah'ın mişkatı gibidir" dediğini nakletmektedir.[161]

Muâviye'nin Abdullah b. Ca'fer'e cömert davranışı ve onu taltif etmesi, salt bir dostluk veya hürmetten ziyade, siyasî hesapların bir sonucu olarak yorumlanabilir. Muâviye'nin Ehl-i beyt'le olan gerilimleri yumuşatmak istemiş olması muhtemeldir. Bu nedenle Abdullah b. Ca'fer ile kurduğu dostluğu, Muâviye için bir strateji olarak değerlendirmek mümkündür. Abdullah, Muâviye ile dostane ilişkiler geliştirerek ailesine yönelik bir güvence sağlamış, Muâviye de bu ilişkiler sayesinde Ehl-i beyt'ten gelebilecek potansiyel bir tehdidi azaltmayı hedeflemiş olabilir. Ancak bu durum Abdullah b. Ca'fer'in Hâşimî ailesi içinde özellikle Hz. Hüseyin ve Zeyneb bint Ali ile ayrışmasına zemin hazırlamış gibi görünmektedir.

Abdullah b. Ca'fer'in, hem Hz. Ali'nin ordusunda komutanlık yapmış, onun en yakın çevresinde yer almış hem de Hz. Ali'nin şehadetinden sonra Muâviye ve Yezîd ile iyi ilişkiler geliştirmiş olması siyasî ve kişisel bağlamda karmaşık bir tablo ortaya koymaktadır. Bu karmaşık durumun Zeyneb bint Ali ile aralarında sorun yaratmış olması muhtemeldir. Özellikle Abdullah'ın Emevîler'le olan iyi ilişkisi, Zeyneb'in Kerbelâ sürecindeki duruşuyla tezat oluşturmaktadır.

Abdullah, Emevîler'le uzlaşma taraftarı iken Zeyneb, oğulları Avn, Abdullah ve ağabeyi ile Kerbelâ'ya gitmiştir. Zeyneb'in bu kararı, kocası Abdullah'tan farklı bir siyasî tavır sergilediğini ve Hz. Hüseyin'in yanında durduğunu göstermektedir. Bu durumun, evliliklerinde sorun yarattığı ve boşanmalarına neden olduğu düşünülebilir. Zeyneb ve Abdullah'ın boşanıp boşanmadığı hususunda kaynaklarda ihtilaf bulunmaktadır. Bu konu aynı zamanda Abdullah b. Ca'fer'in Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan olan diğer kızı Ümmü Külsûm'la evlenmiş olmasıyla ilintilidir.

İbn Hazm (ö.456/1064), Abdullah b. Ca'fer'in Zeyneb'ten boşandıktan sonra Ümmü Külsûm bint Ali ile evlendiğini açıkça ifade etmektedir.[162] İbn Habîb'in Zeyneb'le Abdullah b.

---

[160] Taberî, *Târîh*, 5/465.

[161] İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 27/262.

[162] İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arab,*38.

Ca‘fer evliyken Ümmü Külsûm’ün de Hz. Ömer’le evli olduğunu aktarması bu rivayeti desteklemektedir.[163] Bu konuda temkinli bir tavır sergilediği anlaşılan Belâzürî ise Abdullah ve Zeyneb’in boşandığına dair rivayetleri aktarırken, bunun bir ihtimal olduğunu belirtir ve kesin bir yargıda bulunmaz. Ona göre, boşanma olayı net değildir.[164]

İbn Sa‘d, Abdullah’ın önce Zeyneb’le daha sonra Ümmü Külsûm’le evlendiğini ikisinin de onunla evliyken vefat ettiğini söylemektedir.[165] İbn Kesîr ve Süyûtî’de (ö.911/1505) ise Abdullah’ın önce Ümmü Külsûm’le daha sonra Zeyneb’le evlendiği ve ikisinin de onunla evliyken vefat ettiği kaydedilmektedir.[166] Bu noktada dikkat çeken bir detay, Ümmü Külsûm’ün Muâviye döneminde vefat etmiş olmasıdır. Ümmü Külsûm’ün Abdullah’la evlendiği dönemde “Esma bint Umeys’ten utanıyorum; iki oğlu benimle evliyken öldü, şimdi üçüncüsünün de ölmesinden korkuyorum” şeklinde bir söz söylediği aktarılmaktadır. Kaynakların çoğu, Ümmü Külsûm’ün Abdullah b. Ca‘fer’den sonra başka kimseyle evlenmediğini ve Abdullah’la evliyken vefat ettiğini ifade etmektedir.[167] Ümmü Külsûm’ün ölüm tarihi göz önünde bulundurulduğunda, Abdullah b. Ca‘fer’in Zeyneb’le evliliğinin ardından Ümmü Külsûm’le evlendiği ihtimali güçlenmektedir. Böylece Zeyneb ve Abdullah’ın ayrılmış olduğuna dair rivayetlerin değeri de artmaktadır.

Diğer taraftan Hz. Hüseyin, Kûfe’ye gitmek üzere yola çıkmaya karar verdiğinde, Zeyneb bint Ali ağabeyinin yanında tavır almış, oğulları Avn ve Muhammed’i de yanına alıp onunla yolculuğa çıkmıştır. Bu süreçte Abdullah b. Ca‘fer Hz. Hüseyin’e Kûfe’ye gitmemesi yönünde tavsiyelerde bulunmuş ve kendisi Mekke’de kalmayı tercih etmiştir. Abdullah’ın oğulları Avn ve Muhammed’i bu tehlikeli yolculuktan alıkoymak için elinden geleni yaptığı aktarılırken Zeyneb bint Ali ile ilgili bir iletişiminden bahsedilmemesi dikkat çekicidir.[168] Zeyneb’in Kerbelâ meselesinde Abdullah’tan bağımsız şekilde hareket etmesinden dolayı Kerbelâ Vakası’ndan önce boşanmış olmaları akla gelmektedir. Ayrıca Ümmü Külsûm’ün Muâviye devrinde vefat etmiş olduğu da göz önüne alınınca Zeyneb ve Abdullah’ın boşanmış olabilecekleri

---

163 İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi’l-Arab,*38; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 55.

164 Belâzürî, *Ensâb*, 2/29.

165 İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 8/338.

166 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5/438; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 4/ 611; Süyûtî, *el-Hâvî li’l-fetâvî’*, 2/38.

167 İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 10/429; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 437; Belâzürî, *Ensâb*, 2/190; Dûlâbî, *ez-Zürriyyetü’t-tâhire ve’l-mutahhara*, 62.

168 Taberî, *Târîh,* 5/465.

yönündeki rivayetlerin daha anlamlı hale geldiği düşünülebilir.[169] Kaynaklarda bu konuda kesin bir bilgi bulunmasa da olayların akışından hareketle Zeyneb ve Abdullah b. Ca'fer'in Hz. Ali'nin vefatından sonra ayrıldığı ve Abdullah'ın da bu ayrılıktan sonra Ümmü Külsûm'le evlendiği ifade edilebilir.

Zübeyrî (ö.236/851), Abdullah b. Ca'fer'in selden dolayı kıtlığın olduğu dönemde 80 (699/700) senesinde Mekke'de vefat ettiğini, öldüğünde 90 yaşında olduğunu kaydetmektedir.[170] İbnü'l-Esîr ise onun Medine'de 80 senesinde ve 80 yaşında vefat ettiğini cenaze namazının bizzat Medine Valisi Ebân b. Osman b. Affân tarafından kıldırıldığını nakletmiştir.[171]

B. Çocukları

Klasik kaynaklardaki yaygın bilgiye göre Zeyneb bint Ali ve Abdullah b. Ca'fer'in beş çocuğu olmuştur. Bunların ismi Ali, Avn, Muhammed (Ca'fer), Abbas ve Ümmü Külsûm'dür.[172] Zübeyrî, İbn Kuteybe (ö.276/889) ve İbn Hibbân (ö.354/965) bu isimler arasında Muhammed'in ismini Ca'fer olarak zikretmiş ve Abdullah b. Ca'fer'in "Ebû Ca'fer" künyesiyle anıldığını belirtmişlerdir.[173] İbnü'l-Cevzî ise Ca'fer el-Ekber'in annesinin Amr bint Hıraş olduğunu aktarmaktadır.[174]

İbn İshak (ö.151/768), Zeyneb bint Ali ve Abdullah b. Ca'fer'in Ali ve Ümmü Külsûm (diğer adıyla Ümmü Ebîha) adında iki evladı olduğunu aktarmaktadır.[175] Bu aktarım diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında Ali ve Ümmü Külsûm'ün Abdullah ve Zeyneb bint Ali'nin çocuğu olarak ihtilafsız kabulleri kıymetlidir. Bu iki isim diğer kardeşleriyle karıştırılmadan haklarında kısıtlı bilgi bulunmasına rağmen bu bilgiler tutarlı bir şekilde aktarılmakta, bu da onların kimliklerini netleştirmektedir. Diğer çocukları Muhammed (Ca'fer), Avn ve Abbas'ın akıbeti konusundaki bilgiler yetersiz yahut ihtilaflıdır. Rivayetlerin farklılığı ve kısıtlılığı onların yaşadıkları olayları, ölümleri ve soylarının devam edip etmediği gibi konularda belirsizliğe sebep olmaktadır.

---

169 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/502.

170 Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 82.

171 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 27/295.

172 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/461; Belâzürî, *Ensâb*, 2/67; Taberî, *Târîh*, 8/465; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 27/296; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/134.

173 Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 82; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* 1/207; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 2/144.

174 İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 9/263.

175 İbn İshak, *es-Sîre*, 251.

Bu üç isim hakkındaki bilgileri ilerleyen kısımlarda ele alacağız.

Klasik kaynaklarda farklı bir rivayet olarak Dârekutnî (ö.385/995), Zeyneb bint Ali ve Abdullah b. Ca'fer'in dört çocuğu olduğunu belirtmektedir. Bu rivayette çocukların isimleri Ali, Abdullah, Ümmü Külsûm ve Rukiye olarak zikredilmektedir.[176] Bu farklılık, özellikle Avn ve Muhammed'in yer almaması nedeniyle dikkat çekicidir. Dârekutnî'nin bu rivayeti, diğer kaynaklardaki beş çocuk anlatımıyla çelişmesinden ötürü konuyla ilgili çeşitlilik oluşturmaktadır.

Zeyneb bint Ali ve Abdullah b. Ca'fer'in oğulları Ali'nin Velîd b. Abdülmelik döneminde Medine'de yaşanan kıtlıkta halka erzak yardımı yapan cömert bir kimse olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ondan da babası gibi Cevvâd diye bahsedilmiştir. Soyunun devam ettiği bilinmektedir.[177] Abbas hakkında ise kaynaklarda detaylı bilgi yer almamaktadır.

Ali b. Abdullah'ın torunlarından Salih b. Hüseyin b. Talha b. Hüseyin b. Muhammed b. Hüseyin el-Haşimi el-Ca'ferî ez-Zeynebî (ö. 622/1225) 581 (1185) yılında Mısır'da dünyaya gelmiştir. Bu tarih Selâhaddîn Eyyûbî'nin Mısır'daki hükümdarlığı dönemine denk gelmektedir. Sâlih b. Hüseyin nübüvvetin ve ilmin izlerini taşıyan, aynı zamanda emirlik geleneğine sahip bir ailede yetişmiştir. Eyyûbiler döneminde Hâşimoğullarına mensup olan Ca'ferî'ler devlet içinde yüksek bir itibara sahip olmuşlardır. Aralarında emirlik ve kadılık görevini üstlenen kişiler yetişmiştir. [178]

Ebü'l Bekâ' nisbesiyle meşhur olan Salih b. Hüseyin'in ez-Zeynebî nisbesine sahip olması onun Hz. Fatıma ile Hz. Ali'nin kızı Zeyneb'e dayanan bir soydan geldiğine işaret etmektedir.[179] *er-Red 'ale'n-Nasara* isimli eserinin dışında *Tehcîlü men harrafa'l-İncîl*[180] ve *el-Beyânü'l-vâdıh fi'l-fadâih* adında iki kitabı daha vardır. Ebü'l-Bekâ Sâlih b. Hüseyin'in nisbesinden hareketle ilk bakışta Şiî Ca'ferî mezhebine mensup bir âlim olarak düşünebilir ise de görüşleri incelendiğinde genel manada Ehl-i sünnete mensup olduğu anlaşılmaktadır.[181]

---

[176] Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer ed-Dârekutnî, Kitâbü'l-İhve ve'l-uhuvve (el-ehavât), thk. Bâsim Faysal Ahmed (Riyad: Darü'r-Ru'ye, 1993), 29.

[177] Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 9/264.

[178] Ebü's-Safâ İzziddîn Aybeg es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, thk. Dorothea Krawulsky (Wiesbaden: Neşriyatü'l-İslâmiyye, 1982), 16/253.

[179] Ebü'l-Bekâ Sâlih b. Hüseyin el-Câ'ferî ez-Zeynebî, *er-Red ale'n-Nasara*, thk. Muhammed Muhammed Hassanîn (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988), 11.

[180] Ebü'l-Bekâ Sâlih b. Hüseyin el-Câ'ferî ez-Zeynebî, *Tehcîlü men harrafe't-Tevrât ve'l-İncîl*, thk. Mahmûd Abdurrahman Kadeh (Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye Merkezi'l-Bahsi'l-İlmî, 1998), 1/33.

[181] Kâtip Çelebi, *Keşfüz-zünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ', 1941), 1/379.

Ca‘ferî ailesinin Zeynebî koluna mensup olanlar arasında Emirü’l-Kebîr Şerif Fahreddin Ebû Nasr İsmâil b. Hısnü’d-Devle Fehrü’l-Arab Seleb b. Ya‘kûb b. Müslim el-Ca‘ferî ez-Zeynebî (ö. ?) ve Muhammed b. Hasan b. el-Arabî b. Muhammed el-Hecvî el-Ca‘ferî ez-Zeynebî (ö. ?) gibi isimler yer alır. Ayrıca Ca‘ferîler Mısır’da İskenderiye’den Fustat’a kadar uzanan bölgelerde yaşamış, özellikle Esna kasabasında yerleşmiş güçlü bir topluluk olarak tanınmışlardır.[182]

Kaynaklarda Zeyneb bint Ali’nin oğulları Avn ve Muhammed Abdullah’ın diğer eşlerinden olan aynı isimli üvey kardeşlerinden ayırt edilebilmeleri için Avn el-Ekber ve Muhammed el-Ekber (Ca‘fer) şeklinde zikredilmektedir.[183] Zübeyrî, Abdullah b. Ca‘fer’in oğlu Ca‘fer’in (Muhammed el-Ekber) ölümüne çok üzüldüğünü belirtmektedir. Aynı anlatımda Avn el-Asgar ve Muhammed el-Asgar’ın Kerbelâ’da şehit düştüğünü aktarmaktadır.[184] Bu durum Muhammed el-Ekber’in Kerbelâ’da şehit olmadığını göstermektedir. İbn Asâkir’in Muhammed el-Ekber’in (diğer ismiyle Ca‘fer’in) soyunun kesildiğinden bahsetmesi ve onun hakkında başka bir bilgi vermemesi de bu görüşü destekler mahiyettedir.[185]

İbn Asâkir, Avn el-Ekber’in Taif’te öldürüldüğünü ancak bu yerin tam bilinmediğini ve soyunun kesildiğini söylemektedir. Ayrıca Hz. Hüseyin’le Kerbelâ’da şehit edilenlerin Avn el-Asgar ve Muhammed olduğunu aktarmaktadır.[186] Yalnızca İbnü’l-Cevzî’nin Avn el-Ekber’in yani Zeyneb’in oğlunun Kerbelâ’da şehit olduğunu bunun yanında Avn el-Asgar’ın da Kerbelâ’da şehit edildiğini, annesinin Cümâne bint Müseyyeb olduğunu aktardığı görülmektedir.[187] Sadece İbnü’l Cevzî’nin aktarımına dayanarak Avn el-Ekber’in Kerbelâ’da şehit olduğunu söylemek zordur.

Belâzürî (ö.279/892) ise Avn el-Asgar ve Avn el-Ekber’in Harre Savaşı’nda öldürülmüş olmalarının ihtimal dahilinde olduğunu söylemektedir.[188] Ancak özellikle Avn el-Asgar’ın Harre

---

[182] Ebü’l-Bekâ, *Tehcîl*, 1/35.

[183] İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 4/461; Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 82; Belâzürî, *Ensâb*, 2/325; Taberî, *Târîh,*, 5/468-469.

[184] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 82.

[185] İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 43/14.

[186] İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 43/14.

[187] Sıbt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-zaman*, 9/264.

[188] Belâzürî, *Ensâb*, 2/67.

Savaşı'nda öldürülmüş olması çok düşük bir ihtimaldir. Avn el-Ekber için bu ihtimal değerlendirilebilir görünse de başka kaynaklarla desteklenmemesi ve diğer iki aktarımla çelişmesi bu konuda kesin bir sonuca ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Netice itibariyle Avn el-Ekber ve Muhammed el-Ekber hakkında söyleyebileceğimiz en belirgin şey soylarının devam etmediğidir.[189]

Zeyneb'in üvey oğulları Avn el-Asgar ve Muhammed el-Asgar özellikle Kerbelâ Savaşı'nda şehit düşmeleriyle ön plana çıkan iki kardeştir. Hatta başlarının Ubeydullah b. Ziyad'ın yanına götürüldüğü aktarılmaktadır.[190] Avn el-Asgar'ın annesi Benî Fezâre kabilesinden Cümâne bint el-Müseyyeb b. Necme b. Rebî'a b. Riyâh'tır. Muhammed el-Asgar'ın annesi ise Bekir b. Vâil kabilesinden Havsa bint Hasafe b. Sakîf b. Rebî'a b. Âiz b. el-Hâris b. Teymullah b. Sa'lebe'dir. Avn, Abdullah b. Kutbe et-Tâî tarafından yapılan bir saldırıda vefat etmiştir. Muhammed de Benî Teymullah b. Sa'lebe'den Âmir b. Neşhel'in saldırısı sonucu hayatını kaybetmiştir.[191] Ayrıca Belâzürî, Zeyneb'in diğer üvey oğlu Ebubekîr b. Abdullah b. Ca'fer'in de Kerbelâ'da şehit olduğunu aktarmaktadır. Fakat hakkında başka bir bilgi yoktur.[192]

Şiî literatürde Kerbelâ'da ölen Avn ve Muhammed'in Zeyneb bint Ali'nin öz oğulları olduğuna dair anlatılar mevcuttur.[193] Ancak bu anlatılar klasik kaynaklarla örtüşmediği için temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Zeyneb'in bu iki çocukla Kerbelâ'da birlikte olması, onların annesi gibi davranması, biyolojik çocukları olmalarını zorunlu kılmaz. Örneğin, Zeyneb'in büyük oğulları erken yaşlarda vefat ettikten sonra bu çocukların doğmuş ve onun tarafından büyütülmüş olması mümkündür. Böyle bir ihtimal, onların Zeyneb'in himayesinde yetişmelerini ve ona olan bağlılıklarını açıklar. Bu, Zeyneb'in annelik rolünü sadece öz evladıyla sınırlandırmadan, üvey evlatlarına da aynı şekilde şefkat gösterdiğini ve onlarla ilgilendiğini düşündürmektedir. Ancak klasik kaynaklarda böyle bir bilgi olmadığı için bunun bir yorumdan öte gitmediğini belirtmek gerekir. Bu konudaki en uygun yaklaşım kaynaklarda bu konuda aktarılan bilgilerden yana tavır almak ve Avn ile Muhammed'in Zeyneb'in üvey oğulları olduğunu kabul

---

[189] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 82; İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arab*, 60; Belâzürî, *Ensâb*, 2/326; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 43/14.

[190] Ebû Amr Halîfe b. Hayyât, *Târîh,* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1985), 234; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 491; Uyar, *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, 67.

[191] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4,/461; Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 82; Belâzürî, *Ensâb*, 2/325-3/406; Taberî, *Târîh*, 5/468-469.

[192] Belâzürî, *Ensâb*, 2/325; Uyar, *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, 68.

[193] Muhsin el-Emîn, *A'yânü'ş-Şî'a*, 7/137; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 54; Ca'ferî, *Zeyneb el-Kübrâ ve devriha fi nahdati'l Hüseyniyye*, 41; Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 181.

etmektir. Bu kabul, dönemin aile yapısını ve aile bireyleri arasındaki ilişkileri daha iyi kavramamıza da yardımcı olur.

İbn Hazm Zeyneb bint Ali'nin soyunun Abdullah isimli bir oğlundan devam ettiğini aktarmaktadır.[194] Yıldız, bu aktarımdan ötürü Zeyneb bint Ali'nin Muhammed b. Akîl ile muhtemel evliliği ve Abdullah'ın Zeyneb'in oğlu olup olmadığı konusunu tartışmaya açmakta ve bu meseleyi açıklığa kavuşturmayı önermektedir.[195] Ancak burada zikredilen Zeyneb, Hz. Ali'nin ümmüveled eşinden dünyaya gelen kızı Zeyneb es-Suğrâ olmalıdır. Detaylı bir okumayla İbn Hazm'ın diğer eserine bakıldığında bahsettiği kişinin Zeyneb es-Suğrâ olduğu anlaşılmaktadır.[196] Diğer kaynaklar Zeyneb el-Kübrâ ve Zeyneb es-Suğrâ'nın farklı kişiler olduğunu vurgulamakta ve Zeyneb es-Suğrâ'nın Muhammed b. Akîl'le evlendiğini doğrulamaktadır.[197] Ayrıca bu evlilikten Abdullah isimli bir oğlu olduğu zikredilmektedir.[198] Bunun yanında tabakât kitaplarında Zeyneb el-Kübrâ'nın Abdullah isminde bir oğlu olduğu bilgisi yer almamaktadır. Yıldız'ın Abdullah b. Muhammed b. Akîl'in Zeyneb el-Kübrâ'nın oğlu olduğunu iddia eden bilgiyi tabakât kitaplarıyla mukayese etmeden modern bir çalışmadan alması bu konuda yanlış bir çıkarımda bulunmasına yol açmıştır.[199] Sonuç olarak hem Zeyneb el-Kübrâ'nın Muhammed b. Akîl ile evlenmediğinin tarihi kaynaklarda sabit olması hem de Abdullah adında bir oğlu olduğuna dair kaynaklarda bir bilginin bulunmaması sebebiyle soyunun ondan devam ettiğini tartışmak tarihsel açıdan temelsiz ve anlamsızdır.

Zeyneb bint Ali'nin kızı Ümmü Külsûm iki ya da üç kere evlenmiştir. Onun evliliklerine bir sonraki başlıkta değineceğiz. İlk eşi amcasının oğlu Kâsım b. Muhammed b. Ca'fer'dir. Ümmü Külsûm'ün bu evlilikten olan kızı Fâtıma bint Kâsım ilk olarak Hamza b. Abdullah b. Zübeyr ile evlenmiştir. Bu evlilikten Ebû Bekir ve Yahya adında iki oğlu olmuştur. Zeyneb bint Ali'nin kızı Ümmü Külsûm üzerinden soyu, bu torunlarla devam etmiştir.[200] Zübeyrî'nin aktardığına göre Fâtıma, Hamza'nın vefatından sonra Talha b. Amr b. Abdullah b. Amr b. Ubeydullah b.

---

[194] Ebû Muhammed Alî b. Ahmed İbn Hazm, *Cevâmiü's-sireti'n-nebeviyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 32.

[195] Yıldız, *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 26.

[196] İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arab,* 69.

[197] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 45; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/481; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 1/204; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 11/238.

[198] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 85; İbn Sa'd, *et-Tabakât*,7/481; Belâzürî, *Ensâb*, 2/71.

[199] Yıldız, *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, 27.

[200] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 241; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/406.

Ma‘mer ile evlenmiştir.[201] Fâtıma’nın Talha ile olan evliliğinden ise İbrahim adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. İbn Hazm İbrahim’den seyyid olarak bahsetmektedir.[202] İbn Kuteybe’nin Talha b. Amr’ın soyunun devam etmediğini aktarması ise İbrahim’in evladı olmadığını göstermektedir.[203]

Ebûbekir ve Yahya’nın erkek nesli sona ermiş, soyları kızları aracılığıyla devam etmiştir.[204] Bu nedenle Zübeyrî, Zeyneb bint Ali’nin soyunun Ümmü Külsûm üzerinden devam ettiğini aktarmaktadır.[205] İbn Asâkir’in aktarımına göre Fâtıma bint Kâsım, Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelîk’le de evlenmiş ancak ondan çocuğu olmamıştır.[206] Sıbt İbnü’l Cevzî de (ö.654/1256) benzer bir bilgi aktarmaktadır.[207] Ancak diğer kaynaklarda yer almadığı için bu son iki evliliğin kesin gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.

İbn Hazm’ın aktardığı bilgiler de Zeyneb bint Ali’nin soyunun kızları üzerinden devam ettiğini göstermektedir. O, Fâtıma bint Kâsım’ın Talha b. Amr’dan İbrahim dışında Remle adında bir kızı olduğundan bahsetmektedir. Ancak bu kız hakkında başka bilgi vermemektedir. Oğlu Ebûbekîr’in soyunun kızları Hatice ve Hıbâbe (Safiye) aracılığıyla sürdüğünü ifade etmektedir. Hibâbe, Muhammed b. Saîd b. Abdülmelik b. Mervân ile evlenmiş bu evlilikten Hamza ve Müsellime adında iki çocuk dünyaya gelmiştir. Ancak kardeşlerden erkek olanı genç yaşta hayatını kaybetmiştir ve geriye sadece Müsellime kalmıştır.[208] Sonuç olarak bu durum Zeyneb bint Ali’nin soyunun kızları üzerinden devam ettiğini desteklemekte ve İbn Hazm’ın soy aktarımı da bunu doğrulamaktadır.

C. Kızı Ümmü Külsûm’ün Evliliği

Zeyneb bint Ali’nin kızı Ümmü Külsûm’ün evliliklerine aşağıda zikredileceği üzere tabakât kitaplarında görece geniş bir şekilde yer verilmiştir. Onun yaptığı evliliklerde babası ve anne

---

201 Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 82.

202 İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi’l-Arab,*140.

203 İbn Kuteybe, *el-Ma‘ârif*,1/ 206.

204 Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 241.

205 Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 82.

206 İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 22/400.

207 Sıbt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-zaman*, 11/238.

208 İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi’l-Arab,*60.

tarafı farklı bir tavır sergilemiştir. Emevîler ve Hâşimîler arasındaki ilişkinin seyrinin bir yansımasını onun evliliklerinde görmek mümkündür.

Ümmü Külsûm bint Ca'fer'e ilk evlilik teklifi Muâviye b. Ebû Süfyân'dan oğlu Yezîd için gelmiştir.[209] Muâviye'nin Hz. Ali'yle Cemel Vakası'nda karşı karşıya geldiği göz önünde bulundurulduğunda bu durum dikkat çekicidir. Esasen bu teklif, Hz. Peygamber'in soyuna gösterilen ilgi ve hısımlık bağına dair hassasiyete işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in "Kıyamet günü benim nesebim ve hısımlığım hariç her türlü nesep ve hısımlık bağı kesilecektir"[210] hadisi bağlamında Muâviye'nin böyle bir teklifte bulunmuş olması muhtemeldir. Bu durum, hadislerin toplumsal etkisinin ve Hz. Peygamber'in ailesiyle kurulan bağların manevî ve siyasî değerini göstermektedir. Öte yandan Hz. Hasan'ın defni sırasında yaşanan anlaşmazlığın akabinde Muâviye'nin böyle bir evlilik teklifinde bulunması, onun iki aile arasındaki gerginliği yumuşatma amacı güttüğünü düşündürmektedir.[211] Hz. Hüseyin'in Muâviye'ye karşı ağabeyi Hz. Hasan kadar uzlaşmacı olmaması nedeniyle Muâviye böyle bir hamle yaparak özellikle Hz. Hüseyin'le arasındaki gerilimi azaltmayı hedeflemiş olabilir.

Muâviye, oğlu Yezîd ile Ümmü Külsûm'ü evlendirmek için Medine valisi Mervân aracılığıyla teklifte bulunmuştur. Hatta mehir olarak önerilen 50.000 dinarın 10.000 dinarını peşin olarak göndermiştir. Bu teklif Abdullah b. Ca'fer'e iletilmiş, Abdullah ise meseleyi Hz. Hüseyin'e danışacağını belirtmiştir. Bu teklife karşı çıkan Hz. Hüseyin şimdiye kadar ancak [akrabalık bakımından kendilerine] yakın olan kimselerle evlilik gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Bu minvalde yakın akrabalar dışında biriyle evlenmenin Hâşimîlerde pek yaygın olmadığını ifade etmiştir.[212]

Bu reddin arkasındaki asıl gerekçenin iki aile arasındaki tarihi ve siyasî çekişmeler olması muhtemeldir. İbn Sa'd'ın aktarımına göre Hz. Hüseyin reddetme gerekçesi olarak onlarla aralarında husumet varken bunun mümkün olmayacağını ifade etmiştir.[213] Bu açıklama Hz. Hüseyin'in düşman olarak gördüğü bir aileyle kuracağı akrabalık ilişkisini, yaşanan çatışmalar nedeniyle münasip bulmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim, Hz. Ali'nin hilafeti sırasında

---

[209] İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arab,*67.

[210] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/463.

[211] Azizova, *Kerbelâ Vakası*, 28.

[212] İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arap*, 68; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 57/226.

[213] Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib İbn Sa'd, *et-Tabakât, et-Tabakâtü'l-hâmise mine's-sahâbe*, thk. Muhammed es-Süleymî (Tâif: Mektebetü's-Sâdık, 1993), 1/412; Azizova, *Kerbelâ Vakası*, 29.

yaşanan iç savaşlar ve karışıklıklar Muâviye'ye iktidarın kapısını aralamıştır. Hz. Ali'nin şehadetinin ardından Muâviye, iktidarını pekiştirmek için Hz. Ali'nin zemmedilmesi gibi uygulamalarla meşruiyetini sağlamaya çalışmıştır. Muaviye'nin kendilerine karşı yürüttüğü baskıcı politikalar, Hz. Ali'ye ve Hz. Hasan'a karşı sergilenen düşmanca tutumlar Hz. Hüseyin'in böyle bir evliliği kabul etmesini imkânsız hale getirmiş olabilir.

Diğer taraftan, Muâviye Hz. Peygamber'in ailesi olmaları hasebiyle Alioğulları'nın insanlar nazarında sahip oldukları itibardan faydalanmayı ve hısımlık bağıyla siyasî ve toplumsal açıdan güçlenmeyi amaçlarken, bu evliliğe karşı çıkıp Ümmü Külsûm'ü Kâsım b. Muhammed'le evlendiren Hz. Hüseyin'in ise böylece Hâşimoğulları arasındaki birliği daha da sağlamlaştırmayı ve Muâviye'nin otoritesini kırmayı hedeflemiş olması ihtimal dahilindedir. Ayrıca, Hz. Hüseyin'in bu evliliği reddetmesinin ardında Muâviye'nin teklifine şayet olumlu yanıt verirse onun siyasî çıkarlarını gerçekleştirmesine katkı sağlamış olacağını düşündüğü var sayılabilir. Bir başka ifadeyle Hz. Hüseyin'in bu teklifi kabul edip Muâviye'nin emellerini hayata geçirmesine imkân sağlamaktansa Hâşimoğulları içerisindeki dayanışmayı artırmayı tercih etmiş olması mümkündür.

Muâviye ve aracısı Mervân tekliflerinin geri çevrilmesini oldukça sert karşılamıştır. Özellikle Mervân, bu durumu ihanet olarak nitelendirerek Abdullah b. Ca'fer'i suçlamıştır.[214] Ancak Abdullah, Hz. Hüseyin'in velayetini kabul ettiği için sessiz kalmıştır. Hz. Hüseyin Mervan'ın itirazına karşılık olarak, daha önce Hz. Hasan için Hz. Osman'ın kızı Âişe'yi istediklerinde kendilerinin benzer bir tavır sergilediğini hatırlatmış ve bu ayrılıkçı tutumu ilk başlatanların Emevîler olduğuna işaret etmiştir.[215]

Neticede Ümmü Külsûm amcasının oğlu olan Kasım b. Muhammed b. Ca'fer ile evlenmiştir. Bu evliliğe vesile olan kişi Hz. Hüseyin'dir.[216] Hz. Hüseyin, Muâviye'nin teklifini reddettikten sonra Ümmü Külsûm'ün rızasını alarak onu Kâsım'la evlendirmiştir. Böylece Muâviye'nin teklifi reddedilerek Hâşimîler kendi içlerinde bir evlilik gerçekleştirmişler ve böylece aile içi dayanışmayı koruyan bir duruş sergilemişlerdir.

Kâsım öldükten sonra Ümmü Külsûm'ün ikinci evliliği Mekke ve Medine emiri Haccâc b.

---

214 Belâzürî, *Ensâb*, 5/150.

215 İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 57/ 246.

216 İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arap*, 68; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 57/226.

Yusuf'la olmuştur.[217] Bu evlilik Hz. Hüseyin'in aile dışına kız vermeme şeklinde yukarıda ifade ettiği gelenekle çelişiyor gibi görünmektedir. Ancak, dönemin siyasî dengeleri açısından değerlendirildiğinde bu durum Abdullah b. Ca'fer'in kendi ılımlı ve uzlaşmacı politikalarının bir sonucu olarak anlaşılabilir. Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra Emevîler'in etkisi ve nüfuzu Hicaz bölgesinde güçlenmiştir. Haccâc'ın yalnızca yönetici değil aynı zamanda iktidarın otoritesini temsil eden sert ve acımasız bir figür olması nedeniyle ona karşı gelmek Hâşimîler için oldukça riskli sonuçlara yol açabilecek bir duruma dönüşmüştür. Dolayısıyla Abdullah b. Ca'fer kızının bu evliliğini politik bir denge unsuru olarak değerlendirip Emevîler'le olan ilişkisini gözeterek kabul etmiş olabilir.

Emevîler'in en önemli valilerinden biri olan Haccâc'ın Ümmü Külsûm'la yaptığı evlilik halk arasında şaşkınlıkla karşılanmıştır. Emevîler'e karşı mesafeli ve temkinli bir tutum sergileyen Hâşimîler için Haccâc'la gerçekleşen bu evlilik hem siyasî hem de toplumsal anlamda eleştiri odağı olmuştur. Nikâhın gece gizlice yapılması da bu evliliğin ne kadar tartışmalı bir bağlamda gerçekleştiğini göstermektedir.[218] Sıbt İbnü'l Cevzî, Abdullah'ın bu evliliğe rıza göstermesinden ötürü halk nezdinde itibarının zedelendiğini aktarmaktadır.[219] Daha önce Ümmü Külsûm ile Yezîd b. Muâviye'nin Hz. Hüseyin'in izni olmadığı için evlenmedikleri düşünülürse Abdullah'ın Zeyneb bint Ali ve Hz. Hüseyin'in bu meseledeki hassasiyetini dikkate aldığı için böyle bir evliliğe müsaade etmediği görülmektedir. Hz. Hüseyin'in vefatının ardından Abdullah b. Ca'fer'in bu konudaki fikrinin değişmiş olabileceği düşünülebilir.

Abdullah b. Ca'fer'in genel olarak uzlaşmacı bir karaktere sahip olması, Emevîlerle öteden beri iyi ilişkiler geliştirmesi ve onlarla çatışmaktan kaçınması, onun bu evliliğe karşı pragmatik bir tutum sergilediği izlenimini oluşturmaktadır. Sonuç olarak Hz. Hüseyin hayattayken gözetilen hassasiyetlerin onun vefatıyla birlikte değişen siyasî ve sosyal şartlar nedeniyle ikinci plana atılmış olması muhtemeldir. Abdullah'ın Ümmü Külsûm'ü Haccâc b. Yusuf'la evlendirmesini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Öte yandan Haccâc b. Yusuf'un bu evliliği Ebû Tâlib ailesini küçük düşürmek için yaptığı, ancak söz konusu evliliğin tam olarak gerçekleşmediği söylenmektedir. Zira Abdülmelik b.

---

[217] İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arap*, 123.

[218] Belâzürî, *Ensâb*, 2/318.

[219] Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 9/265.

Mervân kendisine Ümmü Külsûm'ü boşamasını söylemiş, Haccâc da onu boşamıştır. Aktarılanlara göre Haccâc'a öfke duyan Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, onun Resûlullah'ın torunuyla evlendiğini duyunca Abdülmelik b. Mervân'dan bu evliliği bozmasını istemiştir.[220] Hatta onun hakkında kötü konuşmuştur.[221] Böylece Haccâc, Ümmü Külsûm b. Ca'fer'den boşanmıştır.[222]

Abdülmelik b. Mervân'ın neden böyle bir karar aldığına kesin cevap vermemiz mümkün değildir. Hâlid b. Yezîd'in tavsiyesiyle bu kararı almış olması muhtemeldir. Belki de daha önce babası Mervân b. Hakem ve Abdullah b. Ca'fer arasında yaşanılanlar onu etkilemiştir. Bununla birlikte Haccâc'ın tavırlarından kendisine karşı bir art niyet sezmesi ve asabiyet duygusuyla hareket ederek bu evliliği sonlandırmak istemesi de mümkündür.[223] Belâzürî bu evliliğinden sonra Ümmü Külsûm'ün Osman b. Ebân ile evlendiğini aktarmaktadır.[224] İbn İshak ise Haccâc b. Yusuf'tan sonra Ümmü Külsûm'ün Abdülmelik b. Mervân'la evlendiğini nakletse de[225] bu bilgiler kesin değildir. Çünkü İbn İshak ve Belâzüri dışında böyle bir aktarıma rastlanılmamıştır.

Ümmü Külsûm'ün bu evliliklerin içinde sadece Kâsım b. Muhammed'den Fâtıma adında bir kızı olmuştur. Ümmü Külsûm'ün evlilikleri, bireysel tercihlerin ötesinde, tarihsel ve toplumsal bağlamda önemli bir yere sahiptir. Bu evlilikler, Hâşimîler ile Emevîler arasındaki karmaşık ilişkilere ışık tutmakta ve akrabalık bağlarının manevî, toplumsal ve siyasî değerini ortaya koymaktadır.

---

220 Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 9/265; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/80.

221 Belâzürî, *Ensâb*, 2/316.

222 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/176.

223 Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 83; Uyar, *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, 75.

224 Belâzürî, *Ensâb*, 2/326.

225 İbn İshak, *es-Sîre*, 251.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASÎ VE SOSYAL İLİŞKİLERİ

I. KERBELÂ VAKASI'NDAN ÖNCEKİ TAVRI

Zeyneb bint Ali'nin Kerbelâ Vakası'ından önceki tavrıyla ilgili kaynaklarımızdaki bilgiler nispeten kısıtlı olmakla birlikte mevcut rivayetlerden hareketle bazı çıkarımlarda bulunmak mümkün görünmektedir. Kaynaklardaki bilgilerin incelenmesi ve olayların seyri Zeyneb bint Ali'nin bu süreçte Hz. Hüseyin'in karşı karşıya olduğu zorlukları sezinlediğini, onu Kûfe'ye gitme kararından vazgeçirmeye çalışırken duygusal bir çatışma yaşadığını ve bunu dengelemeye çalıştığını düşündürmektedir. Kaynaklara dair bu değerlendirmenin, Zeyneb bint Ali'nin Kerbelâ süreci boyunca Hz. Hüseyin'in yanında yer alması ve sergilediği tutum ışığında yapıldığını belirtmek gerekir.[226] Diğer taraftan Şiî müellifler bu durumu birtakım rüyalarla alakalandırmakta, Zeyneb'in onları bekleyen akıbeti bilişinden ötürü bu şekilde davrandığını ileri sürmektedirler.[227]

Zeyneb ve Hz. Âişe, Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye gitmemesi için büyük bir çaba harcamışlar ve hatta onu bu yolculuktan vazgeçirmek için göz yaşı döküp ikna etmeye çalışmışlardır.[228] Ancak başta Zeyneb ve Hz. Âişe olmak üzere diğer pek çok kişi bu konuda kendisini uyarmasına rağmen Hz. Hüseyin dinî bir sorumluluk ve adalet arayışıyla Kûfe'ye gitmekten vazgeçmemiştir.[229]

Bu durum karşında Zeyneb bint Ali, Hz. Hüseyin'in kararına boyun eğmiş ve oğullarıyla birlikte onun yanında yer almıştır.[230] Yaşadıkları duygusal çatışmalar hem Zeyneb'in hem de Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'ya gitmeden önceki içsel mücadeleleri ve karşılaştıkları zorlukları anlamamıza olanak tanımaktadır. Hz. Hüseyin'in ölüme hazırlık yaptığını düşünen pek çok yakını gibi Zeyneb'in de bu süreçte onun için kaygılandığı anlaşılmaktadır.[231]

---

[226] Belâzürî, *Ensâb*, 3/393; Taberî, *Târîh*, 5/416; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/541; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 8/126.

[227] İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/95; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 44/372; el-Emîn, *A'yanü'ş-Şîa*, 7/137.

[228] Taberî, *Târîh,* 8/198.

[229] İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/122-125; Taberî, *Târîh,* 5/383 İsfehânî, *Makâtilü't-Talibiyyîn*, 109; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*, 2/68; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/94; Azizova, *Kerbelâ Vakası*, 68.

[230] Şeyh Müfîd, *İrşâd*, 2/ 69; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/94; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 128.

[231] Dîneverî, *Ahbâru't-tıvâl*, 243-244; Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, 231; Belâzürî, *Ensâb*, 3/376; Taberî, *Târîh,* 5/351.

Şiî alim İbn Şehrâşub'un (ö. 588/1192) aktardığına göre Zeyneb bint Ali, Hz. Hüseyin'le ilgili akıbetlerini babasıyla olan münasebetlerinde hissetmiştir. Hasan-ı Basrî'den aktarılan rivayete göre Hz. Ali, Zeyneb'e bir gün rüyasında Resûlullah'ı gördüğünü söylemiştir. Zeyneb rüya hakkında daha fazla bilgi almak istemiş ve detaylarını sormuştur. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in elini işaret ettiğini kendisi için hayırlı olan ne varsa Zeyneb için de aynı şeyin geçerli olduğunu belirttiğini anlatmıştır.[232] Bu rüya, Zeyneb'in geleceği hakkındaki endişelerini yatıştırmaya yönelik bir işaret gibi görülmüştür. Hz. Ali'nin bu sözleri, Zeyneb için hem bir teselli hem de gelecekteki olaylar karşısında bir manevî hazırlık anlamına gelmiş olabilir. Ancak bu tür bir aktarıma sadece Şiî kaynaklarda rastlanması, Şiî perspektifinin Zeyneb'in ve diğer Ehl-i beyt mensuplarının, Kerbelâ'daki mücadelesini ilahi bir görev olarak kabul ettiklerini ve bu mücadeleye katılanları yücelttiklerini göstermektedir.

Modern araştırmacılardan Clohessy'nin aktardığına göre Zeyneb bint Ali'nin yolculuk sırasında duyduğu ve anlamlandıramadığı bazı sesler, onun kendi içindeki çatışmayı ve manevî derinliğini yansıtmaktadır.[233] Ona göre bu seslere verdiği tepki de onun Kerbelâ'daki sürecin anlamını içselleştirdiğini gösterir. Yazar bu durumu Ümmü Seleme'nin Hz. Hüseyin'le ilgili duyduğu "ağıt" rivayetiyle bağdaştırmaktadır.[234] Zeyneb bu seslerden yaşayacağı acının yaklaştığını fark etmiştir. Gözyaşı dökmüş, gelecekte ağabeyinin başına geleceklerin sadece kişisel bir kayıp olmadığını, bu kaybın aynı zamanda toplumsal ve dinî bağlamda bir anlam taşıdığını kavramış gibidir.[235] O, Kerbelâ'da Ehl-i beyt'in vereceği büyük mücadeleyi öngörmüş ve kabullenmiş, bunu bir yeminin veya bir sözün yerine getirilmesi olarak görmüştür. Bu yorum, Zeyneb'in Kerbelâ'daki olayların sadece acı bir kayıp değil, daha büyük bir ilahi planın parçası olduğunu düşündüğünü gösterme çabasının sonucudur.[236] Şiî bakış açısında, Zeyneb'in duygusal bir figür olarak değil, ilahi bir görev ve sorumlulukla hareket eden bir karakter olarak kabul edilmesi, Şîa'nın temel özelliklerinden biridir. Dolayısıyla bu yorumlara ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

---

[232] İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 3/311.

[233] Clohessy, *Half of My heart*, 105-106.

[234] Ağıt rivayetiyle ilgili geniş bilgi için bk. İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 14/242; Tabersî, *el-İhticâc*, 2/305; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 69-70; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 44/378.

[235] Clohessy, *Half of My Heart*, 106.

[236] Clohessy, *Half of My Heart*, 106.

Sünnî bakış açısıyla Zeyneb bint Ali'nin tutumunu değerlendirdiğimizde ailesinin karşılaştığı zorluklar ve toplumsal bağlam üzerinden meseleyi ele almanın daha makul olduğunu düşünmekteyiz. Sünnî kaynaklardaki bilgiler ışığında Zeyneb'in içsel çatışmasının ailesinin ve İslam toplumunun yaşadığı zorluklarla ilgili olduğu düşünülebilir. Hz. Ali'nin siyasî ve askerî mücadelesinin, Muâviye ile çatışmalarının ve Hz. Hasan'ın yaşadığı sıkıntıların Zeyneb'in Hz. Hüseyin'in yolculuğuna dair duyduğu kaygıları şekillendirdiği sonucuna varılabilir. Zeyneb, babası ve ağabeyi Hz. Hasan'ın yaşadığı zorlu süreçleri müşahede etmiş birisidir. Bu nedenle Hz. Hüseyin'in böyle bir yolculuğa çıkması halinde yaşanabilecek tehlikeleri kavramış olması kaçınılmaz görünmektedir.

Sonuç olarak Şiî bakış açısının Zeyneb bint Ali'yi ilahi bilgiye mazhar bir kahraman olarak kabul ettiğini, Sünnî bakış açısının ise onu Ehl-i beyt'in karşılaştığı zorluklarda akıllıca ve cesurca davranan bir kahraman olarak değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Bu fark her iki mezhebin Ehl-i beyt'e ve özellikle Kerbelâ'ya olan bakış açılarından kaynaklanmaktadır.

II. KERBELÂ VAKASI'NDAKİ ROLÜ

Hz. Hüseyin çoğu aile fertlerinden oluşan yetmiş kişi ile 2 Muharrem 61 (2 Ekim 680) tarihinde Ninevâ bölgesindeki Kerbelâ'ya ulaşmış ve Ubeydullah b. Ziyâd'ın emriyle burada konaklamıştır.[237] Kerbelâ Vakası'ndan üç gün önce 7 Muharrem 61 (7 Ekim 680) tarihinde Emevîler'in Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd, Hz. Hüseyin'in Yezîd'e biat etmediği gerekçesiyle onun ve yakınlarının su ile irtibatının kesilmesini emretmiştir. Hz. Hüseyin bu noktada dileyenlerin ayrılabileceğini söylemiş, çoğu akrabası olan bu insanlar onu bırakmayı hoş görmemiş ve kendisine destek olmaya devam etmişlerdir. [238] Ubeydullah b. Ziyâd'ın bu emrini sadece fiziksel bir abluka değil aynı zamanda psikolojik bir baskı unsuru olarak değerlendirmek mümkündür. Bu durum, fiziksel bakımdan üstün olan düşman kuvvetlerinin psikolojik olarak da üstünlük sağlama çabasını yansıtmaktadır.

Hz. Hüseyin'in süreç içerisinde Emevî ordusunun komutanı Ömer b. Sa'd ile yaptığı görüşmeler, çatışmanın şekli ve yönü açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu görüşmelerde, Hz. Hüseyin, Hicaz'a dönmeyi, Yezîd'in yanına gitmeyi yahut sınır şehirlerine gidip orada cihada

---

[237] Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l Büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 4/445.

[238] Belâzürî, *Ensâb*, 3/393; İsfehânî, *Makâtilü't-Talibiyyîn*, 112.

katılmayı teklif etmiştir. Bu öneriler, Hz. Hüseyin'in sulhten yana bir çözüm arayışı içinde olduğunu göstermektedir. Başlangıçta bu tekliflere sıcak bakan Ömer b. Sa'd, savaşmak istemediği için bir uzlaşı yolu aramıştır, fakat bu görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.[239] Ömer b. Sa'd, Hz. Hüseyin'in tekliflerini Ubeydullah b. Ziyâd'a iletmiş ancak İbn Ziyâd başta bu önerileri uygun görmüşken sonrasında tutumunu değiştirmiştir. Sonunda Ubeydullah b. Ziyâd Hz. Hüseyin'in teslim olmaması durumunda öldürülmesi gerektiğini emretmiştir.[240] Bu karar, Kerbelâ'daki çatışmayı kaçınılmaz hale getirmekle kalmamış aynı zamanda uzlaşma tekliflerinin bilinçli bir şekilde reddedildiğini gözler önüne sermiştir. Hz. Hüseyin'in suyun dahi kesilmesi gibi fiziksel ve zihinsel baskıların gölgesinde çözüm arayışına rağmen öldürülmesi bu hadiseyi aşılması zor bir acı haline getirmiştir.

Öte taraftan Ubeydullah b. Ziyâd'ın, Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye gelmesi halinde potansiyel olarak Emevî idaresine yönelik oluşturduğu tehdidin fiilen hayata geçmesinden ve bir ayaklanma çıkmasından çekinmiş olması ihtimal dahilindedir. Ayrıca Kûfe'de ona sempati duyanların çokluğunun yanısıra, İbn Ziyâd'ın meselede tam yetkili olmasından dolayı kendi istikbali için Hz. Hüseyin'in ilerlemesini tehlikeli görmüş olması, onu bu şekilde davranmaya iten muhtemel sebepler arasında değerlendirilebilir. Başka bir deyişle Hz. Hüseyin'in Yezîd'le görüşmesi halinde kendisinin sorgulanması ve cezalandırılması ihtimalini düşünmüş olmalıdır.[241] İbn Ziyâd'ın şahsî çıkarlarını önceleyen bu pragmatik yaklaşımı kısa vadede kendisine fayda sağlasa da uzun vadede Emevî iktidarının yıkılmasının nirengi noktası olmuştur.[242] Bu durum onun derin bir siyaset okuması yapmaktan yoksun olduğunu gözler önüne sermektedir. Nitekim ilerleyen süreçte Zeynelâbidîn ve Zeyneb'e etkili bir cevap verememesi[243] bir taraftan onun bedevî karakterini, diğer taraftan ilmî ve duygusal bağlamda bir zafiyeti olduğunu göstermektedir. Aslında bu durum, Ubeydullah'ın kendi eksikliklerinin bir ölçüde farkında olduğunu göstermektedir. Ancak bu farkındalığa rağmen, otoritesini yumuşak bir güçle sağlamaya çalışmak yerine sert yöntemlere başvurmuştur.

Kerbelâ sürecinde yaşanan hadiseler, Zeyneb bint Ali'nin olaylara gösterdiği tepkileri ve

---

[239] Belâzürî, *Ensâb*, 3/390-391; *el-İmâme ve'siyâse*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1990), 2/11; İsfehânî, *Makâtilü't-Talibiyyîn*, 113-114.

[240] Belâzürî, *Ensâb*, 3/ 380-382; İsfehânî, *Makâtilü't-Talibiyyîn*, 113-114; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*, 2/87-88.

[241] Azizova, *Kerbelâ Va'kası*, 76-77.

[242] Adnan Demircan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 243.

[243] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 58; İbn Sa'd, et-Tabakât, 7/210; Taberî, *Târîh*, 5/458; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/175; Şeyh Müfîd, *İrşâd*, 2/115-122.

yaşadığı büyük hüznün nasıl şekillendiğini anlamak için önemli bir perspektif sunmaktadır. Bu sürecin devamında Zeyneb'in öfkesi ve çaresizliği sadece kardeşi için değil, ailesinin yaşadığı büyük kayıptan da kaynaklanmış olmalıdır. Özellikle uzlaşı çabalarına rağmen düşmanın sert ve taviz vermeyen tutumu, tarafların eşit olmadığı bir süreç sonunda savaşın neticelenmesi, Zeyneb'in öfkesini etkileyen unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Daha önce pek çok defa Ömer b. Sa'd'la mektuplaşan Ubeydullah b. Ziyâd'ın son mektubu üzerine 9 Muharrem 61 (9 Ekim 680) tarihinde harekete geçen Ömer b. Sa'd süvarileriyle birlikte Hz. Hüseyin'in bulunduğu yere doğru ilerlemiştir. Kaynaklarda yer alan tasvirlere göre o esnada Hz. Hüseyin çadırının önünde kılıcına dayanmış, başını dizlerine eğmiş bir halde oturmuştur. Ömer b. Sa'd'ın askerlerine harekete geçmeleri için emir verdiğini duyan Zeyneb bint Ali yaklaşan tehlikeyi fark etmiş ve ağabeyine yaklaşan sesleri duyup duymadığını sormuştur. Hz. Hüseyin ise Resûlullah'ı gördüğünü ve onu kendi yanlarına çağırdığını söylemiştir.[244] Zeyneb bu yanıtı duyduktan sonra kaygılı bir şekilde yanağına vurmuş ve içinde bulundukları hale üzülerek feryat etmiştir.[245] Bu feryat, Zeyneb'in kaygılı bir ruh haline sahip olduğunu göstermektedir.

Bu rivayetlerde Sünnî ve Şiî kaynaklardaki önemli fark rivayetin metninde değil, Hz. Hüseyin'in Resûlullah'ı görmesi ve Zeyneb'in tavırlarını yorumlama noktasında tebellür etmektedir. Sünnî kaynaklarda bu durum, daha ziyade bir tür uyku hali olarak yansıtılırken, Şiî kaynaklarda Hz. Hüseyin'in manevî derinliği ve peygamberle olan bağı daha fazla vurgulanmaktadır. Aynı şekilde Zeyneb'in tavırları Sünnî kaynaklarda insani tepkiler olarak kaydedilirken Şiî perspektifte Zeyneb'in kaygı hali Hz. Hüseyin'inkine benzer bir "manevî farkındalıkla" ilişkilendirilmiştir. Buna göre Zeyneb, kardeşi ile aynı şekilde manevî bir halden ve duyduğu bir sesten ötürü Kerbelâ felaketini önceden hissedebilmiştir.[246] Bu fark, her iki mezhebin Hz. Hüseyin'e ve Hz. Peygamber soyundan gelen kişilere farklı şekillerde yaklaşmalarından kaynaklanmaktadır.

Olayın devamında Hz. Hüseyin Zeyneb'i teskin etmek için Allah'ın rahmetinin üstüne olmasını dilemiştir.[247] Bu dua, Hz. Hüseyin'in yaşadıklarına karşı metin tavrını ve aynı zamanda

---

[244] Tabersî, *İ'lâm*, 235; Şeyh Müfîd, *İrşâd*, 2/90; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 44/391.

[245] Taberî, *Târîh*, 5/416; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/147-148; Şeyh Müfîd, *İrşâd*, 2/90; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*,44/391.

[246] Tabersî, *İ'lâm*, 235; Şeyh Müfîd, *İrşâd*, 2/ 90; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 55; Meclisî, *Bihârü'l-envâr,* 44/391.

[247] İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 55; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/416-418; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/529.

kardeşine duyduğu şefkatini ve sabrını göstermektedir. Sonrasında Hz. Hüseyin, baba bir kardeşi Abbas b. Ali'yi yeni bir durum olup olmadığını öğrenmesi için karşı tarafa göndermiştir. Karşı taraf ya verilen emre boyun eğmeleri ya da savaşmayı kabul etmeleri yönünde tehdit etmiştir. Bu tehdidi duyunca durumu değerlendirmek ve bir sonraki adımı belirlemek için Abbas b. Ali, Hz. Hüseyin'in yanına dönmüştür. Hz. Hüseyin durumu değerlendirdikten sonra karşı taraftan bir gün daha talep etmiştir ve böylece ibadet edip yakınlarına veda etme fırsatı bulmuştur.[248] Bu rivayette Hz. Hüseyin'in metanetli Zeyneb'in ise daha kaygılı bir karaktere sahip olduğunu görülmektedir.

Kerbelâ'dan önceki gece Hz. Hüseyin ve Zeyneb arasında geçen önemli ve hüzünlü bir diyalog pek çok kaynakta zikredilmiştir. Zeyneb bint Ali hasta olması nedeniyle Hz. Hüseyin'in oğlu Ali el-Asgar'ın tedavisiyle ilgilenirken Hz. Hüseyin ve arkadaşları ise bir çadıra çekilmişlerdir.[249] Hz. Hüseyin şu beyitleri okumuştur: "Ey zaman ne kötü yoldaşsın. Nicedir güneşin doğuyor ve batıyor. Nice arkadaş nice talip katledir. Zaman ise başka bir alternatif kabul etmez. Hâl ve maruzat celil olan Allah'adır. Her canlı bu yolu izleyecektir." Zeyneb bint Ali bu beyitleri duyduğunda büyük bir duygusal çöküntü yaşamış ve elbisesini çekiştirerek Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının yanına gitmiştir. Ailesinin büyük kayıpları, annesi Fâtıma, babası Ali ve kardeşi Hasan'ın ölümünü hatırlatmış, hayatın ona sunduğu bu derin acının sona ermesini dilemiş ve ölümün kendisini bu dünyadan alıp götürmesini istemiştir.[250] Bu tavrında, Zeyneb'in duyduğu derin acı ve yalnızlık belirgindir. Ailesinde yaşadığı kayıplar onu bunalıma sürüklemiş gibi görünmektedir. Zeyneb ağabeyine seslenirken, sadece geçmişin taşıyıcısı değil, aynı zamanda ailenin kalanının da sığınağı olduğunu vurgulamıştır.[251] Bu rivayet Sünnî ve Şiî kaynaklarda benzer şekilde aktarılmakla birlikte, bazı küçük farklar bulunmaktadır. Örneğin İbn Şehrâşub'da Zeyneb'in Ali b. Hüseyin'i tedavi ettiği gibi yaygın olan bir bilgi eksiktir.[252] Bu eksikliğin müellifin aktardığı meselede farklı bir yöne odaklanmasından kaynaklanıyor olması

---

[248] Belâzürî, *Ensâb*, 3/392. Taberî, *Târîh,* 5/417; Tabersî, *İ'lâm*, 235; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 55; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/416-418; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/529; Şeyh Müfîd, 44/391.

[249] Belâzürî, *Ensâb*, 3/393; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/99.

[250] Clohessy, Zeyneb'in buradaki çıkışını "*Keşke bundan önce ölmüş ve unutulmuş olsaydım"* (Meryem 19/23.) mealindeki ayetle bağdaştırmaktır. Hz. Fâtıma, Meryem ve Zeyneb'in tepkilerini benzeştirmektedir. Bk. *Half of My Heart,* 120.

[251] Belâzürî, *Ensâb*, 3/392-393; Taberî, *Târîh,* 5/420-421; Şeyh Müfîd, *İrşâd*, 2/90; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 4/57; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/531; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 45/2-3.

[252] İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/99.

mümkündür.

Hz. Hüseyin, Zeyneb'e sabırlı olmasını ve şeytanın telkinlerine kapılmamasını öğütlemiştir. Zeyneb bu öğütteki anlamı kavramış olsa da duyduğu acının etkisiyle duygusal bir tepki vermekten kendini alıkoyamamıştır. Ağabeyinin ölümün üzerine doğru gitmekte kararlı olduğunu anlamış ve korku içinde kalmıştır. Ölümün kapıda olduğunu görmek, onu fazlasıyla etkilemiş ve duygularını tam anlamıyla kontrol etmekte zorlanmasına neden olmuştur. Bu, Zeyneb'in hem bir kardeş olarak Hz. Hüseyin'e olan bağlılığını hem de onun içinde bulunduğu duruma karşı duyduğu büyük acıyı yansıtmaktadır.

Hz. Hüseyin, Zeyneb'i teselli etmek için hızla yanına gelmiş, eline ve yüzüne su dökerek, sakinleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Kardeşine Allah'a güvenmesini ve onun rahmetiyle teselli bulmasını tavsiye etmiştir. Hayatın geçici olduğunu hatırlatarak, her şeyin bir sonu olduğunu ve nihayetinde herkesin O'na döneceğini ifade etmiştir. Bu sözlerle, Zeyneb'i hem teselli etmeye hem de sabırla bu zor zamanı geçirmesi için teşvik etmeye çalışmıştır. Hz. Hüseyin babasının, annesinin ve ağabeyinin kendisinden daha hayırlı olduğunu ifade ederek, ölümün kaçınılmaz olduğunu ama bunun da Allah'ın iradesine dayandığını anlatmıştır. Resûlullah'ın bir örnek olduğunu hatırlatarak, Zeyneb'e sabretmesini ve inancını korumasını söylemiştir. Son olarak, Hz. Hüseyin, ölümünün ardından yas tutarken kendisine zarar vermemesi için Zeyneb'e yemin ettirmiştir. Ona elbiselerini yırtmaması, vaveyla ve helak kelimeleri gibi aşırı ifadelerle bu durumu anmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu yemin, Zeyneb'e sadece duygusal bir yükü değil, aynı zamanda manevî bir sorumluluğu da hatırlatmıştır. Hz. Hüseyin ölüm karşısında gösterilebilecek aşırılıklara engel olmayı hedeflemiş ve Allah'a güvenmek gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra Zeyneb'i alıp Zeynelâbidîn'in yanına oturtmuş ve kendisi de arkadaşlarının yanına dönmüştür.[253]

Bu aktarımla ilgili olarak Meclisî'nin (ö. 1110/1698) tavrının önemli olduğunu belirtmek gerekir. Onun aktardığı rivayette Ebû Zer el-Gıfârî'nin de Hz. Hüseyin'in yanında olduğunu aktarması[254] dışında Sünnî kaynaklarla arasında bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca Sünnî kay-

---

[253] Taberî, *Târîh,* 5/420; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb* (Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâik el-Kavmiyye, 2002), 20/436; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/99; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 50; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5/338.

[254] Ancak Ebû Zer, Hz. Osman'ın halifeliği döneminde vefat ettiği için bu durum tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır.

naklarda yer alan bilgileri naklettikten sonra Meclisî'nin keramet olduğunu belirterek Hz. Hüseyin ve Zeyneb'in rüyalar yoluyla olacaklardan haberdar olduklarına dair aktarımlarda bulunması Şiî inancında önemli bir yer tutan Hz. Hüseyin'in ve Zeyneb'in, Kerbelâ'daki olaylara dair manevî bir hazırlık içinde oldukları düşüncesini pekiştirmektedir.[255]

10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde sabah namazından sonra taraflar savaş hazırlıklarına başlamışlardır. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Hz. Hüseyin, savaşı önlemek için son bir çaba göstermiş, karşı tarafın vicdanına seslenerek kendisinin ve Ehl-i beyt'in konumunu hatırlatmış, Kûfelilere haksız bir savaşa girişmekten vazgeçmelerini tavsiye etmiştir. Ancak tüm bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Savaş, Ömer b. Sa'd tarafından atılan ilk ok ile başlamıştır.[256]

Kerbelâ Vakası'nda Hz. Hüseyin'in yanındaki fedakâr arkadaşları birer birer savaş alanına çıkmış ve kahramanca çarpışarak şehit düşmüşlerdir. Onların azalmasıyla sıra Ehl-i beyt mensuplarına gelmiştir. İlk olarak, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali el-Ekber şehit olmuştur.[257] Çatışma sırasında Ali el-Ekber, Mürre b. Münkız'ın mızrak darbesiyle ağır şekilde yaralanmış, ardından düşman askerleri tarafından çevresi sarılarak kılıç darbeleriyle şehit edilmiştir. Bu sırada, orada bulunanlar çadırdan güneş gibi parlak bir kadının dışarı çıktığını aktarmışlardır. Bu kadın Zeyneb bint Ali'dir. Bu tasvir, Zeyneb bint Ali'ye dair o günkü kaynaklarda yer alan nadir ve dikkat çekici ifadelerden biridir. Zeyneb, yeğeni Ali el-Ekber'in üzerine kapanarak gözyaşları içinde feryat etmiştir. Zeyneb'in bu feryadı, Kerbelâ'nın derin acısını ve yürek burkan atmosferini daha da yoğunlaştırmıştır. Bunun üzerine Hz. Hüseyin, Zeyneb'i teselli etmek için yanına gelmiş, elini tutarak onu çadıra götürmüş ve sakinleştirmiştir. Daha sonra Ali el-Ekber'in naaşı, Hz. Hüseyin'in çadırının yanına taşınmıştır.[258]

Bu durum, Zeyneb'in Kerbelâ'daki asil duruşunu ve Ehl-i beyt'e olan bağlılığını gözler önüne seren en dokunaklı anlardan biri olmuştur. Ancak ne yazık ki bu olayın ötesinde daha da derin acılara neden olan başka ölümler de yaşanmıştır. Kerbelâ Vakası'nı ele alan kaynakların birçoğunda, çatışma sırasında küçük çocukların dahi öldürüldüğü aktarılmaktadır. Bunun, be-

---

[255] Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 45/2.

[256] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/438; Belâzürî, *Ensâb*, 3/396; Şeyh Müfîd, *İrşâd*, 2/97-98; Azizova, *Kerbelâ Vakası*, 80.

[257] İbn Sa'd, et-Tabakât, 5/439; Belâzürî, *Ensâb*, 3/406-407.

[258] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/545.

lirli bir emirle değil, savaşın kargaşası içinde askerlerin kendilerini kaybetmesi sonucu gerçekleştiği anlaşılmaktadır.[259]

Bu aktarımlarda dikkat çekici olan hususlardan biri şöyledir: Şimr b. Zülcevşen yanındaki adamlarla gelip Hz. Hüseyin'in etrafını sardığında Hz. Hüseyin çadırının önünde yalnız kalmış vaziyetteyken çadırların arasından yüzü ay gibi parlayan, kulağında sallanan iki inci küpeyle bir çocuk hızla çıkmıştır. Henüz savaşmak için küçük olan Kâsım b. Hasan'ı Zeyneb bint Ali çekip yanına almış onu durdurmaya çalışmıştır. Ancak Kâsım halasının onu durdurmasını reddetmiş ve tekrar amcası Hüseyin'in yanına koşmuştur. Ka'b b. Ubeydullah'ı engellemeye çalışırken yediği kılıç darbesiyle eli tamamen kopmuş ve bu sırada büyük bir acı yaşamıştır. Bunun üzerine Hz. Hüseyin Kâsım'a sabırlı olmasını ve sevabını Allah'tan beklemesini telkin etmiş, ona salih atalarına kavuşacağını müjdelemiştir. Daha sonra kendisine hâkim olmasını söylemiş ve oradan uzaklaşmasını istemiştir.[260]

Bu yaşananların Zeyneb bint Ali'nin yaptığı hitapların temelini oluşturduğunu düşünmek mümkündür. Kerbelâ'da gözü önünde gerçekleşen vahşet onun içindeki cesareti ortaya çıkarmış ve bu hususta çekinmeden konuşmuş gibi görünmektedir. Nitekim Hz. Hüseyin şehit edilmek üzereyken korkusuzca bu duruma karşı çıkmıştır.

Kerbelâ'daki en etkileyici anlardan biri, Zeyneb bint Ali'nin ağabeyi Hz. Hüseyin'in şehadeti sırasında gösterdiği cesaret ve sözleridir. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi, anlık bir olay değildir, uzun süren bir baskı ve zulmün sonucudur. Hz. Hüseyin, su içmek için Fırat Nehri'ne yöneldiğinde ok atılmak suretiyle engellenmiştir. Bu sırada düşman kuvvetleri onu öldürme fırsatını yakalamış olsalar da onu öldürmenin getirdiği utanç ve endişe nedeniyle bu eylemi gerçekleştirmekten çekinmişlerdir. Ancak içlerinden Mâlik b. Nüseyr el-Kindî, Hz. Hüseyin'e bir darbe vurmuş ve bundan dolayı Hz. Hüseyin'in cübbesi parçalanmıştır.[261] Zeyneb bint Ali bu ana şahit olurken içindeki hüznü ve öfkeyi dışa vurmuş gökyüzünün yere düşmesini isteyecek kadar büyük bir keder içinde olduğunu haykırmıştır.[262] Bu haykırış, Zeyneb'in Kerbelâ'daki en büyük acılardan birine, Ehl-i beyt'in ve ümmetin yaşadığı büyük kayba verdiği

---

[259] Dîneverî, *Ahbâru't-tıvâl*, 258; İsfehânî, *Makâtilü't-Talibiyyîn*, 116; Şeyh Müfîd, *İrşâd*, 2/108-110.

[260] Taberî, *Târîh*, 5/450-451; İsfehânî, *Makâtilü't-Talibiyyîn*, 116; Şeyh Müfîd, *İrşâd*, 2/107; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/545.

[261] Belâzürî, *Ensâb*, 409; Dîneverî, *Ahbâru't-tıvâl*, 258; İsfehânî, *Makâtilü't-Talibiyyîn*, 118; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*, 2/111-112.

[262] Taberî*, Târîh*, 5/452; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/178; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/548.

tepkiyi yansıtmaktadır.

Bir diğer önemli tepkisini, olayın devamında Zeyneb'in Ömer b. Sa'd'a hitaben söylediği sözlerde görmek mümkündür. Yanlarına gelen Ömer b. Sa'd'a sert bir şekilde tepki göstermiştir. Onun, Hz. Hüseyin'in öldürülmesine seyirci kalmasını ve bu durumuna sessizce razı olmasını eleştirmiştir. Ömer b. Sa'd Zeyneb'in sözleri karşısında ondan yüzünü çevirip gözyaşı dökmüştür.[263] Bu eleştirisi, Zeyneb'in cesaretini ve doğru bildiği yolda kararlı duruşunu göstermektedir. Buna rağmen Ömer b. Sa'd, Hz. Hüseyin'in ölümüne engel olmamıştır.

Zeyneb bint Ali bu durum karşısında uğradıkları zulmü sorgulamıştır. Ehl-i beyt'in yaşadığı büyük kayıplar ve maruz kaldığı ağır zulüm karşısında Hz. Peygamber'in ümmetine ne öğütlediğini hatırlatarak orada bulunanları vicdan muhasebesine davet etmiştir. Ehl-i beyt mensuplarının önemli bir kısmının kana bulanarak şehadete ermesi, kalanların esarete mahkûm edilmesi ve akrabalarının bu durum karşısında sessiz kalması Zeyneb'in acısını ve isyanını büyütmüş, hitabını etkili hale getirmiştir.[264] Onun hitabı, yalnızca bir kardeşin derin acısını değil, aynı zamanda ümmetin nasıl bir karanlığa sürüklendiğini de gözler önüne sermektedir. Zeyneb, ümmetin değerlerinden sapmalarını sorgulamıştır. Bu aynı zamanda kendilerine insafsızca davranılmasına karşı üzüntü duyduğunu göstermektedir.

Zeyneb bint Ali'nin özelikle Ömer b. Sa'd'a gösterdiği tepkinin aralarındaki akrabalık bağlarından kaynaklanıyor olması ihtimal dahilindedir. Ömer b. Sa'd'ın nesebi Abdümenâf b. Kusay aracılığıyla Peygamber'in soyu ile birleşmektedir. Babası Sa'd b. Ebî Vakkas Resûlullah'ın annesinin amcazadesi olduğu için Hz. Peygamber ona "dayı" şeklinde hitap etmiştir. Uhud Gazvesi'nde attığı oklar düşmana isabet ettiği için Resûlullah atacağı okları bizzat vermiş "Anam babam sana feda olsun Ey Sa'd, at" diyerek onu taltif etmiştir. Ayrıca Sa'd b. Ebî Vakkas düşman tehdidinin olduğu zamanlarda Resûlullah'ın yanında olmuştur.[265]

Aradaki bu yakın akraba ilişkisi ve babası Sa'd b. Ebî Vakkas'ın her daim Hz. Peygamber'in yanında bulunup onu düşmana karşı savunmasına mukabil oğlunun düşman safında yer alarak Hz. Peygamber'in torunlarına karşı savaşmış olması Zeyneb'in eleştirilerinin hedefi olmasının

---

[263] Belâzürî, *Ensâb*, 3/408; Taberî, *Târîh*, 5/452; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 20/459; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/549; Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 45/54.

[264] İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/178; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/548.

[265] İbrahim Hatiboğlu,"Sa'd b. Ebû Vakkâs", *TDV İslâm Ansiklopedisi.*

nedeni olarak açıklanabilir. Zeyneb başta akrabası olan Ömer b. Sa‘d olmak üzere orada bulunanların yaptıklarını bir ihanet olarak görmüş ve bunu dile getirmiştir.

Zeyneb bint Ali’nin sözleri Ömer b. Sa‘d’ın üzerinde etki bırakmış gibi görünmektedir. Hz. Hüseyin’in şehit edilmesinin ardından, bir grup piyade, Ali el-Asgar’ın (Zeynelâbidîn) yanına gitmiş onu öldürüp öldürmemeyi tartışmışlardır. Ali el-Asgar yatağında hasta vaziyetteyken Şimr b. Zü’l-Cevşen, adamlarına emir vererek Ali el-Asgar’ı öldürmelerini emretmiştir. Bu esnada Ömer b. Sa‘d, durumu fark etmiş ve müdahale etmiştir. Kadınların çadırlarına girilmemesini, varsa alınan eşyaların geri verilmesini ve Ali-Asgar’a dokunulmamasını söylemiştir. Yine de bu emre uyan kimse olmamış, eşya almış olanlar geri vermemiştir. [266]

Ömer b. Sa‘d’ın bu tavrında Zeyneb bint Ali’nin Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi sırasında onu doğrudan eleştirmesinin ve ardından orada bulunanlara hitap ederken özellikle akrabaları tarafından yalnız bırakılmaları ve zulme uğramalarını dile getirmesinin Ömer b. Sa‘d’a tesir etmiş olması mümkündür. Özellikle akrabalık bağları dikkate alındığında Zeyneb’in hitabında yer alan zulme karşı duyduğu öfke ve yalnızlık duygusu, Ömer b. Sa‘d’ın bir tür müdahalede bulunma ihtiyacı hissetmesine neden olmuş ve onu, Ali el-Asgar’ı öldürmek isteyenlere engel olmaya yöneltmiş olması muhtemeldir.

Hz. Hüseyin şehit edildikten sonra aynı gün içerisinde başı Ubeydullah b. Ziyâd’a gönderilmiş, bedeni ise Kerbelâ’da kalmış ve ertesi gün Benî Esed kabilesinden Gâdiriyye halkı tarafından defnedilmiştir.[267] Kerbelâ’da yaşanan felaketten sağ kurtulan Ehl-i beyt mensupları ise şehitlerin yasını tutarken Kûfe’ye doğru yolculuğa çıkarılmışlardır. Kadınlar ve çocuklar, sevdiklerinin naaşlarının yanından geçerken gözyaşlarına boğulmuşlardır. Zeyneb bint Ali, yeğeni Ali el-Ekber ve Hz. Hüseyin’in yanından geçerken duygularını güçlü bir şekilde dile getirerek şu beyitleri okumuştur: “Ey Muhammed’im Ey Muhammed’im gökyüzünün sahibi sana salat etti, semadaki meleklerin salatı ve selamı senin üzerine olsun, işte bu Hüseyin çölde, azaları kesik ve kana bulanmış halde, kızların esir ve zürriyetin kesilmiş halde, saba rüzgarları onların üzerine toprak savuruyor.” Zeyneb’in bu ağıt dolu sözleri, orada bulunan dost-düşman herkesin

---

[266] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 58; İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 2/720; Belâzürî, *Ensâb*, 3/409-410; Taberî, *Târîh*, 5/453; Şeyh Müfîd, *İrşâd*, 2/112-113.

[267] Dîneverî, *Ahbâru’t-tıvâl*, 260; Şehy Müfîd, *el-İrşâd*, 2/114; Azizova, *Kerbelâ Vakası*, 86.

gözyaşı dökmesine neden olmuştur.[268] Onun ifadeleri bir taraftan Kerbelâ şehitlerinin durumunu tasvir ederken diğer taraftan da Ehl-i beyt'in uğradığı zulme işaret etmektedir. Dost ve düşman herkesi duygulandıran bu sözler, onun hitabet gücünü ve olayları kavrama kabiliyetini ortaya koymaktadır. Bu ağıt, zamanla bir yas ifadesi olmanın ötesine geçmiş, Ehl-i beyt'in yaşadığı zulmün bir hatırlatıcısı olmuştur.

Kerbelâ'daki bu aktarımlar hem Sünnî hem de Şiî kaynaklarda benzer şekilde yer almakta ve Zeyneb bint Ali'nin olaylar karşısındaki cesur ve onurlu duruşunu gözler önüne sermektedir. Rivayetlerin yorumlanışında mezheplerin bakış açısındaki farklılıklar belirginleşse de olayların aktarılışı büyük ölçüde örtüşmektedir. Zeyneb, kardeşi Hz. Hüseyin'in şehadetine tanıklık ettikten sonra Ehl-i beyt'in diğer mensuplarıyla birlikte Ubeydullah b. Ziyâd'ın huzuruna çıkarılmak üzere Kerbelâ'dan hareket etmiştir.

III. KERBELÂ VAKASI'NDAN SONRAKİ HAYATI

A. Ailenin Hamisi Olması

Kerbelâ faciasının ardından Zeyneb bint Ali ve Ehl-i beyt'ten geriye kalanlar, Kûfe'ye götürülerek Ubeydullah b. Ziyâd'ın huzuruna çıkarılmışlardır. Bu süreçte hem fiziksel hem de psikolojik olarak ağır bir sınava tâbi tutulan Zeyneb, olaylar karşısında gösterdiği dirayetle dikkat çekmiştir. En eski ve değersiz elbiselerini giyerek tanınmamaya çalışan Zeyneb, hizmetçilerini etrafına alarak oturmuş, İbn Ziyâd'ın kim olduğunu öğrenmek için üç kez sorduğu soruya sessiz kalmıştır. Nihayet hizmetçilerinden biri, onun Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma'nın kızı olduğunu söyleyince Ubeydullah b. Ziyâd zaferin büyüklüğünü göstermek adına alaycı ve küçümseyici bir tavırla konuşmaya başlamıştır. Kendilerine yönelik iddialarının asılsız olduğunu, bu nedenle Allah tarafından rezil edildiklerini ve öldürüldüklerini ima eden sözlerle onlara hakaret etmiştir. Burada İbn Ziyâd, Ehl-i beyt'in öldürülmesini kendi zaferi olarak değil, Allah'ın iradesinin bir sonucu olarak sunmaya çalışmış ve kendi iradesini yok saymak suretiyle Allah'ı fail olarak göstermeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, Kerbelâ Vakası'ndaki sorumluluğunu üzerinden atmak ve zaferini (aslında zulmünü) Allah'ın takdiri olarak yansıtma çabasından kaynaklanıyor olabilir. Zeyneb ise sözlerine Allah'a hamd ederek başlamıştır. Ardından O'nun kendi-

[268] Belâzürî, *Ensâb*, 3/ 411; Taberî, *Târîh*, 5/456; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/434; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/560; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 78-79; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/113; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 45/58-59.

lerini Hz. Peygamber'in ailesi olarak seçtiğini, onurlandırdığını ve onları tertemiz kıldığını söylemiş ve iddialarının asılsız olduğunu vurgulamıştır. Bu vurguyla, Ehl-i beyt'in manevî üstünlüğünün sadece nesep bağına değil, Allah'ın ilahi takdirine dayandığını ima etmiş olması mümkündür. İkinci olarak Ubeydullah b. Ziyâd'a hitap ederken asıl rezil olanın fâsık yalan söyleyeninse fâcir olduğunu söyleyerek olanlardan onu sorumlu tutmuş olması ihtimal dahilindedir.[269]

Bu ifadeler, Zeyneb'in sadece Ubeydullah b. Ziyâd'ın hakaretlerini reddetmekle kalmadığını aynı zamanda Kerbelâ Vakası'nın sorumlularının İslam'a bağlılıklarını da sorguladığını göstermektedir. Zannımızca Zeyneb, kendilerine yönelik bu muameleleri ve Kerbelâ'da yaşanan zulmü İslam ahlakıyla bağdaştırılamayacak eylemler olarak görmektedir. Dolayısıyla "fâcir" ve "fâsık" gibi sıfatlarla Ubeydullah b. Ziyâd'ı açık bir şekilde eleştirmiştir.

Ubeydullah b. Ziyâd, Zeyneb'e bir kez daha dönerek, ailesinin yapılanlar hakkında ne düşündüğünü sorduğunda metanetini koruyarak yaşananların Allah'ın takdiri olduğunu onların şehitlik mertebesine ulaştığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra yaşananların ahirette bir hesaplaşmaya vesile olacağını vurgulamış, böylelikle Ubeydullah b. Ziyâd'a ilahi adaleti hatırlatmıştır. Bu güçlü ve korkusuz cevap, Ubeydullah b. Ziyâd'ı öfkelendirmiştir. Orada bulunan Amr b. Hureys devreye girerek Zeyneb'in bir kadın olduğunu ve kadınların sözlerinden ötürü cezalandırılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Onun bu müdahalesi, durumu yatıştırmış ve Ubeydullah b. Ziyâd'ın Zeyneb'e karşı daha ileri bir adım atmasını engellemiştir.

Ubeydullah b. Ziyâd, Zeyneb'in sözlerine karşılık olarak Hz. Hüseyin ve yanındakileri "asi" olarak nitelendirmiş, başlarına gelenleri bir tür ilahi adalet olarak sunmuştur. Bu durumu Allah'ın iradesine dayandırarak, kendisini olanlardan muaf tutma tavrını devam ettirmiştir. Bu yaklaşımla hem zaferini meşrulaştırma hem de sorumluluğunu örtbas etme amacı gütmektedir. Durumu ilahi adaletin tecellisi gibi yansıtarak Ehl-i beyt'e yapılanları meşru gösterip üstünlük kurmaya çalışmış gibi görünmektedir.

Zeyneb ise başlarına gelen felaketi ve zulmü keskin bir şekilde eleştiren bir yanıt vermiştir. Zeyneb, Ubeydullah b. Ziyâd'a hitaben, ailesinin katledilmesini, onlara yapılan işkenceleri ve tüm bunların, Ehl-i beyt'in soyunun sona ermesine yol açtığını dile getirmiştir. Özelikle "eğer bunlar seni rahatlatıyorsa sen öcünü aldın" ifadesiyle Ehl-i beyt'e yapılan zulmü geçmişte yaşanan bir hadisenin intikamı olarak değerlendirmiştir.

---

[269] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/445;Taberî, *Târîh*, 5/445; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 8/152; Mizzî, *et- Tehzîb*, 6/429; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/175. Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*, 2/115; Tabersî, *İ'lâm*, 252.

Bu çıkışı, İbn Ziyâd tarafından taltifle karşılanmıştır. Kendisine babası Hz. Ali'yi hatırlattığını, onun da cesur bir şair olduğunu söylemiştir. Zeyneb ise cesurluğunun içinde bulunduğu durumun ağırlığından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bir kadının cesaretinin içinde bulunduğu şartlarda sınırlı bir etki alanına sahip olduğunu söylemiş ve kadınların cesurluğunun farklı alanlarda ve meşgalelerde olduğunu ifade etmiştir. Söyledikleriyle cesur bir çıkıştan ziyade yaşadığı öfkeyi yatıştırmayı hedeflediğini dile getirmiştir.[270] Zeyneb bu sözleriyle tepkilerinin aslında içinde bulunduğu çaresizlik ve öfkenin dışavurumu olduğunu açıkça ifade etmiştir.

Ubeydullah b. Ziyâd'ın Hz. Zeyneb ile olan konuşmaları, sadece bir güç gösterisi olarak değil, aynı zamanda Kerbelâ sonrası Ehl-i beyt'e yönelik psikolojik baskının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Ubeydullah b. Ziyâd'ın onları küçümseyerek üstünlük kurma çabaları Zeyneb bint Ali'nin dirayetli cevaplarıyla bertaraf edilmiştir. Zeyneb'in "Hayatım üzerine yemin olsun ki sen yiğidimi öldürdün, ev halkıma eziyet ettin, benim neslimin kesilmesine neden oldun" şeklindeki sözleri, İbn Ziyâd'ın zafer duygusunu sorgularken aynı zamanda onun zalimliğini yüzüne vuran bir karşı çıkış olmuştur.[271]

Ubeydullah b. Ziyâd'ın bu çıkış karşısında babası Hz. Ali'ye atıf yaparak Zeyneb'in cesaretini takdir etmesi, onun aslında bu dirayeti teslim etmek zorunda kaldığını göstermektedir. Ancak Zeyneb'in buna verdiği cevap, bu tavrının sadece cesaretinin değil, ailesinin karşı karşıya kaldığı adaletsizliği dile getirme sorumluluğunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu karşılıklı konuşmalar, Ubeydullah b. Ziyâd'ın karizmasını ve otoritesini sarsarken, Zeyneb'in ise sergilediği duruşla Ubeydullah'a karşı gerçek anlamda üstünlük sağladığını ortaya koymaktadır.

Zeyneb bint Ali'nin Ubeydullah b. Ziyâd karşısındaki duruşu, onun Ehl-i beyt'in hamisi olduğunu ortaya koyan bir nitelik taşımaktadır. Kerbelâ'da yaşanan acı kayıpların ardından Ehl-i beyt'i ve değerlerini savunmak adına gösterdiği kararlılığının onu müslümanların nezdinde önder bir şahsiyet haline dönüştürdüğünü söylemek mümkündür.

B. Zeynelâbidîn'nin Kurtulmasını Sağlaması

Zeyneb bint Ali'nin ailenin hamisi olma sorumluluğunu üstlendiği önemli anlardan biri,

---

[270] Taberî, *Târîh*, 5/446; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 8/153; Mizzî, *et- Tehzîb*, 6/429; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/175.

[271] Taberî, *Târîh*, 5/446; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 8/153; Mizzî, *et- Tehzîb*, 6/429; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/175.

Ubeydullah b. Ziyâd'ın Zeynelâbidîn'in yaşamına son verme emrine karşı çıkışıdır. Zeynelâbidîn, Hz. Hüseyin'in III. Yezdicerd'in kızı Şehrbânû'dan olan oğludur. Tam adı Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib'tir. Kerbelâ'da babasının ve yakınlarının şehit edilişinin ardından hayatta kalan beş erkekten birisidir. Kerbelâ Vakası'nda yirmi üç yaşında olan Zeynelâbidîn, ağır bir hastalık geçirdiği için savaşa katılamamış ve bu sayede hayatta kalabilmiştir.[272] Ancak bu durum onun potansiyel bir tehdit olmasını engellememiş gibi görünmektedir.

Ehl-i beyt'ten kalanlar Kûfe'ye götürülürken Zeynelâbidîn'in başına gelenler dikkat çekicidir. Kûfeli bir kişi onu yakalayarak evine götürmüş, saklamış ve ona misafirperver davranmıştır. Bu kişi her evine girip çıktığında ağlamış ve duygusal bir sıkıntıda olduğu izlenimi vermiştir. Mizzî'nin (ö. 750/1349) aktardığına göre Zeynelâbidîn misafir olduğu adamın evinde çok içki olduğuna dair bir tespitte bulunmuştur.[273] Zeynelâbidîn'in içki gibi haram bir maddeye dair göndermede bulunması, aslında bazı Kûfeliler'in toplumsal açıdan yaşadıkları dinî ve ahlakî çelişkilere dair bir tasvir ve sorgulamaya kapı aralamaktadır. Nitekim İbn Ziyâd'ın adamlarının, Zeynelâbidîn'i teslim eden kişiye ödül olarak üç yüz dirhem vereceklerini ilan etmelerinin ardından onu saklayan adamın teslim etmekte hiçbir tereddüt emaresi göstermemesi[274] Kûfe halkına yönelik bahsettiğimiz sorgulamalara da bir cevap mahiyetindedir.

Zeynelâbidîn'i teslim eden adamın onu ellerini boynuna bağlamış bir halde İbn Ziyâd'a teslim ederken gözyaşı dökmesi durumunun çelişkili yanlarını yansıtmaktadır. Zeynelâbidîn'in ise teslim edildiği sırada, "Beni teslim ettiği sırada aldığı dirhemlere bakıyordum" demesi olayın sadece fiziksel bir hareket olmadığını aynı zamanda bazı Kûfelilerin çıkar ve para uğruna ne denli sadakatsiz davranabildiklerini gözler önüne sermektedir. Bu şartlar altında Ubeydullah b. Ziyâd'ın huzuruna getirilen Zeynelâbidîn'in kendisinin zorla ve bağlı bir şekilde İbn Ziyâd'ın huzuruna çıkarıldığını ve bu sürecin onun üzerinde büyük bir korku yarattığını ifade etmesi yaşadıkları öngörülemez gayr-i insani tutumun bir sonucu gibi görünmektedir.[275]

Zeynelâbidîn, Ubeydullah b. Ziyâd'ın huzuruna çıkarıldığında tek başına olmamış, Ehl-i

---

[272] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 58; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/ 445; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 41/367; Ahmet Salim Kılavuz, "Zeynelâbidîn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

[273] Mizzî, *et- Tehzîb*, 6/429.

[274] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 58; Belâzürî, *Ensâb*, 3/412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/444; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5/345; Mizzî, *et-Tehzîb*, 6/429.

[275] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/444; Sıbt İbnü'l-Cevzî, el-*Muntazam*, 5/345; Mizzî, *et-Tehzîb*, 6/429.

beyt'in kadınları ve kızları da orada bulunmuştur. Ubeydullah b. Ziyâd, Zeynelâbidîn'in kimliğini doğrulamak amacıyla ona adını sormuştur. Adının Ali b. Hüseyin olduğunu duyunca Ubeydullah b. Ziyâd "Allah Ali'yi öldürmedi mi" diye sormuştur. Aslında bu soru ile Ali b. Hüseyin'in kimliğini sorgulamakla kalmamış, aynı zamanda hakikatin üstünü örtmeye yönelik bir imada bulunmuştur. Bu sorusuyla Hz. Hüseyin'in katledilişine ilişkin sorumluluğundan kaçmaya ve Kerbelâ'da yaptıkları katliamı meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bu minvalde Ubeydullah b. Ziyâd öldürülenlerin halini bir "kader olayı" yahut "Allah'ın takdiri" gibi sunmaya çalışmıştır.

Zeynelâbidîn ise cevap olarak "Allah ölüm vakitleri geldiğinde nefisleri alır, gelmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar"[276] ve "Hiçbir nefis, Allah'ın izni olmadan ölmez"[277] şeklindeki ayetleri okumuştur. Bu cevabı Zeynelâbidîn'in ilmî birikimini göstermektedir. Verdiği cevap karşısında bocalayan Ubeydullah b. Ziyâd, onun yetişkin bir erkek olduğunu ileri sürmüş, onun da "asi" olduğunu ima ederek adamlarına onu öldürmelerini emretmiştir. Eşrafın bulunduğu bir ortamda Zeynelâbidîn'e cevap veremeyen Ubeydullah b. Ziyâd'ın onun yetişkin olduğunu öne sürerek ölümünü meşrulaştırmaya çalışması zalimliğine bir zemin oluşturmak istemesinden kaynaklanıyor olabilir. Zeynelâbidîn onun İslami esaslardan bir haber olduğunu ya da bunları önemsemediğini anlayınca kadınları kimin himayesine bırakacağını sormuştur. Bu soru Zeynelâbidîn'in bir kez daha ilmî seviyesini ve Ehl-i beyt'in bakiyesini korumaya yönelik çabasını gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte Ubeydullah b. Ziyâd'ın mahremi olmaksızın kadınların yolculuk edemeyeceği bilgisine sahip olmadığını ya da bunu önemsemediğini düşünebiliriz.

Bu esnada Zeyneb bint Ali, Zeynelâbidîn'e sarılmıştır. Ubeydullah b. Ziyâd'a "Ey İbn Ziyâd! Yeter artık kanlarımıza doymadın mı? Bizden bir kimse bıraktın mı?" demiştir ve ardından "Allah için soruyorum eğer müminsen, onu öldüreceksen beni de onunla öldür"[278] sözüyle hem Ubeydullah b. Ziyâd'ı sorgulamış hem de bir kadını eşrafın önünde öldürmenin, Kerbelâ'da öldürmekten daha zor olacağı ve savaş kurallarının ihlal edileceği noktasında akıllıca bir tavır sergilemiştir. Ali halasının peşi sıra cesaretle Ubeydullah b. Ziyâd'a eğer aralarında bir

---

[276] ez-Zümer 39/42.

[277] Âl-i İmrân 3/145.

[278] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 58; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/445; Belâzürî, *Ensâb*, 3/416; Sıbt İbnü'l-Cevzî, el-*Muntazam*, 5/345; Mizzî, *et-Tehzîb*, 6/429; İbn Hacer Askalânî, *el-İsâbe*, 3/353.

akrabalık bağı varsa kadınlara eşlik etmesi için takva sahibi bir adam görevlendirmesi gerektiğini söylemiştir. Bu çıkıştan sonra Ubeydullah b. Ziyâd önce Zeyneb'e sonra orada bulunan topluluğa bakmıştır. Zeynelâbidîn'i öldürme kararını uygulaması halinde Zeyneb'in de kendi hayatını feda etmeye hazır olmasından ötürü kararından döndüğünü ifade etmiştir. Zeyneb'in kararlığına dikkat çekip, onun cesaretini takdir ettikten sonra Zeynelâbidîn'in kadınlarla birlikte gitmesine izin vermiştir. Bu konuşmadan sonra Hz. Hüseyin ve adamlarının başlarıyla birlikte Ehl-i beyt, Dımaşk'a Yezîd b. Muâviye'nin yanına gönderilmiştir. [279] Bu yaşananlar Zeyneb'in Ehl-i beyt üyelerini koruma konusunda gösterdiği kararlılık ve cesaretinin güçlü bir tezahürüdür.

Bu olayda Zeyneb bint Ali'nin Ubeydullah b. Ziyâd'a karşı söylediklerine bakıldığında onun sadece duygusal bir tepki vermediği anlaşılmaktadır. Özellikle "eğer müminsen onu öldürecek-sen beni de onunla öldür" sözüyle, yaşananlar karşısında sadece meydan okumakla yetinmemekte daha önce de belirttiğimiz üzere karşısındaki gücü ahlakî ve dinî açıdan sorgulamaktadır.

Öte taraftan Zeyneb'in tavırları yorumlanırken bulunduğu statünün göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Zeyneb, Hz. Peygamber'in torunu olduğu için bu kadar cesur eylemlerde bulunabilmesi mümkün olmuştur. Bu koruyucu kimliği olmasaydı cesur tavırlarının neticesi çok daha farklı olabilirdi. Buna rağmen Amr b. Hureys'in "onun sadece bir kadın olduğunu" hatırlatması ve sorumlu tutulmayacağı şeklinde valiyi uyarması aslında onun toplumdaki "doğal" konumuna işaret etmektedir. Bu durum Zeyneb gibi yüksek statüdeki kadınların onlara biçilen pasif rollerin ötesine geçme ve cesurca adaletsizliğe karşı mücadele etme kapasitelerinin olduğuna işaret etmekte ve onların bugün aktif birer rol model olma potansiyellerini artırmaktadır.[280]

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki İbn Ziyâd'ın huzurunda gerçekleşen bu diyaloglar Sünnî kaynaklarda Zeyneb'in neden "âkile (akıllı, soylu)" ve "cezle (cesur)" lakaplarıyla zikredildiğini anlamamızı sağlamaktadır.[281] Bu yaşananlar Zeyneb bint Ali'nin zaman içinde güçlü bir kadın karakter olarak figürleşmesindeki temel unsurlardan biri olmuştur.

---

[279] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, Taberî, *Târîh*, 5/444; Mizzî, *et- Tehzîb*, 6/429; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 8/152-153; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/567.

[280] D'Souza, *Partners of Zaynab*, 50.

[281] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/134; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/174.

C. Zeyneb bint Ali ve Yezîd b. Muâviye'nin Birbirine Karşı Tavrı

Ehl-i beyt'ten geriye kalanlar Kûfe'den Dımaşk'a Yezîd b. Muâviye'nin yanına getirildiğinde Yezîd'in onlara ikramda bulunduğu, hatta olayların bu şekilde cereyan etmesinden ötürü Ubeydullah b. Ziyâd'a sitem ettiği kaynaklarda mezkurdur. Bazı rivayetlerde Hz. Hüseyin'in başı ve esirler Dımaşk'a getirildiğinde üzüldüğü ve gözyaşı döktüğü nakledilmektedir.[282]

Bu aktarımlar, Yezîd'in Ehl-i beyt'e karşı tavrının farklı yönleri anlaşılmaya çalışılırken dikkatle ele alınmalıdır. Onun bu yaklaşımının hem kendi vicdanını ve sorumluluğunu hafifletme hem de toplumda oluşabilecek tepkileri azaltma amacı güttüğü düşünülebilir. Bununla birlikte, bu tutumunun siyasî bir strateji mi yoksa gerçek bir pişmanlık mı olduğu hususunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu minvalde Zeyneb bint Ali ile Yezîd arasında geçen diyalog, olayların arka planını ve hem Zeyneb'in hem Yezîd'in tavırlarının tabiatını anlamamıza katkı sunabilir. Zeyneb'in güçlü duruşu ve Yezîd'in tavrı, dönemin "duygusal", siyasî ve asabi dinamiklerine dair bir perspektif sunmaktadır.

Yezîd b. Muâviye, Ehl-i beyt'i makamına kabul ettiği sırada Şam'ın ileri gelenleri de mecliste hazır bulunmuştur. Yezîd önce Zeynelâbidîn ile konuşmuş ardından onunla konuşmayı bırakıp kadınları ve çocukları huzuruna çağırmış, gelenleri önüne oturtmuştur. Onların perişan hallerini gören Yezîd, Ubedullah b. Ziyâd'a sitem ederek eğer aralarında bir yakınlık ya da akrabalık bağı bulunsaydı, böyle bir muameleye maruz kalmalarına izin vermeyeceğini dile getirmiştir.[283]

Yezîd b. Muâviye, Ehl-i beyt'e yönelik bu tavrıyla, yalnızca vicdanlara hitap edip insanları yatıştırmayı hedeflememiş, aynı zamanda maddî destek ve uzlaşı teklifleriyle ilişkileri tekrar yumuşatmayı hedeflemiş olabilir. Özellikle Abdullah b. Ca'fer'e yaptığı yardımlar Yezîd'in otoritesine yönelik tehditleri maddî yollarla berteraf etme niyetini fiili adımlarla gerçekleştirdiğini düşündürmektedir. Ayrıca babası Muâviye b. Ebî Süfyân Hz. Hüseyin ve Hâşimoğullarına yaptığı yardımlarla bu stratejinin öncülüğünü yapmış ve bu yaklaşımı oğluna da tavsiye etmiştir. Nitekim "bir harp bundan daha fazlasına mâl olur" şeklindeki faydacı yaklaşımı oğlunun da benimsemiş olması muhtemeldir.[284]

---

[282] Belâzürî, *Ensâb*, 3/425; Dîneverî, *Ahbâru't-tıvâl*, 261; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/181; Azizova, *Kerbelâ Vakası*, 89.

[283] Taberî, *Târîh*, 5/461.

[284] Azizova, *Kerbelâ Vakası*, 26.

Hz. Hüseyin ile Kerbelâ öncesinde uzlaşma zemini oluşturulabilseydi, belki de Yezîd'in onunla bazı şartlar üzerinden anlaşarak olayın sadece iki aile arasında çıkan bir gerginlik olarak kalmasını sağlaması mümkün olabilirdi. Öte yandan Hz. Osman'ın başına gelenlerden ötürü babasının güttüğü siyasetin kendisine muhalif olanlar tarafından benzer şekilde uygulanabileceğini öngörmüş, bu nedenle Zeynelâbidîn ve Ehl-i beyt kadınlarına karşı müşfik ve cömert bir tavır sergileyerek olası toplumsal etkiyi kırmayı hedeflemiş olabilir.

Taberî'nin (ö. 310/923) aktardığı rivayete göre, Ehl-i beyt hanımları Yezîd'in huzurunda bulunduğu sırada Şam eşrafından kırmızımtırak yüzlü bir adam yerinden kalkmış ve Fâtıma bint Ali'yi kastederek Yezîd'den onu kendisine hibe etmesini istemiştir. Bu talep karşısında Fâtıma korkmuş ve titremeye başlamıştır. Bunun onlar için caiz olduğunu sandığından ablası Zeyneb bint Ali'nin elbisesinden tutmuştur. Daha sonra yaşananları aktarırken ablası Zeyneb'in hem kendisinden daha büyük olduğunu hem de daha akıllı olduğunu belirterek, böyle bir şeyin mümkün olmadığını bilecek birikime sahip olduğunu belirtmiştir.[285] Öte yandan Şiî kaynaklarda Şamlı adamın kendisine hibe edilmesini istediği kızın Hz. Ali'nin kızı değil, Hz. Hüseyin'in kızı Fâtıma olduğu aktarılmaktadır.[286] Bu farklılığın Ali-Fâtıma evladına atfedilen kutsiyetten kaynaklanıyor olması mümkündür.

Bu nakil Zeyneb bint Ali'nin Ehl-i beyt içerisindeki konumuna ve şahsiyetine dair düşüncelerimizi pekiştirmemiz açısından kıymetlidir. Fâtıma'nın korkusu ve durumu kavrayışındaki tereddüt, içinde bulundukları baskı ortamına yönelik bize bir fikir verirken Zeyneb'e sığınmış olması onun aile içerisinde yaşça büyük ve otoriter bir karakter olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Zeyneb'in olaylara hakimiyeti ve böyle bir talebin caiz olmayacağını bilmesi ilmî birikimini ve bu konuda ona duyulan güveni göstermektedir.

Olayın devamında Zeyneb adamın bu çirkin talebine kararlılıkla karşı çıkarak ne onun ne de bir başkasının böyle bir hakkı olmadığını net bir şekilde ifade etmiştir. Bu sert müdahalesiyle Ehl-i beyt'in haklarını koruma sorumluluğunu üstlenmiş ve güçlü bir duruş sergilemiştir. Yezîd bu çıkıştan sonra öfkelenmiş bu konuda karar verme yetkisinin kendisinde olduğunu ve dilediği gibi hareket edebileceğini söylemiştir. Zeyneb bint Ali, Yezîd'in öfkesi karşısında geri adım atmamış, tekrar böyle bir hakkın kendisine verilmediğini kesin bir dille ifade etmiştir. [287] Böyle

---

[285] Taberî, *Târîh,* 5/461-462.

[286] Tabersî, *İ'lâm*, 254; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 108; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 45/136; Emîn, *A'yanü'ş-Şî'a*,7/139.

[287] Taberî, *Târîh*, 5/461-462; Mizzî, *et- Tehzîb*, 6/429; İbn Hacer Askalânî, *el-İsâbe*, 3/353.

bir şeyin ancak İslam dininden çıkıp başka bir dine intisap etmesi halinde mümkün olabileceğini söyleyerek Yezîd'in imanını sorgulamıştır. Zeyneb bu tutumu ile Ubeydullah b. Ziyâd üzerinden sorgulamaya başladığı iman-amel ilişkisini Yezîd nezdinde tekrar ele almış gibi görünmektedir. İmanına ve otoritesine karşı yapılan bu sorgulama, Zeyneb'in ona bu şekilde hitap etmesi Yezîd'i daha da öfkelendirmiştir. Dinden uzaklaşanların babası ve kardeşi olduğunu söylemiştir. Zeyneb ise Yezîd'in bu ithamına "Sen, baban ve deden benim dedem, babam ve kardeşimin diniyle hidayete erdiniz" şeklinde karşılık vermiştir. Zeyneb bu cevabıyla Yezîd'e içinde bulunduğu makamı nasıl elde ettiğini hatırlatmakta, dahası onun gücünün de kendi ailesinin mirasına dayandığını ima etmektedir. Zeyneb bu sözleriyle sadece Yezîd'i eleştirmekle yetinmemiş bununla birlikte Yezîd'in dinî ve siyasî otoritesini sorgulayan bir tavır sergilemiştir. Ayrıca Zeyneb'in cevabı Yezîd'i kendi konumunu değerlendirmeye davet eden bir ifade olarak da yorumlanabilir. Nitekim, Yezîd b. Muâviye Zeyneb'in bu sözleri karşısında utanmış ve suskun kalmıştır. Bu durum Zeyneb'in kararlılığının ve hitabet gücünün göstergesidir. Bu sessizlik uzun sürmemiştir, Şamlı adamın aynı talebini yinelemesi üzerine Yezîd öfkeyle karşılık vermiş ve bunu aklından çıkarmasını söyleyerek talebini kesin bir dille reddetmiş, meseleyi kapatmıştır. Yezîd'in son tepkisi Zeyneb'in kararlığından etkilendiğini meseleyi daha fazla uzatmayı anlamsız bulduğunu düşündürmektedir.

Bu rivayetin detaylarına Sünnî kaynaklardan yalnızca Taberî'de rastlamadığımızı belirtmeliyiz. İbn Asâkir, İbnü'l-Esîr ve İbn Hacer (ö. 852/1449) rivayetin detaylarına yer vermemişlerdir; ancak Zeyneb'in Şamlı adama karşı sergilediği cesur tavrın tarih kitaplarında meşhur ve mezkûr olduğunu dile getirmişlerdir.[288] Şiî kaynaklarda ise rivayet ufak farklar dışında Taberî'nin aktarımıyla benzerdir.[289]

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus bu naklin Sünnî kaynaklarda farklı kişiler üzerinden aktarılmış olmasıdır. Zübeyrî, İbn Sa'd, Sıbt İbnü'l Cevzî ve İbn Asâkir'e göre Şamlı adamın Fâtıma bint Ali'yi kendisine hibe etmesi şeklindeki talebine yalan söylediği ve dinden çıktığı şeklinde cevap veren kişi Zeynelâbidîn'dir.[290] Bu nakil, olayın failini tamamen değiştirdiği için olaya dair yorum yapmayı güçleştirmektedir.

---

[288] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe,* 7/134; İbn Hacer Askalânî, *el-İsâbe*, 8/166; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/179.

[289] Tabersî, *İ'lâm.*, 254; İbn Tâvûs, *el-Lehûf,* 108; el-Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 45/136; Emîn, *A'yanü'ş-Şî'a*, 7/139.

[290] Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 58; İbn Sa'd, *et-Tabakât*,6/ 444; Taberî*, Târîh*, 5/457; Mizzî, *et- Tehzîb*, 6/429; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 8/152-153; İbn Kesîr, *el-Bidâye*,11/567.

Zikredilmesi gereken bir diğer önemli nakilde ise Şamlı adamın Fâtıma bint Ali'yi kendisine hibe etmesi talebini sert bir şekilde reddeden kişi Yezîd'dir. Ona istediği kızın Ehl-i beyt'ten olduğunu ve Kerbelâ'da olanlardan dolayı kendilerine kızgın olduklarını belirterek böyle bir isteği kabul etmesinin mümkün olmadığını söylemiştir.[291] Bu tavrının altında Kureyşli bir yönetici olmasından dolayı akrabalarını ve kendisini küçük düşürmek istemeyişi yatıyor olabilir. Başka bir deyişle Yezîd'in kendi prestijini ve Kureyşli kimliğini korumayı hedeflemiş olması muhtemeldir.

Sonuç olarak, rivayetler arasındaki farklılıklar olayın failini kesinleştirmeyi ve dolayısıyla bu üç rivayetten birini tercih etmeyi zorlaştırmaktadır. Zeyneb'in Ubeydullah b. Ziyâd karşısındaki duruşu Yezîd ve Şamlı adam karşısında da benzer bir tutum sergilemiş olma ihtimalini arttırmaktadır. Bununla birlikte Zeynelabidîn'in de aynı şekilde tepki vermiş olabileceği göz ardı edilmemelidir. Yezîd'in duruma müdahil olduğunu aktaran rivayet ise Kerbelâ sonrasında Ehl-i beyt'e yönelik yumuşak ve cömert tavırlarıyla bağlantılı olarak değerlendirildiğinde muhtemel görünmektedir.

Bu noktada, çalışmamızın Zeyneb bint Ali'ye odaklanması nedeniyle bu konuda onunla ilgili rivayetleri merkeze alıp analiz etmeye çalıştığımızı belirtmemiz gerekmektedir. Burada rivayetlerden hangisinin daha tercihe şayan olduğunu belirginleştirmekten ziyade Zeyneb'in duruşu ve karakterine dair dinamikleri anlamaya katkı sağlayacak bir bağlamın oluşturulması hedeflenmiştir.

D. Ehl-i beyt'in Medine'ye Dönüşü

Zeyneb bint Ali ile Yezîd b. Muâviye arasında gerçekleşen diyaloğun ardından Yezîd b. Muâviye, Nu'mân b. Beşîr'i çağırarak Ehl-i beyt'in Medine'ye dönüş yolculuğuyla ilgili detaylı talimatlar vermiştir. Yezîd yolculuk için Şamlılardan emin ve salih kimseleri seçmesini ve yolculuk boyunca Ehl-i beyt'e eşlik etmesini istemiştir.

Ayrıca Taberî'nin aktardığına göre Yezîd, Zeynelâbidîn ile yaptığı konuşmada, Kerbelâ olaylarından duyduğu pişmanlığı dile getirmiştir. Annesinin adıyla İbn Ziyâd'a lanet ederek, olayların bu şekilde sonuçlanmasından duyduğu rahatsızlığı ifade etmiş, eğer Hz. Hüseyin'in karşısında kendisi olsaydı, çocuklarını feda etmek pahasına onu korumak için elinden geleni

---

[291] İbn A'sem, *el-Fütûh*, 5/131; Taberî, *Târîh,* 5/461; Enes Ensar Erbay, *Kerbelâ Vakası'ndan Sonra Hz. Ali Evladının Emevi Halifeleriyle İlişkileri* (Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 26.

yapacağını belirtmiştir. Son yaşananların Allah'ın iradesiyle gerçekleştiğini de kabul eden bir tavır sergilemiştir.[292]

Yezîd konuşmanın devamında, Ehl-i beyt'in kaybolan ve yağmalanan mallarının temin edilmesini ve bu malların fazlasıyla onlara geri iade edilmesini sağlamıştır. Medine'ye dönüş yolculuğunun kolaylaşması için elinden geleni yapmış, bu şekilde Ehl-i beyt'in uğradığı zararları telafi etmeye çalışmıştır.[293] Daha sonra onları hizmetçisine emanet etmiş, başlarında sadece Ali b. Hüseyin olacak şekilde ayrı bir evde misafir edilmelerini istemiştir. Kadınlar Yezîd'in evine gittiğinde evindeki hanımlar onları karşılamıştır. Burada Hz. Hüseyin ve Kerbelâ'da şehit olanlar için ağıt yakılmış ve üç gün yas tutulmuştur.[294]

Meclisî'nin aktardığı menkıbeye göre ise Yezîd'in Ehl-i beyt'in Medine'ye dönmesine izin vermesindeki etken eşi Hind bint Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in rüyasıdır. Hind rüyasında Hz. Hüseyin'in kesik başından bir ışığın parladığını görmüştür. Büyük bir melek topluluğu gökten inmiş, ağlayarak ve başa selam vererek onu karşılamışlardır. Hz. Peygamber ise Hüseyin'in kutsiyetinin ve öneminin farkına varmadan onu öldürdüklerini ifade ederek ağlamıştır. Hind rüyasını şaşkınlık içerisinde Yezîd'e anlattığında, korkuya ve çaresizliğe kapılan halife esirleri serbest bırakıp, hediyelerle Medine'ye göndermiştir.[295] Meclisî'nin böyle bir anlatıyı aktarması Şiî inançlarının ve değerlerinin bir ifadesi olabilir. Bu tip anlatılarla Yezîd'in Hz. Hüseyin'in manevî rolünü anladığına işaret edildiğini söylemek mümkündür. Sünnî kaynaklarda böyle bir vurgu ve anlatım tarzına yer verilmemesi ve bu tür anlatıların mütekaddim dönem Şiî kaynaklarından ziyade müteahhir dönemdeki Şiî kaynaklarında yer alması, anlatıların zaman içinde ortaya çıktığını düşündürmektedir.

Taberî'nin aktardığına göre Ehl-i beyt yola çıktığında yanlarında eşlik eden birliğin başındaki kişi onlara karşı büyük bir saygı göstermiştir. Yolculuk boyunca önden gitmekten kaçınmış bununla birlikte aradaki mesafeyi açmamak için gayret etmiştir. Konakladıklarında onları rahatsız etmeyecek şekilde nöbet tutulmasını sağlamış, rahatça abdest alabilmeleri ve ihtiyaçlarını giderebilmeleri için onlara imkân tanımıştır. Medine'ye varana kadar devam eden bu tutum

---

[292] Taberî, *Târîh,* 5/462.

[293] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/449; Belâzürî, *Ensâb*, 3/417; Dîneverî, *Ahbâru't-tıvâl*, 261; Şehy Müfîd, *el-İrşâd*, 2/120-122.

[294] Taberî, *Târîh*, 5/461; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/562-563.

[295] Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 196.

karşısında Fâtıma bint Ali, ablası Zeyneb bint Ali'ye Şamlıların yol boyunca onlara karşı gösterdikleri iyi tavrı dile getirerek bu nedenle onlara bir hediye vermeleri gerekir mi diye sormuştur. Zeyneb ise ziynet eşyaları dışında verebilecekleri bir şeylerinin olmadığını ancak onları takdim edebileceklerini söylemiştir. Bunun üzerine iki kız kardeş bilekliklerini ve bileziklerini çıkartarak adama göndermişlerdir. Ziynetlerini iletirken özürlerini bildirmişler, bu davranışlarının ve verdiklerinin yol boyunca onlara iyi ve nazik davranmalarına teşekkür mahiyetinde bir hediye olduğunu açıklamışlardır. Adam yaptığı davranışın herhangi bir dünyevi çıkar veya ödül beklemekten kaynaklanmadığını söylemiş, bu hareketinin temel nedeninin Hz. Peygamber'in akrabaları olmalarından kaynaklandığını açıkça dile getirmiştir.[296]

Bu rivayetten, Ehl-i beyt'e eşlik eden birliğin başındaki kimsenin sadece görev bilinciyle değil, aynı zamanda onların Resûlullah'ın torunları olduğunun farkında olarak güçlü bir saygı ve hassasiyetle hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, müslümanların Ehl-i beyt'e sevgisi ve saygısını yansıtmaktadır.

Zeyneb ve Fâtıma'nın o an içinde bulundukları zor şartlara rağmen ziynetlerini verme teklifinde bulunmaları ve kendilerine karşı gösterilen hürmeti karşılıksız bırakmak istememeleri Ehl-i beyt'in asaletine dair bir örneklik teşkil etmektedir. Ayrıca Zeyneb ve Fâtıma'nın hediyeyi sunarken özür dilemeleri ne kadar ince bir ahlaka sahip olduklarını göstermektedir. Bu nazik davranışları Ehl-i beyt'in en zor anlarda bile ahlakî duruş sergileme becerisini ortaya koymaktadır. Bu minvalde Zeyneb ve Fâtıma, insan ilişkilerinde saygı ve takdirin şartlardan bağımsız bir şekilde elden bırakılmaması gerektiğini vurgulayan bir tutum sergilemiştir. Son olarak şunu belirtmek gerekir ki Zeyneb bint Ali ve Ehl-i beyt'in Medine'ye dönüşleriyle birlikte topluma tesirlerinin de dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim İbn Hacer'in aktardığı rivayete göre, Ehl-i beyt Medine'ye vardığında Abdülmuttalipoğulları'ndan bir kadın saçını başını dağıtarak dışarı çıkmış, bir yandan beyit okumuş bir yandan ağlayarak onları karşılamıştır.[297] Bu rivayette kadının kim olduğu belirsizdir ve aynı beyitlerin Zeyneb bint Ali'ye ait olma ihtimali de vardır. Bu karmaşayı bir nebze netleştirmek, Zeyneb'in rolünü ve toplumsal etkisini anlamak açısından önemlidir. Konuyu daha ayrıntılı ele alacağımızı belirterek, bu tartışmanın bir sonraki bölümde daha detaylı işleneceğini ifade etmek yerinde olacaktır.

---

[296] Taberî, *Târîh*, 5/462.

[297] İbn Hacer Askalânî, *Tehzîb*, 2/353.

E. Vefatı

Zeyneb bint Ali'nin vefat tarihi ve yeri hakkında klasik kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı rivayetlerde onun eşi Abdullah b. Ca'fer'in yanında vefat ettiği ifade edilmektedir.[298] Bu durum onun Medine'de vefat etmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bununla birlikte, Zeyneb'in Mısır ve Dımaşk'a gittiğine ve oralarda vefat ettiğine dair anlatılar modern çalışmalarda[299] sıkça dile getirilse de klasik kaynaklarda bu tür bilgiler bulunmamaktadır. Onun Mısır ve Dımaşk'a seyahat ettiği yönündeki anlatımların Kahire ve Dımışk'ta bulunan Seyyide Zeyneb türbelerinden kaynaklanan yorumlamaların ürünü olduğu düşünülebilir. Kahire ve Dımaşk'ta bulunan bu türbeler Ehl-i beyt'e duyulan saygının bir sembolü olmuş ve insanlar buralara manevî değer atfetmişlerdir. Bu tür anlatımlar, halk arasında gelişen kültürel inanışların ve mekânsal aidiyet duygusunun yansıması olabilir. Kahire'de Zeyneb adına bir cami bulunması, caminin etrafındaki bölgenin onun adıyla anılması, türbesinin düzenli olarak ziyaret edilmesi ve kutlamalar yapılması, Zeyneb'in burada medfun olduğuna dair bir algıya sebep olmaktadır.[300] Ancak bu faaliyetler ele alınırken, Zeyneb bint Ali halkın hafızasında güçlü bir yer edindiği için vefatı ile ilgili oluşan anlatımların klasik kaynaklardan bağımsız bir şekilde şekillenmiş olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Benzer bir durum Dımaşk'ta da gözlenmektedir. Şehrin güneyindeki Râviye köyünde yer alan Seyyide Zeyneb Mahallesi'ndeki kabir ve aynı isimle anılan cami Zeyneb'in burada medfun olduğuna dair bir anlatının oluşumuna yol açmış olabilir.[301] Bu anlatılar değerlendirilirken bölgenin sosyo-politik bağlamı ve halkın bu tür manevî figürlere duyduğu bağlılık, dikkate alınmalıdır.

Nitekim, Zeyneb bint Ali'nin kabrinin yeri hususunda ortaya atılan iddiaların çeşitli ihtimaller içerdiğini belirtmek gerekir. Türbelerde medfun olan kişilerin Ehl-i beyt'e mensup diğer kişiler olması ve Zeyneb bint Ali ile karıştırılması ihtimal dahilindedir. Muhsin el-Emîn Dımaşk'ta bulunan kabrin Zeyneb'in kız kardeşi olan Zeyneb el-Asgar'a ait olmasının ve Ka-

---

[298] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/338; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/174; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5/438; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 4/ 611; Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, 2/38.

[299] Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/67; Emîn, *A'yanü'ş-Şî'a*, 7/140-141; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, 2/99; Mûsâ Muhammed Alî, *es-Seyyide Zeyneb*, 64; Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb*, 155.

[300] Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, 2/99.

[301] Mûsâ Muhammed Alî, *es-Seyyide Zeyneb,*116; Özkan, "Zeyneb bint Ali".

hire'deki türbenin de Zeyneb bint Yahya'ya ait olmasının muhtemel olduğunu iddia etmektedir.[302] Bu durum, türbelerin Zeyneb bint Ali'ye mâl edilmesinin tartışmalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Zeyneb bint Ali'nin Mısır ve Dımaşk'a gittiğine ilişkin anlatıların, Ehl-i beyt'e duyulan sevgiyi pekiştirmek için veya onlara teberrük etme gayesiyle halk arasında sahiplenilmiş olması muhtemeldir. Bu tür halk inançlarının klasik kaynaklar tarafından doğrulanmadığı unutulmamalıdır. Zeyneb bint Ali'nin vefat yeriyle ilgili anlatılar türbe kültürü ve halk arasında gelişen inançlardan etkilenmiş gibi görünmektedir.

Zeyneb'in vefat tarihi ile ilgili klasik kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadığımızı belirtmeliyiz. Bununla birlikte Kerbelâ Vakası'ndan sonra hakkında rivayetlerin oldukça kısıtlı olması bu olaydan sonra uzun süre yaşamadığını düşündürmektedir.

Modern çalışmalarda ise Zeyneb'in vefatıyla ilgili varsayımların iki tarih üzerinde temerküz ettiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki 14 Recep 62 (29 Mart 682) tarihinde Medine'de, Kahire'de yahut Dımaşk'ta vefat ettiğine dair anlatımdır. İkincisi ise 65 (684) yılında vefat ettiği şeklindedir.[303]

Kerbelâ sonrasında Zeyneb'le ilgili rivayetlerin azlığı ilk varsayımı daha olası kılmaktadır. Nitekim Zeyneb'in güçlü ve cesur karakteri düşünüldüğünde eğer daha uzun yaşamış olsaydı Harre Savaşı (63/683)[304] ve Tevvâbîn Hareketi[305] (65/684) gibi olaylar karşısında takındığı tavırla ilgili kaynaklarda bir bilgi olması beklenirdi. Bu durum onun Kerbelâ Vakası'ndan sonra erken bir tarihte vefat etmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Sonuç olarak, klasik kaynaklardaki bilgilerin sınırlılığı Zeyneb bint Ali'nin vefat tarihi ve yeri hakkında kesin bir kanaate ulaşmamızı engellemektedir. Bu nedenle mevcut veriler, onun Kerbelâ sonrası çok uzun süre yaşamadığını ve Medine'de vefat etmiş olma ihtimalini daha kuvvetli kılsa da yorumdan öte kesin bir yargıya varmamızı engellemektedir.

---

302 Emîn, *A'yanü'ş-Şî'a*, 7/140.

303 Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/67; Emîn, *A'yanü'ş-Şî'a*, 7/140-141; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, 2/99; Mûsâ Muhammed Alî, *es-Seyyide Zeyneb*, 64; Bintü'ş-Şâtî, *es-Seyyide Zeyneb*, 155.

304 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Harre Savaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

305 İsmail Yiğit, "Tevvâbîn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞAHSİYETİ

I. İLMÎ YÖNÜ

Zeyneb bint Ali hakkında aktarılan rivayetler onun siyasî ve sosyal açıdan etkin olduğu kadar ilmî bakımdan da nispeten önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Yeğeni Abdullah b. Muhammed b. Akîl b. Ebî Tâlib, Zeyneb bint Ali'yle birlikte Hz. Peygamber'in ashabını ziyaret ettiklerini, bilgi almak gayesiyle görüşmeler yaptıklarını aktarmaktadır.[306]

Peygamber evladı arasında oluşan isnad ağındaki isimler arasında yer alan Zeyneb bu ağın taşıyıcılarından birisi olmuştur. Bu isnad ağının ilk tabakasını Hz. Ali ve Fâtıma oluştururken ikinci tabakayı çocukları oluşturmaktadır. Zeyneb bu ikinci tabakadaki ravilerdendir.[307] Ali-Fâtıma evladı arasındaki hadis bilgisinin nesilden nesile aktarılmasına katkıda bulunmuştur. Bu ağın diğer tabakalarında yer alan Ali-Fâtıma evladı bu isnad sistemi sayesinde öğrendikleri hadisleri sonraki kuşaklara aktarmışlardır.[308]

Zeyneb bint Ali annesi Fâtıma bint Resulullah, Esma bint Umeys ve Hz. Peygamber'in Tahman veya Zekvan adındaki bir mevlâsından hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis rivayet eden kimseler ise tabiîn neslinden Muhammed b. Amr, Atâ b. Sâib ve Hz. Hüseyin'in kızı Fâtıma'dır.[309] Zeyneb bint Ali'nin çok sayıda hadis rivayet eden biri olduğunu söylemek mümkün değildir. Zeyneb'in aktardığı hadisler genellikle ailesiyle ilgilidir. Bu durum Zeyneb'in ravî olarak daha ziyade Ehl-i beyt'in ilmî mirasına katkıda bulunduğunu göstermektedir.

İbn Ebû Tâhir (ö. 280/893) *Belâgâtü'n-nisâ'* adlı eserinde Zeyneb bint Ali'nin hikmet dolu sözlerine yer vermiştir. O, insanın Allah'a yaklaşmasının en önemli yollarından birinin O'na hamd etmek olduğunu vurgulamış ve "Allah, kendisine hamd edeni işitir" duasından hareketle, kişinin Allah'ın nimetlerini istemeden önce O'nu yüceltmesi gerektiğini ifade etmiştir.[310] Bu

---

306 İbn Asâkir*, Târihu medîneti Dımaşk,* 32/260.

307 Gülgûn Uyar, "Ali-Fâtıma Evlâdı Arasında Bilgi İsnâdı (İlk Üç Asır)", *Mârife* 8/3 (2008), 241.

308 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/355; Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medînetü's-Selâm* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-A'rabî, 1931), 7/293; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/204.

309 İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/174.

310 İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 46.

yaklaşımı ilmî kavrayışa sahip olduğunu ve insanlara hikmet dolu öğütler verdiğini göstermektedir. Bu durum, Zeyneb'in toplumda sözleri dinlenen ve rehberlik eden bir konumda olduğunu da ortaya koymaktadır.

Zeyneb'in hitaplarındaki üslubu onun ilmî yönünü açıkça ortaya koymaktadır. Kûfe ve Şam'da yaptığı konuşmalar, Kur'an'dan referanslar vermesi ve bunları Ehl-i beyt'le alakalı olarak aktarması, hitap ettiği topluluğa karşı ikna edici ve güçlü bir üslubu olmasını sağlamıştır.

O, yaşadığı büyük acılar karşısında sabrı ve kadere teslimiyeti öne çıkarırken, bunu sadece duygusal bir duruşla değil, akli ve ilmî bir çerçevede temellendirmiştir. Onun sözleri, İslam dünyasında kadınların ilim ve hitabet alanındaki yetkinlikleriyle ilgili güçlü bir örnek teşkil etmekte ve özellikle ilim sahibi kadınlara dair önemli bir referans oluşturmaktadır.

Zeyneb bint Ali'nin evliliği, çeşitli ilmî tartışmalarda ele alınmıştır. Örneğin, kaynaklarda Abdullah b. Ca'fer'in hem onunla hem de Hz. Ali'nin eşi Leyla bint Mes'ud ile evlendiği zikredilmektedir. Bu durum, nikâh hükümlerine dair meselelerde örnek olarak kullanılmıştır.[311] Ayrıca, Buhârî'nin *Sahîh*'inde, hangi kadınlarla evlenmenin haram olduğu konusunu ele aldığı bölümde, bir adamın hem bir kadınla hem de onun üvey annesiyle evlenebileceği hususunda bu örneğe atıfta bulunulmuştur. [312] Bu rivayetler, Zeyneb bint Ali'nin hayatının fıkhi meselelerde de önemli bir referans noktası olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye bakarak şöyle dediği rivayet edilir: "Bu (Ali) cennettedir. Ancak onun Şîasından bir topluluk ortaya çıkacaktır ki, onlar İslam'ı terk edeceklerdir. Onlara 'Râfizî' denilecektir. Kim onlarla karşılaşırsa, onları öldürsün; çünkü onlar müşriktirler."[313] Bu sözün Zeyneb bint Ali'den en çok nakledilen rivayet olması, onun tarihi kimliği ve mezhebi tartışmalar içindeki yeri açısından dikkate değerdir. Kerbelâ sonrası dönemde Zeyneb'in sözleri ve duruşu hem Şiî hem de Sünnî kaynaklarda aktarılmıştır. Esasen bu rivayetin özellikle öne çıkarılması, onun kimliği etrafında teşekkül eden daha geniş tartışmaların bir yansıması olarak

---

311 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 432; Ebü'l-Hasen Alî İbn Ca'd, *Müsned-i İbn Ca'd* (Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1990), 413; ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 83; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 207.

312 Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, 5/1962.

313 Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî el-Mevsılî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984), 12/116; Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed Basrî, *Kitâbü'l-Mu'cem*, thk. Abdülmuhsin İbrahim (es-Su'udiyye: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1997), 2/765; Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer Dârekutnî, *el-'İlelü'l-vâride fi'l-ehâdîs en-nebeviyye*, thk. Zeynullah Selefî (Riyad: Dâru Tayyibe, 1985), 15/178; Ebû Abdullah Şemsüddîn Zehebî, *Mîzânü'l-'amel*, thk. Ali Bicâvî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963), 1/358; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/175.

değerlendirilebilir. Bu tür rivayetlerin sıkça nakledilmesi mezhebi kimliklerin inşasında etkili bir unsur olarak görülebilir. Ayrıca belirli mezhebi perspektiflerin zamanla pekişmesinde ve İslam toplumunda farklı yorumların şekillenmesinde etkili olmuş olabilir.

Şiî düşüncede ilmin kaynağı *iktisabî* ve *mevhibî* olarak iki kısma ayrılmaktadır. İmamların masumiyetlerinden dolayı vehb yoluyla Allah'tan bilgi alabildiğine inanılmaktadır. Bu düşünceye göre Zeyneb'e de Kerbelâ faciasına dair bilgiler vehb yoluyla verilmiştir. Dolayısıyla Zeyneb'in bir lakabı da Mülhime'dir.[314] Şiî kültürde Zeyneb'e verilen bu üstün paye, onun yetişme sürecine dair birçok rivayetin eklendiği bir inanç sistemi üzerine kuruludur.

Şîa'da Ehl-i beyt ve İmamların muhaddes[315] olduğu kabul edilmektedir. Bu anlayış Şîa'nın en önemli bilgi kaynaklarından biri olup, Ehl-i beyt'in rehberliğini ve dinî otoritesini pekiştirmektedir.[316] Şîa'da bu tür manevî bilginin yalnızca imamlarla sınırlı olmadığı, Ehl-i beyt'ten olan şeçkin kadınların da aynı şekilde bilgi alabildiği aktarılmaktadır.[317] Zeyneb bint Ali de bu bağlamda önemli bir yere sahiptir. Onun Kerbelâ ile ilgili olayları ilham yoluyla bildiğine inanılması, Zeyneb'in Şiî kültürdeki konumunu güçlendiren bir unsurdur.

Şiî literatürde yer alan anlatılarda eşiyle birlikte Kûfe'de kaldıkları süreçte Zeyneb bint Ali'nin kadınlara tefsir dersleri verdiği ve burada babası ordunun başındayken onun da toplumda aktif rol oynadığı aktarılmaktadır. Bir aktarıma göre, Hz. Ali, Zeyneb'in okuduğu Meryem Suresi'nin hurûf-ı mukattaâları üzerine Kerbelâ Vakası'na işaret eden açıklamalar yapmıştır.[318] Zeyneb bint Ali'nin Kûfe'deki yaşamı ve Hz. Ali ile yaşadığı bu olayla alakalı birincil kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

Başka bir anlatıda bir Ramazan akşamı Hz. Ali hücresinde iftar edecekken Zeyneb ona ekmek ve peynirin olduğu bir tabak getirmiştir. Baba-kız onca varlığa rağmen böyle mütevazi

---

[314] Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 41; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 36; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 42; Hajjah Chahnaz, *Who is Zaynab*, 104; Clohessy, *Half of My heart*, 22.

[315] Şîa'ya göre muhaddes olmak, Peygamberler dışında bir insanın nübüvvet iddiası olmaksızın bir melekle konuşması ya da ondan ilham alması ya da kalbine Allah tarafından bilgi verilmesi durumudur. Bk. Nezir Maviş, "Şîa-İmâmiyye'nin Muhaddes ve Mütevessim Kavramlarına Bakışı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (15 Mart 2022), 417-418.

[316] Bekir Kuzudişli, *Şia ve Hadis: Başlangıcından Kütüb-i Erbaâ'ya Hadis Rivayeti ve İsnad* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 157.

[317] Küleynî, *el-Kâfî*, 1/241; Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Mir'atü'l-ukûl fî şerhi ahbâri Âli'r-Resûl* (Tahran: Dârü'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1984), 3/57.

[318] Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 68; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 50; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 52.

sofralarda iftar yapmışlardır. Hz. Ali'nin kendi evi yerine kızıyla iftar yapmasının sebebi gördüğü rüyadır. [319] Buna göre Zeyneb'in rüyasında Hz. Peygamber Hz. Ali'nin yanına gelerek ona ailesinin başına gelecek olan hadiseye işaret etmiştir.[320] Şiî çalışmalarda sıkça vurgulanan bu olay Zeyneb'in Kerbelâ Vakası'na dair önceden bilgi sahibi olduğu hakkındaki anlatılarla bağlantılıdır.[321] Rüyada Hz. Peygamber tarafından verilen bu mesaj sadece bir uyarı değil, aynı zamanda Zeyneb'in Kerbelâ sonrasında üstleneceği önemli rolü ima etmektedir. Bu tür rivayetler, Şiî kaynaklarda Zeyneb'in yüksek bir manevî farkındalığa sahip olduğu ve ilahi bilgiye eriştiği fikrini güçlendiren unsurlardır. Yine söz konusu anlatımlar Şiî epistemolojisinin olaylara farklı bir bakış açısıyla yaklaştığını ve Zeyneb'in özel bilgilere sahip olduğunu öne sürmektedir.[322] Şiî düşüncesinde, Zeyneb bint Ali gibi Ehl-i beyt üyelerine atfedilen özel nitelikler, onları manevî birer rehber olarak görme anlayışının bir yansımasıdır. Bu bağlamda, Zeyneb'in konumu, yalnızca tarihsel bir figür olmanın ötesine geçerek, Şiî kültürde kıymetli bir manevî anlam taşımaktadır. Ancak, bu tür anlatıların, tarihi gerçeklerle ne ölçüde örtüştüğünü sorgulamak da önemlidir.

Sonuç olarak Sünnî düşünce açısından Zeyneb bint Ali'nin ilmî yönünün Ehl-i beyt'in isnad ağına yaptığı katkılarda belirginleştiğini söylemek mümkündür. Şiî bakış açısında ise ilmî birikiminin özel bir statüyle şekillendiği anlaşılmaktadır. Onlara göre Zeyneb, ilmî birikimini hem bireysel gayretleriyle hem de ilahi bir lütuf olarak taşımış, Ehl-i beyt'in ilmî ve manevî mirasında önemli bir yer edinmiştir. Bu yönüyle Zeyneb tarihsel bir şahsiyet olmanın ötesine geçmiş, ilim ve maneviyatın bir araya geldiği önemli bir figür olarak değerlendirilmiştir.

II. LAKAPLARI

Sünnî kaynaklarda Zeyneb bint Ali'nin karakteri ve nitelikleri övgüyle dile getirilmektedir. Bu bağlamda *âkile* (soylu ve zeki kadın), *lebîbe* (akıllı, kavrayışı güçlü) ve *cezle* (kararlı, cesur) gibi lakaplarla tanımlanması, onun bilge, vakur ve cesur kişiliğine işaret etmektedir.[323] İbnü'l-Esîr'in Zeyneb bint Ali hakkındaki değerlendirmesi de onun bu özelliklere sahip olduğuna dair

---

[319] Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 58.

[320] Clohessy, *Half of My heart*, 71.

[321] Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 41; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 36; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 42; Hajjah Chahnaz A. Kbaisi-Hazari, *Who is Zaynab*, 22.

[322] Tabersî, *el-İhticâc*, 2/114; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 45/164.

[323] İsfehânî, *Makâtilü't-Talibiyyîn*, 95; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/134; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/174.

görüşü desteklemektedir. O, Zeyneb'in Yezîd karşısındaki tavrının tarih kitaplarında meşhur ve mezkûr olduğunu ifade ederek bu duruşunun onun aklını ve cesaretini ortaya koyduğunu belirtmektedir.[324] Bu lakaplarla anılması Zeyneb bint Ali'nin her yönüyle saygın bir karakter olduğunu ve ahlakî duruşuyla tarih sahnesinde yer edindiğini göstermektedir.

Modern Şiî çalışmalarda, Zeyneb bint Ali'ye atfedilen lakaplar sadece kişisel niteliklerini yansıtmamakta, klasik kaynaklarda zikredilmeyen bu lakaplar aynı zamanda Şiî toplumunun Zeyneb algısındaki çeşitlenmeyi de ortaya koymaktadır. Bu lakaplar arasında *âlime* (bilgin), *ümmü'l-mesâib* (musibetlerin anası)", *âbide* (çokça ibadet eden) ve *fâzile* (erdemli) gibi nitelendirmeler öne çıkmaktadır.[325] Modern anlatılar bu lakapları Zeyneb'in Kerbelâ'daki duruşuyla doğrudan ilişkilendirmekte, onun olaylar karşısındaki metanetini, hitabet gücünü ve direnişini bu lakaplarla ifade etmektedir. Ancak bu lakapların klasik kaynaklarda doğrudan zikredilmediği, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumun Şiîlerin Kerbelâ Vakası'na ve Zeyneb'in rolüne yüklediği anlamla ilişkili olması mümkündür. Zira bu lakaplar Zeyneb'in Şiîler için taşıdığı dinî, siyasî ve kültürel anlamları yansıtmaktadır.

Zeyneb bint Ali, Sünnî kaynaklarda akıllı, vakur ve kararlı bir şahsiyet olarak insani yönleriyle öne çıkmaktadır. Şiî perspektifte ise Kerbelâ'daki rolü ve direnişi ekseninde, Şiî kimliğinin inşasında rol oynayabileceği şekilde yer tutmuştur. Sonuç olarak her iki bakış açısı da Zeyneb'i erdemlere ve tarihi bir değere sahip, itibar gören bir figür olarak kabul etmektedir.

III. HİTABÎ YÖNÜ

Zeyneb bint Ali'nin Kerbelâ'da yaşananlara dair yaptığı hitaplar tarihi ve edebi açıdan önemlidir. Hz. Hüseyin'i desteklemesi ve Kerbelâ Vakası'ndan sonra yaşadıkları zulmü cesurca dile getirmesi Zeyneb'i tanık olmanın ötesine geçirerek önemli bir ses haline getirmiştir. Bu hitaplar hem Sünnî hem Şiî tarih kitaplarında kaydedilmiş, ayrıca erken dönemden itibaren belagat kitaplarında da yer almıştır.

---

[324] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/134.

[325] Cezâirî, *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*, 41; Kureşî, *es-Seyyide Zeyneb*, 36; Kazvînî, *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*, 42; Hajjah Chahnaz, *Who is Zaynab*, 104; Badr Shahin, *Lady Zaynab*, 57; Sharer-Bano Yousuf, *Princess of Martyrs*, 25.

Zeyneb'in hitapları, Ehl-i beyt'ten olmanın kişinin otoritesini nasıl güçlendirebildiğini göstermektedir.[326] Bu durum Zeyneb bint Ali'nin hem dinî hem sosyolojik bağlamda hitabet yoluyla oluşturduğu etki alanını anlamamıza katkı sunmaktadır. Öte yandan bu hitaplar sadece edebi yönüyle kıymetli değildir, bunun yanında Kerbelâ sonrası Ehl-i beyt'in yaşadığı zorluklar ve Kûfe halkının tavrını doğru anlamak açısından da önemli ipuçları vermektedir. Ayrıca Zeyneb'in sözleri dönemin siyasî ve toplumsal koşullarına dair tasvirler sunarak tarihsel ve kültürel bir perspektif kazanmamızı sağlamaktadır. Dolayısıyla hitapların içerik ve bağlam açısından ayrıntılı şekilde incelenmesi hem tarihi gerçekliklere hem de edebi birikime katkı sunacaktır.[327]

Zeyneb'in hitaplarını yaptığı sıradaki şartlara baktığımızda, onu topluluk önünde konuşmaya zorlayan bir sıkıntı ve acil durum halinde bu hitaplarını irad ettiği görülmektedir. Özellikle Kerbelâ Vakası sonrasında, erkeklerin çoğunun öldürülmesinin ardından Zeyneb, farklı toplulukların karşısında cesurca söz alarak bu durumun sorumlularına karşı direnişi simgelemiştir. Konuşmalarında üzüntüsünü ve hakikatleri dile getirmek, adaletin eksikliğiyle toplumun yüzleşmesini sağlama amacı gütmüştür. Bu durum, Zeyneb'in sorumluluk bilinciyle ve cesaretle davrandığını göstermektedir. Tahera Qutbuttin'in işaret ettiği üzere bu durum "şiddetin mağdur kişiyi susturduğu" ve "acının dil ve akli kabiliyeti engellediği" savlarının tersini göstermektedir. Yaşadığı zorluklar, insanların önünde susmak yerine onu konuşmaya teşvik etmiştir.[328]

Zeyneb hitabetin genellikle otoriteler, şairler ya da edebiyatçılar tarafından yapıldığı bir dönemde resmi bir liderlik pozisyonuna sahip olmasa da toplumda yüksek mevkiye sahip bir kadındı. Ehl-i beyt'ten olması ve ilmî birikimi sahip olduğu otoriteyi yansıtmaktadır. Bu nedenle yaşadıkları acı olay Zeyneb'i susturmamış aksine serbest bir şekilde toplulukların önünde konuşmuş, zamanın en yüksek politik ve askeri güçlerine meydan okuyabilmiştir.

---

326 Tahera Qutbuddin, "Orations of Zaynab and Umm Kulthūm", 104.

327 Tahera Qutbuddin, "Is Oration Litarature? Establishing the Khutbah of the Pre- and Early Islamic Oral Period as the Foundational Genre of Classical Arabic Prose", *Journal of Arabic Literature* 55 (2024), 215.

328 Tahera Qutbuddin, "Orations of Zaynab and Umm Kulthūm", 108. Bk. Judith Herman, *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence: From Domestic Abuse to Political Terror* (New York: Basic Book, 1992), 50; Elaine Scarry, *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World* (New York, NY: Oxford University Press, 1987), 3-4.

Zeyneb'in cesur ve etkili konuşmaları, onun edebi kapasitesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Konuşmalarında kullanılan dilin derinliği, anlam yüklü ifadeleri ve güçlü betimlemeleri, onun şair ya da edebiyatçı olabilecek niteliğe sahip olduğunu düşündürmektedir. Bu durum, Zeyneb'in sanatsal ve edebi açıdan da önemli bir figür olduğuna işaret etmektedir.

Zeyneb'in hitaplarını kronolojik olarak ele alacak olursak, ona ait olduğu düşünülen ilk hitabın Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinin ardından, Zeyneb'in çadırından çıkarak söylediği beyitler olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte bu beyitlerin Zeyneb'e ait olup olmadığının çeşitli kaynaklarda tartışma konusu olduğunu belirtmek gerekir. İbn Asâkir ve İbn Kesîr, bu beyitlerin Kerbelâ'da Zeyneb tarafından söylenmiş olabileceğini belirtmişlerdir.[329] Ancak her iki kaynak Ehl-i beyt Şam'dan Medine'ye döndüğünde bu beyitlerin Abdülmuttaliboğulları'ndan bir kadın tarafından okunmuş olabileceğini dile getirmiştir. Bu durum, beyitlerin farklı şahıslara ait olma ihtimalini gündeme getirmektedir.

İbn Kesîr ve İbn Asâkir bu beyitlerin Zeyneb es-Suğrâ'ya ait olma ihtimalini de ele almışlardır. Ancak bu ihtimallerin yanı sıra, İbn Kesîr "Allahualem" diyerek, bu konuda kesin bir hüküm vermemiş ve her bir görüşün belirsizliğini ifade etmiştir.[330] Buna karşın, İbn Hacer el-Askalanî, bu beyitlerin Zeyneb bint Ali'ye ait olduğuna dair açık bir kanaat belirtmiştir.[331] Zeyneb'in Kerbelâ'da yaşadığı trajik olaylar ve ardından insanlar karşısındaki tutumu, onun güçlü bir hitabet yeteneğine sahip olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, Zeyneb'in Kerbelâ'da söylediği beyitlerin ona ait olduğu düşüncesi hem tarihsel hem de dilsel açıdan güç kazanmaktadır. Sonuç olarak, Zeyneb'in bu beyitleri Kerbelâ'da söylemiş olması, farklı kaynaklarda tartışılan bir konu olsa da Zeyneb'in güçlü hitabeti ve üslup benzerlikleri göz önüne alındığında, bu beyitlerin Zeyneb'e ait olduğu kanaati oldukça kuvvetlenmektedir.

Bahsettiğimiz hitaba göre Hz. Hüseyin şehit edilmek üzereyken Zeyneb bint Ali çadırdan çıkmış, orada bulunanları Peygamber'in ailesine yaptıklarından ötürü eleştirmiştir. Ümmetin geçmişteki erdemli değerlerinden nasıl saptığını sorgulamıştır. Hz. Peygamber'in yakınlarının zulme uğramasının bir şahıs ve ailenin acısı gibi değil bütün İslam toplumunun bir kaybı olarak

---

329 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/568; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/178.

330 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/568; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/178.

331 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hind: Matba'atü Dâiratü'l-Ma'ârifi'n-Nizâmiyye, 1909), 2/253.

algılanması gerektiğini vurgulamıştır.[332]

Zeyneb'in sözleri aynı zamanda, onun büyük bir vicdan ve adalet anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Zulme sessiz kalmanın ve hakkı savunmamanın büyük bir sorumluluk gerektirdiğini belirterek, ümmetin geldiği noktayı sorgulamaktadır. Toplumun, erdemli değerlerden uzaklaşarak adaletsizliğe göz yummasının ağır bir bedeli olduğunu ifade etmiştir.[333]

Zeyneb'in bu sözleri, hem bireysel bir kayıp ve öfke ifadesi hem de toplumsal ve dinî sorumluluklara dikkat çeken bir mesajdır. Zeyneb'in ifadesi, toplumun geldiği noktayı sorgulamıştır. İslam'ın ilk yıllarındaki erdemli toplumu ve o dönemin değerlerini kaybetmenin acı sonucunu dile getirmiştir.

Kerbelâ sonrası süreçte Zeyneb'in ikinci hitabı Kûfelilere karşı olmuştur.[334] Ehl-i beyt'ten kimseler Kerbelâ'nın ardından Kûfe'ye vardığında halk sokaklara dökülmüş ağlayıp, feryat etmişlerdir. Bu durum karşısında Zeynelâbidîn zayıf bir sesle kendilerini öldürenlerin Kûfeliler olduğunu söylemiş ve orada bulunanları eleştirmiştir. Rivayetlerin devamında bir devenin üzerinde oturan Zeyneb'in de bu sırada halka sessiz olmalarını işaret ettiği ve duygulu bir konuşma yaptığı aktarılmaktadır.[335] Konuşmasında Hz. Hüseyin'i anıp hüznünü dile getiren Zeyneb, hitabına tahmid ile başlayarak hem müslümanların genel hitabete başlama usulüne uymuş hem de ailesinin Peygamber'in ailesi olduğunu; Kûfe halkının Allah'ın elçisi olduğuna inandıkları Hz. Muhammed'in dedesi olduğunu hatırlatmıştır.[336]

"Ey Müslümanlar" gibi genel ifadeler yerine dinleyicilerin kimliğini özellikle belirterek "Ey Kûfe halkı" ifadesini kullanan Zeyneb, sözlerinin devamında halkı "Ey aldatma ve ihanet halkı" şeklinde tanımlamıştır.[337] Bunun sebebi daha önce de belirtildiği üzere Kûfe halkının kendisine

---

[332] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/568; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/178; İbn Hacer Askalânî, *et-Tehzîb*, 2/353.

[333] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/568; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 69/178; İbn Hacer Askalânî, et-*Tehzîb*, 2/353.

[334] Ebü'l-Fazl Ahmed b. Tayfûr el-Mervezî el-Horosânî İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, thk. Muhammed Ebü'l-Ecfan, Ahmed Elfi (Matba'atü medresetü vâlidetü Abbâsi'l-evvel, 1908), 25; Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, thk. Muhibbüdîn el-Hatîb, Muhammed Mehdi İstanbûlî (Beyrut: Darü'l-Cîl, 1987), 242; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/173; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/115; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 192.

[335] İbn Ebû Tâhir, bu hitabı Ümmü Külsûm bint Ali'ye isnat etmiş olsa da Ümmü Külsûm'ün Muâviye döneminde vefat ettiği bilinmektedir. Ayrıca, diğer kaynaklarda bu kişinin Zeyneb olarak zikredilmesi sebebiyle, hitabı yapanın aslında Zeyneb bint Ali olduğunu düşünmekteyiz. Bk. İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ',* 27.

[336] İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 27.

[337] İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 27.

biat etmek için Hz. Hüseyin'i davet etmelerine mukabil Emevîler'e karşı mücadelesinde onu yalnız bırakmış olmalarıdır. Bu tanımlamanın Muâviye'nin komutanı Dahhak b. Kays el-Fihrî'nin Hîre'ye saldırısının ardından Hz. Ali tarafından da yapıldığı görülmektedir.[338]

Zeyneb, hitabını güçlendirmek için Kur'an'dan alıntı yapmış ve Kufe halkının yaptıklarını Nahl Suresi 92. ayetinin[339] tezahürü olarak yansıtmıştır. Onlar "kendi eğirdikleri ve sağlamlaştırdıkları ipi" bozan insanlardır. "Aldatıcı yeminler" etmişlerdir ve bunları hiç vicdan azabı duymadan bozmuşlar, ahde vefasızlık etmişlerdir. Zeyneb kınamasının devamında onları gururlu, kibirli Ümeyye yöneticilerinin yaltakçıları olarak nitelemiştir.[340]

Hitabının devamında yaptığı iki tasvir dikkat çekicidir. Bunlardan birincisinde Kûfelileri "Gübre üzerinde yetişen yeşil otlara" benzetmektedir. Bu kullanım güzel bir dış görünüşün ardındaki çirkin iç dünyayı ifade eden bir atasözü olarak görülebilir. İkinci tasvirinde ise Kûfe halkını "ölü bir kadının cesedine gömülü gümüş süslemeler" olarak betimlemiştir.[341] Buradaki "gümüş" ifadesiyle Kûfe halkının maddiyata düşkünlüğünün veya bundan sonra yapacaklarının bir anlam ifade etmediğini kastetmiş olması muhtemeldir. Çünkü bu insanlar, Kerbelâ Vakası'ında Ehl-i beyt hayatta iken hiçbir şey yapmaya yanaşmamışlardır.

Zeyneb onlara çokça ağlamaları az gülmeleri gerektiğini söylemektedir. Bu onların işlemiş oldukları günahların büyüklüğünü ifade etmektedir. Ayrıca Qutbuddin'in iddiasına göre Kûfe halkına yönelik bu eleştirisi Tebük seferiyle ilgili inen Tevbe Suresi 82. ayetini çağrıştırmaktadır.[342] Bu ayet Hz. Peygamber'in yardım çağrısına uymayı reddeden münafıklar için indirilmiştir. Zeyneb bint Ali bu ayeti dolaylı bir şekilde anımsatarak Kûfeliler'in Hz. Hüseyin'e yardım etmeyişini, aynı şekilde cehennem azabından ziyade dünya kaygılarını düşünmeleriyle ilişkilendirmiştir.[343] Yine Hz. Peygamber'in "Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendileridir" hadisini zikrederek Hz. Hüseyin'in manevî konumunu vurgulamış ve onun sadece Ehl-i beyt

---

338 Ebû Osman Amr Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1985), 56.

339 "Sakın, bir grubun diğer gruptan daha güçlü olması sebebiyle yeminlerinizi aranızda (güçsüzler aleyhine) bir kandırma aracı yaparak, ipliğini iyice büktükten sonra geri çözen kadın gibi olmayın. Allah bu şekilde sizi imtihan etmektedir. Ve O, hakkında görüş ayrılığına düştüğünüz şeyleri kıyamet gününde size mutlaka açıklayacaktır." en-Nahl (16/92).

340 İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 27.

341 İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 27; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 194.

342 "Yapıp ettikleri karşısında artık az gülsünler, çok ağlasınlar!" (et-Tevbe 9/82).

343 Tahera Qutbuddin, "Orations of Zaynab and Umm Kulthūm", 116.

için değil, İslam ümmeti için de önemli bir kayıp olduğuna işaret etmiştir. [344]

Hitabının sonuna doğru Zeyneb, Kûfeliler'in yaptıklarından dolayı ahiretteki azaplarının çetin olacağını belirtmiştir. Hitabının sonunda ise Arap geleneğindeki kan davası anlayışını reddetmiştir.[345] Hz. Hüseyin'in öldürülmesiyle ilgili cezayı Allah'ın adaletine havale etmiş, İslam'ın bu konuda getirdiği ahlakî çerçeveyi vurgulamıştır.

Zeyneb'in Kûfe halkına yaptığı hitap, Eş'ari kelamcısı İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *el-Avâsım mine'l-kavâsım* eserinde daha sakin bir üslupla ve daha kısa bir biçimde aktarılmaktadır. İbnü'l-Arabî, Zeyneb'in sözlerini belirli bir ölçüde kısaltarak daha öz bir şekilde sunmuştur. Hatta hitabı aktardıktan sonra Yezîd'in, doğrudan Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden sorumlu olmadığını savunmuştur. İbnü'l-Arabî, Yezîd'in, Hz. Hüseyin ile çatışmaya girilmesini istemediğini ancak durumun kontrol edilemediğini ve Hz. Hüseyin'in karşı duruşunun bir noktada savaşı kaçınılmaz hale getirdiğini belirtmiştir. İbnü'l-Arabî, bu olayın ardından Yezîd'in ve diğer yöneticilerin politik olarak sorumlu tutulabileceğini, ancak Yezîd'in doğrudan emir vermediğinden kısmen sorumlu olduğunu savunmuştur.[346] Buna karşın, İbn Ebû Tâhir'in eserinde Zeyneb'in hitapları daha detaylı ve belirgin bir şekilde Alioğlu taraflılığı içermektedir. İbn Ebû Tâhir, Zeyneb'in konuşmalarını, Hz. Hüseyin'in lehine daha fazla vurgulamış, ancak İbnü'l-Arabî bu tür bir taraflılık göstermemiş ve daha mutedil bir yaklaşım sergilemiştir.

İlerleyen dönemlerdeki eserlerde, özellikle Şiî alimlerinin çalışmalarında, genellikle İbn Ebû Tâhir'in yaklaşımı esas alınmış, Zeyneb'in konuşmaları Alioğulları lehine daha çok vurgulanmıştır. Bu da Kerbelâ meselesine bakışın farklılığını ortaya koymaktadır. İbnü'l-Arabî'nin ılımlı yaklaşımı ile İbn Ebû Tahir'in tepkisel ve sert tutumu arasındaki başkalık, aynı olayın farklı yorumlanmasıyla ilgilidir.

İbnü'l-Arabî'nin aktarımında öne çıkan unsurlar şunlardır: Zeyneb'in Kûfe halkına yönelik konuşmasındaki dilin sertliği ve anlam yoğunluğu, onu bir eleştiri olmasının yanı sıra bir uyarı niteliğinde de kılmıştır. Bu hitapta, Zeyneb, Kûfe halkını sadece ihanetle değil, aynı zamanda kendi zayıflıklarıyla suçlamıştır. Onların güç elde ettiklerinde gösterdikleri zayıflığı simgeleyen bir yaklaşımla, "güçlü bir şekilde ördükleri ipliği bir anda bozan" bir kadına benzetilmesi

---

[344] İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 28.

[345] İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 28; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/174; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/115; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 195.

[346] İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım*, 242.

onun aktarımında da dikkat çekmektedir.[347] Bu benzetme, halkın güce sahip olduklarında bu gücü kötüye kullandıklarını, inançlarını sadece çıkarları doğrultusunda şekillendirdiklerini anlatmıştır. Zeyneb, onların gerçek inançtan ve onurdan yoksun olduklarını vurgulamıştır. Bu, halkın yaptıkları ihanetlerin büyüklüğüne dair güçlü bir eleştiridir.

Zeyneb'in, Kûfe halkına yönelik bu sert hitaplarının ardından, halkın pişmanlık duymayacaklarına dair verdiği uyarı, konuşmasının en çarpıcı kısımlarından biridir. "Ağlamayın!" derken, halkın yaptıkları kötülüklerin ardından sadece duygusal bir tepkiyle işleri değiştiremeyeceklerini belirtmiştir. Zeyneb, onların geçmişteki eylemleriyle yüzleşmelerini ve gerçek bir farkındalık kazanmalarını istemektedir. Bu, sadece geçmişteki hatalarını anlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu hataların gelecekteki sonuçlarına da hazırlıklı olmaları gerektiğini anlatan bir ikazdır. Zeyneb, Kûfe halkını, yaptıkları zulmün bedelini sonsuza kadar ödeyecekleri konusunda uyarmıştır.[348]

Zeyneb'in konuşmasındaki güçlü eleştirilerin temelinde öfkeyle birlikte, halkın yaptığı eylemlerin boyutunu kabul etmesi ve pişmanlık duyması gerektiği fikri de vardır. Zeyneb, Kûfe halkını geçmişteki hatalarından dolayı pişman olmaya ve bu eylemlerinin sonuçlarına dikkat etmeye davet etmiştir. Bu hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir sorumluluk çağrısı olarak değerlendirilebilir. Zeyneb'in hitaplarındaki bu derin anlam, hem Kûfe halkının vicdanlarına bir yolculuk yapmalarını hem de tarihsel sorumluluklarını kabul etmelerini sağlamış olabilir. Zeyneb'in sözleri, tarihin ilerleyen zamanlarında, Kûfe halkının bu uyarıları dikkate alıp almadığına dair bir soruyu da gündeme getirmektedir.

Zeyneb'in yaptığı ikinci hitabı ise Şam'da Yezîd'in huzurunda olmuştur. Zeyneb, Yezîd'e ve huzurunda bulunanlara sert bir konuşma yapmıştır. Hz. Hüseyin'in kaybını dile getirmiş, Yezîd'i kınamış ve Ehl-i beyt'in otoritesine işaret etmiştir.

İbn Ebû Tâhir ve Şiî müellifler, özellikle Yezîd'in Ehl-i beyt'e yönelik alçaltıcı söylemlerine dikkat çekmektedir. Söz konusu anlatımlara göre Yezîd'in, Hz. Hüseyin'in başını bir tabağa koydurması, Kerbelâ Vakası'na bakış açısını ve zihniyetini yansıtan kibirli, intikam dolu ve zalimce bir eylem olarak aktarılmaktadır. Bu eylemle Yezîd'in Bedir Savaşı'na dair duyduğu kin ve öç alma isteğini açıkça gösterdiğini belirtmişlerdir. Bu aktarıma göre Zeyneb'e karşı

---

347 İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım*, 242.

348 İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım*, 242.

hitabında Yezîd, Bedir Savaşı'na atıfta bulunarak, dedelerinin müslümanlar tarafından öldürülmesini bir kin ve öç meselesi haline getirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Hüseyin'in katledilmesini bir zafer olarak görmekte ve bu olayı geçmişin intikamını almak gibi lanse etmektedir. Bedir'de müslümanların kazandığı zaferi bir yenilgi olarak kabul eden Yezîd, Kerbelâ'yı ise bu mağlubiyetin telafisi olarak değerlendirmiştir.[349]

Zeyneb ise hitabında ilahi adaletin kaçınılmazlığını vurgulamış ve dünya hayatının geçiciliğine dikkat çekmiştir. Kerbelâ'daki olayların bir imtihan olduğunu ima ederek, Yezîd ile yaptığı konuşmalarla paralellik gösteren bir muhteva sunmuştur. Zeyneb Ehl-i beyt'in onurunu savunmuş, Hz. Hüseyin'in öldürülmesini ve kadınlara esir muamelesi yapılmasını İslami değerlere karşı bir saldırı olarak yorumlamıştır. Kur'an'dan ayet okuyarak Emevîler'i geçmişte Peygamberlere karşı çıkan topluluklarla ilişkilendirmiştir. Konuşmasında ayetlere atıf yaparak Yezîd'in sahip olduğu dünyevi gücün geçiciliğini ve Allah'ın kudreti karşısındaki zayıflığını vurgulamıştır. Öte yandan şehadeti yüceltmiş ve şehit edilenlerin mücadelesinin adalet ve hakikat uğruna yapılan önemli bir fedakârlık olduğuna işaret etmiştir. Konuşmanın devamında Ehl-i beyt'ten kalanlara gösterilen kötü muameleden ötürü Yezîd'e sert tepkiler vermiştir. "Gözlerim yaşla dolmuş, göğsüm kederle yanıyor ama bu hiçbir işe yaramaz Hüseyin öldürülmüştür" diyen Zeyneb yaşadığı üzüntüyü ve çaresizliği dile getirmiştir.[350]

Hitabın devamı Zeyneb'in daha da kızdığı ve "Mercâne'nin oğlu[351] ve sen cehennemde çığlık atacaksınız ve Peygamber'in oğlunu öldürdüğünüz için uluyacaksınız" dediği şeklinde aktarılmıştır. Zeyneb son olarak Hz. Hasan ve Hüseyin için dua etmiş, Allah'a hamd ederek hitabını tamamlamıştır.[352] Zeyneb'in ikinci hitabına yönelik temkinli bir yaklaşım sergilemek gerekmektedir, çünkü bu hitabın tamamı Sünnî kaynaklarda yer almamaktadır. Bu durum hitabın sıhhati konusunda bir şüphe uyandırmaktadır.

Zeyneb'in Yezîd'e yönelik konuşması sadece derin anlamlar ve güçlü eleştirilerle dolu olmakla kalmamış aynı zamanda adaletin ve vicdanın savunulması adına önemli bir örnek teşkil

---

[349] İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 25; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/174; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/115; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 199.

[350] İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 25; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/174; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/115; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 199.

[351] Burada Mercâne'nin oğlu dediği kişi Ubeydullah b. Ziyâd'dır. Bk. Ahmet Turan Yüksel, "Ubeydullah b. Ziyâd, *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

[352] İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 27; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/174; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/115; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 199.

etmiştir. Onun duruşu, kişisel bir hesaplaşma arzusuyla değil, İslam'a ve adalete olan derin bağlılığıyla ilgilidir. Bu yaklaşım, Zeyneb'in davranışlarının, İslam'ın temel değerlerine dayandığını ve onun bu değerlere sadık kalarak zulme karşı durduğunu göstermektedir. Konuşmasında, Yezîd'in dünyadaki geçici zaferinin bir yanılsamadan ibaret olduğunu ve gerçek zaferin yalnızca Allah'ın huzurunda kazanılacağını vurgulamıştır.[353] Zeyneb'in gözünde, Yezîd'in sahip olduğu her şey –sarayları, kuvveti ve yönetimi– aslında bir aldatmaca, geçici bir durumdur; çünkü o, ahirette her şeyin tersine döneceği inancını taşımaktadır. Bu düşünce, Yezîd'in zulmüne karşı verilen direnişin ahirette kazanılacak sonsuz bir ödüle işaret ettiğini göstermektedir.

Zeyneb, Yezîd'in sarayındaki kadınları ve cariyeleri koruyup, Hz. Peygamber'in kızlarını esir almasını büyük bir çelişki olarak değerlendirmiştir. Yezîd'in adalet iddialarının aslında onun ahlakî çöküşünü ve zulmünü ifşa ettiğini söylemektedir. Zeyneb, Yezîd'in soyuna da atıfta bulunarak, onun hakikatle bir ilgisi olmadığını ifade etmiştir.

Bedir şehitlerine duyduğu saygıyı dile getirirken, Zeyneb, Yezîd'in zulmünü o kahramanların mirasına yapılan bir ihanet olarak değerlendirmiştir. Ahirette her şeyin tersine döneceğine ve zulmün hesabının yalnızca Allah tarafından sorulacağına dair güçlü bir inanç taşımaktadır. Konuşmasında şehitlerin acılarının ahiretteki ödülleriyle dengeleneceği ve bu ödüllerin en büyük zafer olduğu mesajı da yer almaktadır. Bu, Zeyneb'in imanını ve sabrını gösteren bir ifadedir. O her fırsatta zulmün karşısında dimdik dururken, aynı zamanda sonsuz adaletin tecelli edeceğine olan sarsılmaz inancını ifade etmiştir. Konuşmasını Allah'a şükrederek noktalamıştır.[354]

Sonuç olarak, Zeyneb'in hitapları, zulme karşı durmak, adaleti savunmak ve İslam'ın özüne sadık kalmak gerektiği mesajını veren güçlü eleştiriler barındırmaktadır. Sözleri, bireysel bir üzüntü olmanın ötesinde toplumsal bir sorgulama ve direnişin simgesi haline gelmiştir.

IV. ŞİÎ KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ

Şiîler, hayatları boyunca Kerbelâ olayları ve bu olaylara dahil olan karakterlerin anlatılarını hafızalarında canlı tutmaya çalışmaktadırlar.[355] Bu anlatılarda Zeyneb bint Ali'nin hikayesi

---

[353] İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 27; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/174; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/115; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 199.

[354] İbn Ebû Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 27; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 2/174; İbn Şehrâşûb, *Menâkıb*, 4/115; İbn Tâvûs, *el-Lehûf*, 199.

[355] D'Souza, *Partners of Zaynab*, 82.

önemli bir yer tutmakta ve Zeyneb'in hayatı Hz. Hüseyin'in mücadelesi etrafında şekillenmektedir.[356] Bir diğer ifadeyle Kerbelâ Vakası, Zeyneb'in karakterinin ve rolünün belirginleştiği, dahası Şiîlik içerisindeki konumunun teşekkül ettiği temel olay olmuştur. Şiîler Zeyneb'i olaylar içinde aktif şekilde yer alan bir figür olarak değerlendirmiş, onun hayatını dinî ve kültürel bir bağlamda inşa ederek yorumlamıştır. Bu minvalde Zeyneb bint Ali, Şiî kültüründe hem mazlum, desteğe muhtaç bir karakter hem de Hz. Hüseyin gibi adalet için çabalayan bilinçli bir şekilde kaderini kabul etmiş güçlü bir figür olarak tasvir edilmiştir.

Zeyneb bint Ali'nin çocukluk döneminden itibaren sergilediği davranışlar ve sarf ettiği sözler Şiîler arasında anlatılan hikayelerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Hz. Fâtıma'dan sonra Şiî menkıbelerinde en çok yer verilen kadın Zeyneb'dir.[357] Bunun sebebi Kerbelâ olayıdır. İlk dönem kaynaklarında da kaydedildiği üzere Zeyneb'in Ehl-i beyt'i savunmadaki cesareti ve özellikle Zeynelâbidîn'i koruma hususundaki çabası, Şiîler arasında onun hakkında şekillenen kahramanlık hikayelerinin temelini oluşturmuştur. Bu hikayeler zamanla resmî ve gayr-ı resmî biçimlerde aktarılmış, nesiller boyu evrilerek bugünkü halini almıştır.

Zeyneb'in Şiîler nezdinde gördüğü saygı, imam olan erkek kardeşleriyle (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) paylaştığı kutsal konumdan ötürüdür. Onun, kardeşinin bir ortağı gibi görülmesi, Hz. Hüseyin'in kendisine danıştığı sırdaşı olarak anlatılması, kendisini sadece Ehl-i beyt üyesi olmanın ötesine taşımıştır. Kerbelâ ile ilgili olaylarda önemli roller üstlenmiş, Hz. Hüseyin'in zalim bir hükümdara karşı direnişinde ve aldığı kararlarda yanında olmuştur. Hatta erkeklerin şehit olmasının ardından liderlik rolünü üstlenen Zeyneb'dir. O, imamın şehadetini kutsayarak fedakarlığını anlamlı kılmıştır. Zeyneb'in Kûfe ve Şam'da yaptığı konuşmalar, vaizlerin sıkça atıf yaptığı direniş sembollerine dönüşmüştür.[358]

Şiîler arasındaki yaygın kanaate göre ilk matem Kerbelâ'nın akabinde Ehl-i beyt tarafından 61 (680) yılında Medine'ye dönüş yolunda Kerbelâ'da yapılmıştır. Bu bağlamda taziye, meclis kültürünün ilk örnekleri Kerbelâ Vakası'na dayandırılmaktadır.[359] Lübnanlı araştırmacı Muhammed Mehdi Şemseddin, Şiî anma geleneklerinin gelişimini anlattığı çalışmasında kadınların Kerbelâ sonrasında duygusal bir tavırla ağıt yaktığını, yüze ve göğse vurarak matem tutma

---

[356] Ruth Margolies Beitler - Angelica R. Martinez, *Women's Roles in the Middle East and North Africa* (Santa Barbara, Calif: Greenwood Press, 2010), 105.

[357] D'Souza, *Partners of Zaynab*, 81; Aghaie, *The women of Karbala*, 52.

[358] D'Souza, *Partners of Zaynab*, 44.

[359] Aghaie, *The women of Karbala*, 25.

geleneğinin buraya dayandığını ve bunun zamanla bir ritüele dönüştüğünü belirtmektedir. Ayrıca kamçıyla kendine vurma, aralıksız ağıt gibi eylemlerinin başlangıçta yas tutma tarzlarında bulunmadığını, bunların erkekler arasında sonradan popüler hale geldiğini ifade etmektedir.[360] Bu aktarım ve anlatıların merkezindeki ağıt yakma ve vefat edenlerin ardından esir edilmeleri şeklindeki aktarımlarda Zeyneb'in aktif rolü dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan Zeyneb'in karakteri, Şiî kültüründe kadın ve erkek rollerinin inşası bağlamında dikkate değerdir. Günümüz araştırmacılarından Stowasser'e göre müslüman toplumlarda kadınların yaratılıştan gelen doğalarından ötürü destekleyicilik, hassaslık, duygusallık ve merhametlilik gibi yetilerle tanımlandığını, erkeklerin ise güçlülük, kararlılık, mantıklı düşünme gibi yetilerle alakalandırıldıklarını ifade etmektedir.[361] Yine bir başka araştırmacı Cornell ise Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin *Zikrü'n-nisveti'l-müte'abbidâti's-sûfiyyât* isimli eserini tercüme ettiği çalışmasının giriş kısmında müslüman düşünürlerin bazen kadınları, kadınlara özgü niteliklerle uzlaştıramadıklarında literatürde "onursal erkekler" olarak zikrettiklerini belirtmiştir.[362] Ancak Zeyneb bint Ali ilgili rivayetlere ve anlatılara bakıldığında durumun böyle olmadığı görülmektedir. Zeyneb sadece şefkat, cömertlik ve sevgi dolu bir kişilik değil; aynı zamanda adaletsizliğe karşı kararlı ve mantıklı duruş sergileyen bir şahsiyettir.

Stowasser'in Müslüman toplumlarda kadınlara ve erkeklere atfedilen roller hakkındaki değerlendirmesi, belirli tarihi ve kültürel ön kabullere dayanmaktadır. Onun kadınları daha çok duygusal, merhametli ve destekleyici rollerle özdeşleştirirken erkekleri güçlü ve mantıklı karar alıcılar olarak konumlandırması, İslam toplumlarının tarihsel gerçekliğini tam anlamıyla yansıtmaktan uzaktır. Bu tür bir genelleme, kadınların İslam tarihindeki aktif ve etkin rollerini göz ardı eden indirgemeci bir yaklaşımdır.

Cornell'in Sülemî'nin *Zikrü'n-nisveti'l-müte'abbidâti's-sûfiyyât* adlı eserine dayanarak bazı kadınların ancak "onursal erkek" olarak nitelendirildiği yönündeki tespiti de benzer bir biçimde, İslam düşünce dünyasındaki kadın algısını belirli bir kalıba sokan bir yorumdur. Oysa İslam tarihinde kadınlar sadece şefkat ve merhametle anılan figürler olmaktan öte, toplumsal ve siyasî olaylarda etkin rol almış, akılcı ve cesur duruşlar sergilemişlerdir. Bu bağlamda Zeyneb bint

---

[360] Muhammad Mehdi Shams al-Din, *The Rising of al-Husayn: Its Impact on the Consciousness of Muslim Society*, çev. I.K.A. Howard (London: Muhammadi Trust, 1985), 144.

[361] Barbara Freyer Stowasser, *Women in the Qur'an, Traditions, and Interpretation* (Cary: Oxford University Press, Incorporated, 1996), 37.

[362] Muḥammad ibn al-Ḥusayn Sulamî, *Early Sufi Women: Dhikr an-niswa al-muta'abbidāt aṣ-Ṣūfiyyāt*, çev. Rkia Elaroui Cornell (Louisville, KY: Fons Vitae, 1999), 45.

Ali'nin tarihî şahsiyeti, Stowasser'in ve Cornell'in öne sürdüğü geleneksel çerçeveye tam olarak uymamaktadır.

Zeyneb, şefkatle anılan bir figür olmasının yanı sıra haksızlığa karşı dimdik duran, hitabet gücüyle toplum üzerinde etkili olan ve adaletin savunuculuğunu yapan bir şahsiyettir. Onun Kerbelâ sonrası sergilediği duruş, kadınların sadece duygusal ya da destekleyici bir konumda olmadığını, aksine kriz anlarında toplumun yönlendirilmesinde ve hakikatin savunulmasında kayda değer bir rol oynayabileceklerini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Zeyneb, kadınların toplumsal ve siyasî olaylarda nasıl etkin olabileceklerine dair güçlü bir tarihi örnek teşkil etmektedir.

Sonuç olarak, İslam toplumlarında kadınların konumuna dair yapılan yorumlar, tarihsel bağlamdan bağımsız şekilde ele alındığında eksik ve yüzeysel kalabilmektedir. Zeyneb bint Ali'nin şahsiyetini ve onun tarih içindeki rolünü değerlendirirken modern literatürde yer alan bazı ön kabullerin sorgulanması gerekmektedir.

Son yıllarda Zeyneb bint Ali üzerine yapılan çalışmalar, onun adalet, cesaret ve liderlik gibi özelliklerini vurgulayarak, Şiî kadınlar için güçlü bir rol model sunmayı hedeflemektedir. Bu çalışmalar Hz. Peygamber ve imamları toplum için güçlü örnekler olarak sunarken, Zeyneb'i erkeklerin yokluğunda liderlik üstlenmiş, çekingen ve mazlum bir başlangıcın ardından güçlü, cesur ve ilham verici bir figür olarak sunmuştur.[363] Bu durum, Şiî geleneğinde Kerbelâ tarihi ve yas tutma ritüellerindeki ana temalardan birini oluşturmuş ve anlamını derinleştirmiştir. Sonuç olarak, Zeyneb'in şahsiyeti ve mücadelesi Şiî kimliğinin önemli yapı taşlarından birisi olmuştur.

[363] Hamid Dabashi, *Shi'ism: A Religion of Protest* (Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press, 2011), 14; Christopher Paul Clohessy, *Half of My heart,* 16.

SONUÇ

Zeyneb bint Ali Ehl-i beyt'in önemli simalarından biri olarak özellikle Kerbelâ Vakası'ndaki duruşuyla Sünnî ve Şiî müslümanlar arasında saygı duyulan ve önem verilen bir şahsiyet olmuştur. Ancak Zeyneb'in yaşamına dair kesin yargılarda bulunmak oldukça zordur. Çünkü Zeyneb'in doğumu, çocukluğu ve gençliği ile ilgili bilgiler, Sünnî ve Şiî klasik kaynaklarda yüzeysel ve eksiktir. Sadece mütekaddim dönemdeki Şiî kaynakların Zeyneb'in çocukluğu ve yetişmesine dair keramet ve anlatılara yer verdikleri görülmektedir. Hem Sünnî hem Şiî kaynaklardaki bu durumun yaratmış olduğu belirsizlik, mezheplerin ve kültürel yorumların Zeyneb'in hayatına dair kendi anlatılarını daha rahat üretmesine zemin hazırlamıştır. Bu minvalde Zeyneb'in erken yıllarını ele alan modern çalışmalar genellikle Hz. Hüseyin ile ilgili rivayetlerin Zeyneb'in hayatına uyarlanmasıyla şekillenmiştir. Bu tarz çalışmalar, sosyo-politik ve dinî anlatıların etkisiyle Zeyneb'i adeta korkusuz ve cesur bir aktivist olarak yeniden yorumlamıştır. Bu yorumlar onu kutsal bir şahsiyet olarak görme eğiliminden kaynaklanmıştır. Ancak modern dönemde telif edilen ve bir kısmı ilham verici olan bu çalışmalar, ideolojik ve dinî yorumlardan beslenmiş oldukları ve akademik geçerliliği olan bir kaynağa dayanmadıkları için Zeyneb'in biyografisinin oluşturulmasında ciddi bir katkı sağlayamamışlardır.

Zeyneb bint Ali'nin doğum tarihi ile ilgili klasik kaynaklarda kesin bir bilgi yer almamaktadır. Ancak, Zeyneb'in 5-6 (627-628) yılları arasında doğmuş olma ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca, Zehebî'nin Ümmü Külsûm'ün 6 yılında doğduğunu aktarması, Zeyneb'in doğumunun bu tarihten önce gerçekleşmiş olma olasılığını güçlendirmektedir.

Hz. Peygamber'in torunlarıyla ilişkisine dair rivayet ve anlatılar daha çok Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin üzerine yoğunlaşmış olup, Zeyneb'e dair rivayetlerin azlığının bu yoğun ilgiden kaynaklanmış olması muhtemeldir. Ancak bu durum, Hz. Peygamber'in Zeyneb'e ilgisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Hz. Peygamber'in tüm torunlarına duyduğu sevgi ve ilgi göz önüne alındığında, Zeyneb bint Ali'ye de özel bir ilgi gösterdiği kuşkusuzdur.

Zeyneb'in bir defa evlendiği ve bu evliliğini de amcasının oğlu Abdullah b. Ca'fer'le yaptığı konusunda ittifak vardır. Ancak kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte olayların seyrinden hareketle Zeyneb ve Abdullah b. Ca'fer'in, Hz. Ali'nin vefatından sonra ayrıldıkları ve Abdullah'ın bu ayrılıktan sonra Ümmü Külsûm ile evlendiği sonucuna varılabilir.

Zeyneb bint Ali'nin kızı Ümmü Külsûm, Haccâc b. Yusuf ile evlenmiş, ancak bu evlilik gerçekleşmemiştir. Ümmü Külsûm'ün sadece Kâsım b. Muhammed'den Fâtıma adında bir kızı

olmuştur. Ümmü Külsûm'ün evlilikleri, yalnızca kişisel tercihlerle sınırlı olmayıp, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal bağlamda büyük bir öneme sahiptir. Bu evlilikler, Hâşimîler ile Emevîler arasındaki karmaşık ilişkilere dair önemli bir perspektif sunmakta, ayrıca akrabalık bağlarının manevî, toplumsal ve siyasî değerini ortaya koymaktadır.

Zeyneb bint Ali'nin soyu, kızı Ümmü Külsüm üzerinden devam etmiştir. Ümmü Külsüm'ün kızı Fâtıma bint Kâsım'ın, Remle adında bir kızı olduğu ve oğlu Ebûbekir'in soyunun da kızları Hatice ve Hıbâbe aracılığıyla sürdüğü belirtilmektedir. Hıbâbe'nin ise Müsellime adındaki kızından soyunun devam ettiği kaydedilmiştir. Dolayısıyla Zeyneb bint Ali'nin soyunun, kızlar üzerinden devam ettiği söylenebilir. Çünkü soyunun kesildiğine dair kesin bir ifade bulunmamaktadır.

Diğer taraftan, Zeyneb'in oğlu Ali b. Abdullah'a isnad edilen bazı kimseler olduğu belirtilmektedir. Ancak ensab literatüründe bu konuda net bir bilgi bulunmamaktadır, bu nedenle kesin bir şey söylemek güçtür. Zeyneb'in soyunun oğlu aracılığıyla devam edip etmediği, ensab kayıtlarında yer almayan kişiler nedeniyle netlik kazanmamaktadır.

Zeyneb bint Ali Kerbelâ'daki duruşundan ötürü Sünnî bakış açısında, ailesinin karşılaştığı zorluklar ve toplumsal bağlam içinde cesaret ve akıl gösteren önemli bir şahsiyet olarak görülmüştür. Sünnî perspektifte Zeyneb, babası ve ağabeyinin yaşadığı zorluklar sonrasında, sorumluluk bilinciyle hareket etmiş ve çevresindekilere akılcı bir liderlik sergilemiştir. Şiî bakış açısında ise Zeyneb, ilahi bilgiye sahip, ilahi bir görevi yerine getiren kahraman olarak kabul edilmiştir. Bu perspektif, Zeyneb'in Kerbelâ'daki rolünü, ilahi hikmetle yönlendirilmiş bir duruş olarak anlamaktadır.

Zeyneb bint Ali, Kerbelâ'daki büyük trajedinin ardından Ehl-i beyt'in savunucusu ve koruyucusu olarak önemli bir figür haline gelmiştir. Kardeşi Hz. Hüseyin'in şehadetini ve Ehl-i beyt'in yaşadığı acıyı bizzat gördükten sonra, Ubeydullah b. Ziyâd'ın huzuruna çıkarılmak üzere Kerbelâ'dan yola çıkmıştır. Bu zorlu süreçte, Zeynelâbidîn'in ölümünü engellemesi, onun müslümanlar nezdinde neden güçlü bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır. Zeyneb Ehl-i beyt'e olan bağlılığı ve onlara duyduğu derin sevgiden ötürü tarih boyunca müslümanlar tarafından saygı ve takdirle anılmaya devam eden unutulmaz bir figür olmuştur.

Zeyneb bint Ali'nin Yezîd'e karşı duruşu ve Ehl-i beyt kızlarını koruma çabasıyla ilgili rivayetler, Sünnî kaynaklarda farklı biçimlerde aktarılmaktadır. Bazı kaynaklar olayın faillerini farklı şekilde aktarırken, özellikle Taberî'nin eserinde Zeyneb'in, Yezîd'e karşı gösterdiği cesur tutum öne çıkmaktadır. Şiî kaynaklarda ise rivayet, büyük ölçüde Taberî'nin anlatımına paralel

olarak aktarılmaktadır. Bu farklılıklar, olayın failini belirlemeyi zorlaştırmakla birlikte, Zeyneb'in duruşu üzerinden yapılan değerlendirme, onun Ehl-i beyt'in hamisi olarak cesaretini daha net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Zeyneb bint Ali'nin vefat tarihi ve yeri konusunda klasik kaynaklardaki bilgilerin eksikliği, kesin bir sonuca ulaşmayı engellemektedir. Ancak mevcut verilere göre, Kerbelâ sonrası uzun bir yaşam sürmediğinin ve Medine'de vefat etmiş olma ihtimalinin daha güçlü olduğu söylenebilir.

Sünnî düşünceye göre, Zeyneb bint Ali'nin ilmî yönü, Ehl-i beyt'in isnad ağına yaptığı katkılarla belirginleşmiştir. Bu perspektifte, onun bilgi birikimi daha çok ailevî miras ve sosyal bağlam üzerinden değerlendirilmiştir. Şiî bakış açısında ise Zeyneb'in ilmî birikimi, sadece bireysel çabalarıyla değil, aynı zamanda ilahi bir lütuf olarak kabul edilir. Şiîler, Zeyneb'i Ehl-i beyt'in ilmî ve manevî mirasında önemli bir şahsiyet olarak görürler. Bu bakış açısıyla Zeyneb, sadece tarihsel bir figür olmanın ötesinde, ilim ve maneviyatın iç içe geçtiği manevî derinliğe sahip bir karakter olarak kabul edilmiştir.

Zeyneb'in hitapları sadece kişisel bir acıyı dile getirmekle kalmamış, aynı zamanda zulme karşı durmayı, adaleti savunmayı ve İslam'a sadık kalmayı savunan güçlü eleştiriler içermiştir. Onun sözleri, toplumsal bir sorgulama ve direnişin simgesi olmuştur. Bu bağlamda, Zeyneb'in duruşu hem kendi zamanında hem de sonraki nesillerde büyük bir etki bırakmıştır.

Zeyneb'in hayatını kutsal ve devrimci bir anlatı üzerinden okumaya gerek yoktur. Klasik kaynakların dikkatlice incelenmesi, modern çalışmalarda Zeyneb'in yalnızca Ehl-i beyt'in savunucusu ve kardeşinin şehadetini yücelten bir figür olarak ele alındığını, ancak onun korkmuş ve çekingen bir kadın olma olasılığının göz ardı edildiğini ortaya koymaktadır. Onun cesur bir hatip olarak anılması, aslında Şiî manevî pratiğinin ardında yatan zayıflıkları perdelemektedir. Ayrıca Zeyneb'in kimliğini, tarihteki konumunu yansıtmaktan ziyade Şiî toplumunun dinî anlayışını ve kültürel ihtiyaçlarını yansıtmaktadır. Bu nedenle ikincil literatürü oluşturan bu bakış açısına temkinli yaklaşılmalıdır.

Zeyneb'in şahsiyetini anlamak için klasik kaynaklardaki betimlemelere bakıldığında Zeyneb'in akıllı, cesur ve hitabî yönü güçlü bir figür olarak tanımlandığı görülmektedir. İlk dönem Sünnî ve Şiî kaynaklarında Kerbelâ'daki tavrı ve hitaplarına dair aktarımların büyük ölçüde benzer olduğu anlaşılmaktadır. İlk kaynaklardaki temel farkın rivayetlerin yorumlanışında olması dikkat çekmektedir. Bu durum, aktarımlardaki farklılaşmaların zamanla ortaya çıktığını göstermektedir.

Zeyneb ilk dönem kaynaklarında Ehl-i beyt'in büyüğü ve hamisi olarak öne çıkmıştır. İbn Ziyâd'ın huzurunda Zeynelâbidîn'in öldürülmesini engellemesiyle Ehl-i beyt'in varlığının korunması noktasında nispeten kritik bir rol oynamıştır. Ayrıca Yezîd'in huzurunda yaptığı cesur çıkış Ehl-i beyt'in içinde bulunduğu zor durumu ve onların kölelikten kurtulmasına katkıda bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Bu durum onun aklına ve ilmî birikimine işaret etmekte ayrıca Zeyneb'in tarihi rolünü de ortaya koymaktadır. Zeyneb'in hitapları ise o dönemde müslümanların içinde bulunduğu krizleri, Kûfeliler'in ve Şamlılar'ın bu krizler karşısındaki tutumlarını, siyaseten gücün kimde olduğunu ve güç sahiplerinin karakterlerini anlamamıza katkı sunmaktadır. Ayrıca bu hitaplarda akrabalık bağları ve inanç meselelerini ele almış olması da Zeyneb'in önemini arttırmaktadır.

Zeyneb güçlü karakterinden ötürü Şîa tarafından kimlik inşasında önemli bir figür olarak ortaya çıkarılmıştır. Şiî inançları ve kültürü çerçevesinde kutsal ve efsanevi bir karaktere dönüştürülmüştür. Buna mukabil Sünnî kaynaklar ona kutsal bir paye vermemişler, fakat onun cesaretine ve akıllılığına vurgu yaparak insani bir şekilde onun önemini yansıtmışlardır. Bu durum, Sünnîler açısından da Zeyneb'in değerli görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Bu çalışma Zeyneb bint Ali'nin hayatının daha iyi anlaşılmasına katkı sunmayı amaçlamıştır. Diğer taraftan konuyla ilgili yapılacak yeni araştırmalarda özellikle Zeyneb bint Ali'nin günümüzde sosyal ve kültürel bağlamda nasıl bir etkiye sahip olduğunun aydınlatılması gerektiği belirtilmelidir. Kerbelâ'daki duruşunun ve sonrasında nasıl bir figüre dönüştüğünün, toplumlar ve kültürler arasındaki farklılıklar çerçevesinde kapsamlı bir şekilde incelenmesi, kimlik inşasındaki rolünü daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır. Bu minvalde, tarihi figürlerin özellikle de Zeyneb bint Ali gibi önemli şahsiyetlerin doğru anlaşılabilmesi için İslam dünyasındaki farklı bakış açıları, ideolojik yaklaşımlar ve dinî gelenekler arasındaki etkileşimlerin titizlikle analiz edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abdüsselam Kâzım el-Ca'feri. *Zeyneb el-Kübrâ ve devriha fi nahdati'l Hüseyniyye*. Kum: Dârü'l-Gâdir, 2000.

Aghaie, Kamran Scot (ed.). *The women of Karbala: ritual performance and symbolic discourses in modern Shi'i Islam*. Austin: University of Texas Press, 2005.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût-Adil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.

Arslan, Elif (ed.). *Peygamberimizin Ailesinde Kadınlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Azizova, Elnure. *Kerbelâ Vakası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Beitler, Ruth Margolies- Martinez, Angelica R. *Women's Roles in the Middle East and North Africa*. Santa Barbara, Calif: Greenwood Press, 2010.

Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Riyâd Ziriklî, Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996.

Bintü'ş-Şâtî, Âişe Abdurrahman. *es-Seyyide Zeyneb: Bataletü Kerbelâ'*. Beyrut: Dârü'l-Hilâl, 1985.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmaîl. *el-Câmi'us-Sahîh*. thk. Şuayb Arnaut, Âdil Mürşid. Dımaşk: Dârû'r-Risâleti'l-Alemiyye, 2011.

Câhız, Ebû Osman Amr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1985.

Cezâirî, Nûreddin. *el-Hasâisû'z-Zeynebiyye*. Beyrut: Dârü'l-Havrâ, 2004.

Clohessy, Christopher Paul. *Half of my heart: the narratives of Zaynab, daughter of 'Alî*. Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2018.

Çiftçi, Mehmet Emin. "Üç Kız Çocuğunu Yetiştiren Cennete Gider' Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Sırat: Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2 (2021), 131-154.

Dabashi, Hamid. *Shi'ism: A Religion of Protest*. Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press, 2011.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer. *el-'İlelü'l-vâride fi'l-ehâdîs en-nebeviyye*. thk. Zeynullah Selefî. Riyad: Dâru Tayyibe, 1985.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer. *Kitâbü'l-İhve ve'l-uhuvve (el-ehavât).* thk. Bâsim Faysal Ahmed. Riyad: Darü'r-Ru'ye, 1993.

Demircan, Adnan. *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Demirci, Ali. *Hz. Ali- Hz. Fatıma Kızları ve Kız Torunlarının Alevi-Bektaşi Türk Kültütündeki Yeri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend. *Ahbâru't-tıvâl*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ', 1960.

D'Souza, Diane. *Partners of Zaynab: A Gendered Perspective of Shia Muslim Faith*. Columbia, South Carolina: The University of South Carolina Press, 2014.

D'Souza, Diane. *Spiritual Traditions: Essential Visions for Living*. "The Figure of Zaynab in Shî'î Devotional Life". ed. David Emmanuel Singh. *United Theolocigal College*, 201-225.

Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed. *ez-Zürriyyetü't-tâhire ve'l-mutahhara*. Beyrut: Müessesetü'l-'Alemi li'l-Matbu'ât, 1988.

Ebü'l-Bekâ, Sâlih b. Hüseyn el-Câ'ferî. *er-Red ale'n-Nasara*. thk. Muhammed Muhammed Hassanîn. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988.

Ebü'l-Bekâ, Sâlih b. Hüseyn el-Câ'ferî. *tahcîl men harrafe't-Tevrât ve'l-İncîl*. thk. Mahmûd Abdurrahman Kadeh. Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye Merkezi'l-Bahsi'l-İlmî, 1998.

el-İmâme ve'siyâse. thk. Ali Şîrî. Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1990.

Emîn, Muhsin. *A'yanü'ş-Şî'a*. Beyrut: Darü't-Te'âruf li'l-Matbu'ât, 1983.

Erbay, Enes Ensar. *Kerbelâ Vakası'ndan Sonra Hz. Ali Evladının Emevi Halifeleriyle İlişkileri*. Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Erul, Bünyamin. *Siret Tedkikleri*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.

Fâsî, Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî. *el-'İkdü's-semîn fî târîhi'l-beledi'l-emîn*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Fayda Mustafa. "Ömer". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/omer

Hâirî, M. Hüseyin. *Terâcimü a'lâmi'n-nisâ'*. Beyrut: Müessesetü'l A'lemi li'l-Matbû'ât, 1987.

Hajjah Chahnaz A. Kbaisi-Hazari. *Who is Zaynab*. Dearborn: Imam Mahdi Association of Marjaeya, 2021.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Hamdi Demirdaş Muhammed. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 2000.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr. *Târîh*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1985.

Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût. *Mu'cemü'l Büldân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed. *Târîhu Bağdâd ev Medînetü's-Selâm*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1931.

Hatiboğlu, İbrahim. "Sa'd b. Ebû Vakkâs". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/sad-b-ebu-vakkas

Herman, Judith. *Trauma and Recovery: The aftermath of Violence: From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Book, 1992.

İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. M. Ali Bicâvî. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1992.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Târihu medîneti Dımaşk*. thk. Muhibbuddîn Ebî Saîd Ömer Ğarâme el-Amravî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.

İbn A‘sem, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî. *Kitâbü’l-Fütûh*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1992.

İbn Bâbeveyh, Ebû’l-Hasen Alî b. el-Hüseyn. *Men lâ yahduruhü’l-fakîh*. Beyrut: Dâru Sa‘ab, 1981.

İbn Ca‘d, Ebü’l-Hasen Alî. *Müsned-i İbn Ca‘d*. Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1990.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *Kitâbü’l-Cerh ve’t-ta‘dîl*. Haydarabad: Dâiratü’l-Ma‘ârif, 1952.

İbn Ebû Tâhir, Ebü’l-Fazl Ahmed b. Tayfûr el-Mervezî el-Horosânî. *Belâgâtü’n-nisâ’*. thk. Muhammed Ebü’l-Ecfan, Ahmed Elfi. Matba’atü Medresetü Vâlidetü Abbasi’l-Evvel, 1908.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn. *Tehzîbü’t-Tehzîb*. Hind: Matba‘atü Dâiratü’l-Ma‘ârifi’n-Nizâmiyye, 1909.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer. *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavviz. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. *Cemheretü ensâbi’l-Arab*. thk. Abdüsselâm Muhammed Harun. Kahire: Dârü’l-Ma‘ârif, 1987.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. *Cevâmiü’s-sireti’n nebeviyye*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sikât*. Haydarabad: Dâiretü’l-Ma‘ârifi’l-Osmaniyye, 1973.

İbn İshak, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesâr. *Kitâbü’s-Siyer ve’l-megâzî*. thk. Süheyl Zekkâr. Dımaşk: Dârü’l-Fikr, 1978.

İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer. *el-Bidâye ve’n-nihaye*. thk. Muhyiddîn Muştû. Katar: Vizâretü’l-Evkâf ve’ş-Şu‘ûni’l-İslâmiyye, 2015.

İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer. *es-Sîretü’n-nebeviyye*. thk. Mustafa Abdulvahid. Beyrut: Dârü’l-Ma‘rife, 1976.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Ma'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1981.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001.

İbn Şehrâşûb, Ebu Ca'fer Reşîdüddin Muhammed b. Alî. *Menâkıbû Âli Ebî Tâlib*. Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1985.

İbn Tâvûs, Radıyyüddîn Alî b. Mûsâ b. Ca'fer. *el-Lehûf (el-Melhûf) 'alâ (fi) katlâ't-tufûf*. Beyrut: Müessetü'l- 'Alemi'l-Matbu'ât, 1993.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah. *el-Avâsım mine'l-kavâsım*. thk. Muhibbüddîn el-Hatîb, Muhammed Mehdi İstanbûlî. Beyrut: Darü'l-Cîl, 1987.

İbnü'l-A'râbî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed el-Basrî. *Kitâbü'l-Mu'cem*. thk. Abdülmuhsin İbrahim. es-Su'udiyye: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1997.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Alî. *el-Muntazam fî târîhi'l müluk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Âta. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Carl Johan Tornberg. Beyrut: Dâru Beyrut, 1992.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. M. İbrâhim el-Bennâ vd. Kahire: Dârü'ş-Şa'b, 1970.

İbnü'l-Fakîh, Ebû Abdullah Ahmed el-Hemedânî. *Kitâbü'l-Büldân*. thk. Yusuf el-Hâdî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1996.

İsfehânî, Ebû'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed. *Makâtilü't-Talibiyyîn*. thk. Seyyid Ahmed Sakar. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1946.

Kandemir, Yaşar. "Fâtıma". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/fatima

Karabiber, Namık Kemal. *Ehl-i Beyt Tasavvuru ve İlk Dönemdeki Yansımaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2007.

Kâtip Çelebi. *Keşfüz-zünûn*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ', 1941.

Kazvînî, Muhammed Kâzım. *Zeyneb el-Kübrâ mine'l-mehd ile'l-'ahd*. Beyrut: Dârü'l- Murtazâ, 2003.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *A'lâmü'n-nisâ fî âlemeyi'l-Arabî ve'l- İslâmî*. Dımaşk: Matba'âtü'l-Hâşimiyye, 1958.

Kılavuz, Ahmet Selim. "Zeynelâbidîn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/zeynelabidin

Korangy, Alireza- Leyla Rouhi (ed.). *The "other" Martyrs: Women and the Poetics of Sexuality, Sacrifice, and Death in World Literatures*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2019.

Kureşî, Şerîf Bâkır. *es-Seyyide Zeyneb*. Beyrut: Dârü'l-Murtezâ, 2013. Basım, ts.

Kuzudişli, Bekir. *Şia ve Hadis: Başlangıcından Kütüb-i Erbaâ'ya Hadis Rivayeti ve İsnad*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Harre Savaşı". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/harre-savasi

Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâfî*. thk. Ali Ekber Gaffarî. Tahran: Dârü'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1968.

Llywelyn, Dorian. "Mary and Mariology". *Oxford Handbook Topics in Religion*. ed. Oxford Handbooks Editorial Board. Oxford University Press, 2016.

Martı, Huriye. "Ümmü Külsûm bint Ali". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2025 https://islamansiklopedisi.org.tr/ummu-kulsum-bint-ali

Meclisî, Muhammed Bâkır. *Bihârü'l-envâri'l-câmi'a li-düreri ahbâri'l-e'immeti'l-ethâr*. Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1983.

Meclisî, Muhammed Bâkır. *Mir'atü'l-ukûl fî şerhi ahbâri Âli'r-Resûl*. Tahran: Dârü'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1984.

Mevsılî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman. *et-Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.

Muhammed Alî, Mûsâ. *Âkıletü't-tuhr ve'l-kerem es-Seyyide Zeyneb*. Beyrut: Âlemü'l-Kûtûb, 1985.

Muhammed b. Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed. *el-Muhabber*. thk. Ilse Lichtenstadter. Beyrut: Dâiretü'l-Ma'ârifi'l-Osmaniyye, 1942.

Muvaffakuddîn, Ebû Muhammed b. Abdurrahman. *Mürşidü'z-züvvâr ilâ gubûri'l-Ebrâr*. Kahire: ed-Dârü'l-Mısriyye'l-Lübnaniyye, 1995.

Müfîd, Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b. Muhammed. *el-İrşâd fî ma'rifeti huceci'l-lallahi 'ale'l-'ibâd*. thk. Müessesetü'l-Âli Beyt li İhyâi't-Türâs. Beyrut: Müessesetü'l-Âli Beyt li İhyâi't-Türâs, 2008.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1972.

Nezir, Maviş. "Şîa-İmâmiyye'nin Muhaddes ve Mütevessim Kavramlarına Bakışı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (15 Mart 2022), 416-440.

Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn. *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*. Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâik el-Kavmiyye, 2002.

Oxford Handbooks Editorial Board. *Oxford Handbook Topics in Religion*. Oxford University Press.

Özkan, Halit. "Zeyneb bint Ali". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Aralık 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/zeyneb-bint-ali

Qutbuddin, Tahera. *Encyclopedia of Religion Second Edition*. ed. Lindsay Jones. New York: Macmillan Reference USA, 2005.

Qutbuddin, Tahera. *Journal of Arabic Literature*. "Is Oration Litarature? Establishing the Khutbah of the Pre- and Early Islamic Oral Period as the Foundational Genre of Classical Arabic Prose". *Brill* 55 (2024), 213-237.

Qutbuddin, Tahera. "Orations of Zaynab and Umm Kulthūm in the Aftermath of Husayn's Martyrdom at Karbala: Speaking Truth to Power". *The "other" martyrs: women and the poetics of sexuality, sacrifice, and death in world literatures*. The "other" martyrs. v.1. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2019.

Safedî, Ebü's-Safâ İzziddîn Aybeg. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. thk. Dorothea Krawulsky. Wiesbaden: Neşriyatü'l-İslâmiyye, 1982.

San'anî, Ebû Bekr Abdürrezzâk. *el-Musannef fi'l-hadîs*. thk. Habiburrahman A'zamî. Beyrut: Meclisi'l-ilmî, 1983.

Scarry, Elaine. *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*. New York, NY: Oxford University Press, 1987.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed. *et-Tuhfetü'l-latîfe fî târîhi'l-Medîneti'ş-şerîfe*. thk. Arif Ahmed Abdülgani, Halid Ahmed Molla Süveydi. Dımaşk: Dâru Kinân, 2010.

Semhûdî, Ebû'l-Hasen Nûriddin Alî b. Abdullah. *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*. thk. Kâsım Samerraî. Londra: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, 2001.

Shahin, Badr. *Lady Zaynab*. Qum: Ansariyan Publications (Müessese-i Ensariyan), 2002.

Shams al-Din, Muhammad Mahdi. *The Rising of al-Husayn: Its Impact on the Consciousness of Muslim Society*. çev. I.K.A. Howard. London: Muhammadi Trust, 1985.

Sharer-Bano Yousuf. *Princess of Martyrs: Zaynab bint Ali İbn Abi Talib and the Model of Martyrdom in İmami Shi'ism*. University of Illinois at Chicago, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn. *Mir'âtü'z-zaman fî tevârîhi'l- a'yân*. thk. Muhammed Berakât. Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-İlmiyye, 2013.

Siğnâkî, Hüsâmüddîn Hüseyn b. Alî. *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Ahmed el-Hakkanî el-Afganî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2023.

Söylemez, Mahfuz. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. "Ehl-i Beyt'in Fazileti" 43/2 (2002), 413-417.

Stowasser, Barbara Freyer. *Women in the Qur'an, Traditions, and Interpretation*. Cary: Oxford University Press, Incorporated, 1996.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *el-Hâvî li'l-fetâvî'*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2005.

Şehristânî, Alî. *Zevâcü Ümmi Külsûm, Ḳırâ'e fî nusûsi zevâci 'Ömer min Ümmi Külsûm bint ʿAlî*. Kum: Darü'l-Kefîl, 2013.

Şelebî, Alî Ahmed. *İbnetü Zehrâ betaletû'l-fedâ' Zeyneb*. Kahire: Meclisü'l-alâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2010.

Şeyh Müfîd, Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî. *el-İrşâd fî ma'rifeti hucecillahi 'ala'l-'ibad*. Beyrut: Darü'l-Şeyh Müfîd, 1993.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım et-, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1984.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Beyrut: Dâru Süveydân, 1967.

Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl. *el-İhticâc*. Beyrut: Müessesetü'l 'Âlemi li'l-Matbûa't, 1983.

Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl. *İ'lâmü'l-verâ bi-a'lâmi'l-hüdâ.* thk. Ali Ekber Gaffarî. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1985.

Uyar, Gülgûn. "Ali-Fâtıma Evlâdı Arasında Bilgi İsnâdı (İlk Üç Asır)". *Mârife* 8/3 (2008).

Uyar, Gülgûn. *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı.* İstanbul: İFAV, 2008.

Yıldız, Ömer. *Zeyneb bint Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.)

Yiğit İsmail. "Tevvâbîn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/tevvabin

Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-'amel*. thk. Ali Bicâvî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1985.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn. *el-A'lâm : Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1992.

Zübeyrî, Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah. *Kitâbü Nesebi Kureyş*. thk. E. Lévi-Provençal. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1951.

EK: Zeyneb bint Ali'nin Soyağacı

Bu soyağacı çalışması, Zübeyrî'nin *Nesebü Kureyş*'i ile İbn Hazm'ın *Cemheretü ensâbi'l-Arab* adlı nesep kaynakları başta olmak üzere, çeşitli nesep kitapları ve tarihî metinler ışığında derlenmiştir.

Soyağacında kullanılan düz çizgiler (——), Zeyneb bint Ali'nin soyunun bu koldan kesin olarak devam ettiğine işaret etmektedir. Kesikli çizgiler ise (·····) nesep zincirinde inkıta bulunan, yani kişiyle ilgili bilgilerin yeterince açık ve doğrulanabilir olmadığı durumları ifade etmektedir.